

Den evigvarende krigen

*En analyse av fremstillingen av
Bosnia-krigen i bosniske
historielærebøker*

Rajfa Memic

Master i historie for lektorprogrammet 60 studiepoeng

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap Det
humanistiske fakultet Universitetet i Bergen

Høst 2022

FORORD

At skriveprosessen har vært lang, sier seg selv, når selv forordet blir vanskelig å skrive. Heldigvis har jeg hatt en veileder som har vekket en gnist i meg, når det kommer til historiefaget og forskningsarbeid. Av denne grunn vil jeg først og fremst rette en stor takk til min veileder, Teemu Ryymin. Hadde det ikke vært for dine konstruktive tilbakemeldinger og oppmuntrende ord undervegs, hadde jeg trolig ikke kommet i mål. Jeg vil også takke deg for at du har lært meg å verdsette historiefaget på en helt ny måte.

Videre vil jeg rette en stor takk til min far, som har muliggjort denne analyse. Hadde det ikke vært for at du saumfarte Bosnia-Hercegovina for å finne lærebøkene og styringsdokumentene for meg, hadde jeg ikke hatt noe materiale å analysere.

Til slutt vil jeg gjerne takke Rune for korrekturlesning, samt familie og venner for støtten og hjelpen i denne stressende periode.

Bergen, august 2022

Rajfa Memic

SAMMENDRAG

Mer enn to tiår etter avslutningen av krigene i det tidligere Jugoslavia, er minnet om de jugoslaviske krigene sterkt impregnert i de kollektive minnene blant befolkningen. Dette er særlig tilfellet i Bosnia-Hercegovina, hvor krigen mellom 1992 – 1995 hovedsakelig var en krig utkjempet av landets tre nasjonaliteter: bosnjaker¹, bosniske serbere og bosniske kroater.

Gjennom en komparativ tekstanalyse av bosniske historielærebøker over tid og geografi, analyserer følgende oppgave hva slags minnekultur som skapes når de skriver om ‘perioden 1992 – 1995’ og hvordan den har endret seg. Denne historieskriving bærer tydelige preg av at det som følge av krigen utviklet seg tre – et bosnjakisk, et bosnisk serbisk og et bosnisk kroatisk – nasjonale kollektive minner knyttet til krigens forløp, som motstrider hverandre. Oppgaven legger til grunne Maurice Halbwachs forståelse om at kollektive minner er absolutte vilkår for historieskrivingen og Jan Assmanns argumentasjon for at ikke opplevde erfaringer, dvs. kulturelle minner videreformidles blant annet gjennom denne historieskrivingen, til grunne.

Funnen tilsier at de historiske fremstillingene om Bosnia-krigen er spunnet rundt dette motsetningsforholdet – mellom ”vår” (les: ”den rette”) - og ”deres” forståelse. De polemiske representasjonene og ulike tolkningene av nasjonalhistorien som uttrykkes i de tre lærebøkene forstås som instrumenter for å styrke den allerede eksisterer kløften mellom folkegruppene i samfunnet, snarere enn å binde gruppene sammen i et multikulturelt Bosnia-Hercegovina, slik utdanningsreformene fordrer. I så måte, understreker oppgaven utdanningsreformenes manglende effektivitet på bakgrunn av de marginale endringene i fremstillingen over tid, samt de fremdeles store geografiske ulikheter.

¹ Bosniske muslimer

ABSTRACT

More than two decades after the end of the Yugoslavian wars, the memory of the wars is still very much alive in the collective memories of the population. This is particularly the case in Bosnia-Herzegovina, where the war between 1992 – 1995 was a war fought by the country's three nationalities: Bosniaks, Bosnian Serbs and Bosnian Croats.

By comparing Bosnian history textbooks, from different time periods and geographical origins, this paper aims to analyze the memory culture created by the historical accounts of the Bosnian War, and how it has evolved over time. The historical accounts of the 1992 – 1995 period clearly show that, as a result of the war, three - a Bosniak, a Bosnian Serb and a Bosnian Croat - national collective memories related to the course of the war have developed, which contradict each other. The foundation of this paper is Maurice Halbwach's understanding that collective memories are absolute prerequisites for historiography and Jan Assmann's argument that not experienced experiences, i.e. cultural memories are passed on, among other things, through this history writing.

The finding indicates that the historical accounts of the Bosnian war are spun around this contradictory relationship - between "our" (read: "the right one") - and "their" understanding. The polemical representations and different interpretations of national history expressed in the three textbooks are understood as instruments for strengthening the already existing gap between the ethnic groups in society, rather than binding the groups together in a multicultural Bosnia-Herzegovina, as the educational reforms demand. In this respect, the thesis emphasizes the lack of effectiveness of the educational reforms against the background of the marginal changes in the presentation over time, as well as the still large geographical inequalities.

BEGREPSFORKLARING OG FORKORTELSER

Entitet = Som en følge av Dayton-avtalen, som avsluttet krigen i 1995, ble Bosnia-Hercegovina delt i to entiteter: en serbisk del (den serbiske republikken Bosnia) og en kroatisk-bosnjakisk del (Føderasjonen Bosnia og Hercegovina).

Den serbiske republikken Bosnia = En av de to entitetene i dagens Bosnia-Hercegovina. Den oppstod i 1991 men ble først i 1995, i Dayton-avtalen. offisielt en av entitetene.

Føderasjonen Bosnia-Hercegovina = En av de to entitetene i dagens Bosnia-Hercegovina. Den ble etablert i Dayton-avtalen fra 1995 og består av 10 kroatisk og bosnjakiske kantoner.

Kanton = Geografiske områder som tilsvarer norske fylker. Kun *Føderasjonen Bosnia-Hercegovina* er delt i kantoner.

Središnja Bosna = en kanton som består av både bosniske-kroater og bosnjaker.

Herceg-Bosnia = den kroatisk republikken bosniske-kroater etablerte i Bosnia-Hercegovina, som varte fra 1991 – 1994.

Republika Srpska Krajina (RSK) = den serbiske republikken i Kroatia, som varte fra 1991 – 1995.

Bosniske-serbere = serbere i Bosnia-Hercegovina.

Kroatisk-serbere = serbere i Kroatia.

Bosniske-kroater = kroater i Bosnia-Hercegovina.

Bosnjaker = En betegnelse for bosniske muslimer

Folkegruppe som konstituerer Bosnia-Hercegovina = Bosnjaker, bosniske-serbere og bosniske-kroater blir i Dayton-avtalen beskrevet som tre nasjonale folkegrupper som gjennom grunnloven utgjør Bosnia-Hercegovina.

JNA = Den jugoslaviske folkehæren fra 1945 – 1992. Etter opprettelsen av *den føderale republikken Jugoslavia* i 1992, som bestod av republikkene Serbia og Montenegro, ble begrepet brukt om deres hær.

ARBiH = Bosnia-Hercegovina sin hær.

HVO = Det kroatisk forsvarsrådet var den offisielle militære formasjonen til den kroatisk republikken *Herceg-Bosnia*.

Kollektivt minne = Et minne som en sosial gruppe deler. Preget av alle sosiale interaksjoner

Kulturelt minne = Et institusjonelt minne som er legemliggjort i symbolske former, som muliggjør det for mennesker å minnes en fortid de selv ikke har opplevd.

Kommunikativt minne = Et ikke-institusjonelt minne som et minnefelleskap, som har opplevd fortiden, deler med hverandre i hverdagslige situasjoner og interaksjoner.

INNHALDSFORTEGNELSE

KAPITTEL 1: INNLEDNING	7
1.1. TEMA OG PROBLEMSTILLING	8
1.1.1. Kildemateriale.....	9
1.2. OPPGAVENS STRUKTUR	9
1.3. HISTORISK RAMME	9
1.3.1. Bakgrunn til perioden 1992 - 1995	10
1.3.2. Perioden 1992 – 1995	11
1.3.3. Krigens følger	12
1.3.3.1. Splitting av landet.....	13
1.3.3.2. Utdanningssystemet.....	14
1.3.3.3. Kampen om det kollektive minnet.....	15
1.4. TEORETISK RAMME	15
1.4.1. Minnekultur	16
1.4.2. Tidligere forskning og oppgavens relevans	19
1.5. METODISK RAMME	22
1.5.1. Tekstanalyse	22
1.5.3 Kvalitativ komparasjon.....	23
KAPITTEL 2: UTDANNINGSSYSTEMET I BOSNIA-HERCEGOVINA.....	24
2.1. HISTORIELÆREBØKER.....	25
2.1. LÆREPLANER FOR HISTORIEFAGET	28
KAPITTEL 3: HISTORIJA	31
3.1. FREMSTILLINGEN AV FOLKEGRUPPENE	32
3.1.1. Opprustning	32
3.1.2. Krig.....	33
3.2. ”VI” OG ”DE ANDRE”	37
3.3. INTERTEKSTUALITET.....	40
3.3. LÆREBOKENS SAMSVARELSE MED STYRINGSDOKUMENTENE.....	43
3.4. SAMMENFATNING AV <i>HISTORIJA</i>	46
KAPITTEL 4: POVIJEST	48
4.1. FREMSTILLINGEN AV FOLKEGRUPPENE	49
4.1.1. Etableringen av republikker innad i Bosnia-Hercegovina	49
4.1.2. Krigen	54
4.2. ”VI” OG ”DE ANDRE”	59
4.3. LÆREBOKENS SAMSVARELSE MED STYRINGSDOKUMENTENE.....	62

4.4. SAMMENFATNING AV <i>POVIJEST</i>	63
KAPITTEL 5: ISTORIJA	65
5.1 «VI»-FELLESKAPET I ISTORIJA	66
5.1.1 SERBISK OFFERLIGGJØRING	67
5.1.1.1 Serberne som offer.....	67
5.1.1.2. Kroater som «de andre»	71
5.1.1.3. Vesten som «de andre»	74
5.1.1.3.1. <i>Intertekstualitet</i>	75
5.2 LÆREBOKENS SAMSVARELSE MED STYRINGS-DOKUMENTENE.....	77
5.2 SAMMENFATNING AV <i>ISTORIJA</i>	79
KAPITTEL 6: SAMMENLIGNING OVER TID OG ROM	81
6.1. FINNES DET GEOGRAFISKE FORSKJELLER?.....	81
6.2. ER TIDEN HJELPENDE FAKTOR?.....	85
6.1.1 <i>Historija</i> : fra direkte til indirekte krenkelse	86
6.1.1 <i>Povijest</i> : samme hensikt, ulike fremgangsmåter	89
6.1.1 <i>Istorija</i> : fra inkludering til ekskludering.....	91
KAPITTEL 7: KONKLUSJON	96
KILDELISTE	98
LITTERATURLISTE.....	99
VEDLEGGSLISTE.....	104

KAPITTEL 1: INNLEDNING

1.1.TEMA OG PROBLEMSTILLING

9. januar 2022, samme dag som den serbiske republikken i Bosnia-Hercegovina (fremover: den serbiske republikken Bosnia) ble opprettet i 1992, hadde den bosnisk-serbiske president Milrod Dodik en militærparade for å feire nasjonaldagen til den serbiske republikken Bosnia, samtidig som han avviste Bosnias offisielle nasjonaldag.² Store deler av militærparaden og aktørene i opprørene som skjedde i de ulike nærliggende byene, var unge voksne som selv ikke har opplevd krigen i Bosnia-Hercegovina som varte fra 1992 – 1995. Deres kunnskap om fortiden stammer således fra et kulturelt minne, som tillater mennesker som ikke har opplevd fortiden selv, å minnes den. For konstruksjonen av det kulturelle minnet blant disse ungdommene, er skolen som en særlig fremtredende aktør. Gjennom historiefaget utvikles elevenes historiebevissthet, samt at hvilke fordommer og forståelser den neste generasjons bringer med seg, dvs. hvilke kulturelle minner som preger deres forståelse, styrkes.³ Ved å analysere krigsfortellingen som produseres og videreformidles til elevene i historielærebøkene, kan en potensielt skape en forståelse for hvor disse unge voksne, som selv ikke har opplevd krigen, har fått sine forståelser fra og derav hvorfor hendelser som den 9.januar finner sted, 30 år etter krigen. I så måte blir en komparativ tekstanalyse av lærebøkene inngangsportalen til å forstå: *hva slags kulturelle minner bidrar de bosniske historielærebøker til å skape når de skriver om 'perioden 1992 – 1995' i Bosnia-Hercegovina.*

Synne Corell hevder at vurderinger forfattere foretar når de skriver historiske fremstillinger er både bevisste og ubevisste.⁴ Dette impliserer at det vil være elementer som utelates eller vies mindre/mer oppmerksomhet i de historiske fremstillingene. Årsakene til dette kan være mange – forfatterens subjektive holdninger, politisk påvirkning, at de anses som mindre/mer viktig eller plassmangel. Ikke minst impliserer det at fremstillingen kan være tendensiøs, gjennom bestemte ordvalg og språklige virkemidler, for å bevisst eller ubevisst fremme en vinkling. Intensjonen med problemstillingen i denne oppgaven er å undersøke hvordan de ulike geografiske områdene i Bosnia-Hercegovina minnes krigen og hvorvidt det eksisterer en felles grunnfortelling som refererer til et felles Bosnia-Hercegovina, slik styringsdokumentene

² Aljazeera, «Bosnian Serbs hold nationalist celebration despite ban, sanctions.»

³ Utdanningsdirektoratet, «Historie (HIS01-03) Fagets relevans og sentrale verdier.»

⁴ Corell, *Krigens ettertid*, 11.

oppfordrer til, og et felles mønster i historieskrivingen. For å besvare den overordnede problemstillingen vil oppgave drøfte følgende forskningsspørsmål:

- 1) Hvordan fremstilles egen etniske gruppe og ”de andre” i lærebøkene?
- 2) Hvordan fremstilles krigen på 1990-tallet i Bosnia-Hercegovina og hvilke hendelser prioriteres i lærebøkene?
- 3) Hvilke begreper benyttes, hvilke meninger tilskrives de og finnes det mønster i språkbruken?
- 4) Hvordan skiller lærebøkene seg fra hverandre?
- 5) Hvordan skiller lærebøkene seg fra tidligere lærebøker?
- 6) Hvordan skal vi forstå de rammene som regulerer historieskrivingen i lærebøkene og hvilken rolle spiller de for at tekstene har blitt som de har blitt?

1.1.1. KILDEmateriale

For å si noe om kontrasteringen mellom ”vi” og ”de andre” og det som hendte i perioden 1992 – 1995, vil den bosnisk-serbiske historielæreboken *Istorija* skrevet av Dragiša D. Vasić fra år 2018, den bosnjakiske historielæreboken *Historija* skrevet av Izet Šabotić og Mirza Čehajić fra 2012 og den bosnisk-kroatiske historielæreboken *Povijest* skrevet av Stjepan Bekavac, Mario Jareb og Miroslav Rozić fra 2018, bli analysert. Til tross for at ungdommen eksponeres for kulturelle minner som uttrykkes på en rekke arenaer, som blant annet i film, skjønnlitteratur, monumenter, museum og bilder, er historielærebøker spesielt viktige når det kommer til å forme ungdommenes kulturelle minne om krigen. Årsaken til at jeg ønsker å analysere lærebøker fra alle tre etnisitetene, er en antagelse om at vil være store geografiske forskjellene i fremstillingene, som ikke møter utdanningens mål og ambisjoner, på grunn av nasjonalisering av fortiden. For å forstå hvorfor fremstillingene i lærebøkene er som de er og reflektere rundt hva de eventuelt kan si oss om en mer omfattende minnekultur knyttet til krigen hos de tre etnisitetene over tid, inkluderes de politiske styringsdokumentene som legger føringer på historieskrivingen av lærebøkene. Styringsdokumenter som anses som relevante for å forstå de historiske fremstillingene i lærebøkene er Dayton-avtalen som avsluttet krigen i 1995, landets overordnede konstitusjon, den bosnjakiske⁵, bosnisk-serbiske og bosnisk-kroatiske læreplanen, samt følgende reguleringer på historielærebøkene: *The Agreement on the Removal of Objectionable Material, Recommendation 1454, Framework*

⁵ Bosniske muslim

Law on Primary and Secondary Education in Bosnia and Hercegovina og *Guidelines for Writing and Evaluation of History Textbooks for Primary and Secondary Schools in BiH*. Disse vil beskrives i detaljer i gjennomgangen av utdanningssystemet i Bosnia-Hercegovina (se kapittel 2: *Utdanningssystemet i Bosnia-Hercegovina*).

1.2. OPPGAVENS STRUKTUR

Det innledende kapittelet introduserer leseren inn i oppgavens tema, problemstilling – og oppbygging. Her redegjøres også for de historiske, teoretiske og metodiske rammene som er utgangspunktet for lærebokanalysen. Kapittelet danner således rammen som de resterende kapitlene vil bli drøftet i lys av. Det neste kapittelet diskuterer det splittede utdanningssystemet i Bosnia-Hercegovina, hvor de utallige utdanningsreformene og læreplanene drøftes. Hensikten med kapittelet er påpeke hvilke styringsdokumenter som legger føringer på lærebøkene, samt illustrere hvor kaotisk og tidvis uforståelig utdanningssystemet faktisk er. Kapittel 3 til 5, hvor hver folkegruppes lærebøker presenteres og analyseres i lys av masteroppgaven overordnede forskningsspørsmål, utgjør oppgavens hoveddel. Formålet med kapitlene er således å gi innsikt i etnisitetenes historieskriving og legge opp til en sammenligning og drøfting over to akser. Sammenligningen på tvers av de geografiske områdene og på tvers av tid, vil gjøres i oppgavens avsluttende kapittel, hvor formålet er å avgjøre hvorvidt føringene har vært effektive. På bakgrunn av disse analysene vil også et forslag til endringer presenteres.

1.3.HISTORISK RAMME

I følgende kapittel plasseres Bosnia-krigens forløp, krigsperioden og krigens konsekvenser i fokus. Et slikt hendelsesforløp er vanskelig å gjøre rede for, når nettopp måten det fremstilles på er det det strides om og det som utgjøre kjerneområdet i denne masteroppgaven. Utfordringen har jeg valgt å løse ved å angi hvordan FNs temasider, som anses som en nøytral og utenforliggende part, har fortalt det på, mens jeg vil peke på hva det er konsensus om og hva det strides om. I så måte forblir analyse av de skriftliggjorte minnekulturene i seg selv, studiens forskningsfokus. Først da, når materialene får talt for seg selv, kan en virkelig si noe om hvilke minnekulturer som kommer til uttrykk i de ulike lærebøkene.

1.3.1. BAKGRUNN TIL PERIODEN 1992 - 1995

For å forstå perioden 1992 – 1995 i Bosnia-Hercegovina og volden som fulgte med den, kreves innsikt i områdets forhistorie. Bosnia-Hercegovina var et av seks land som tilhørte kongeriket Jugoslavia. Under andre verdenskrig ble Jugoslavia okkupert av aksemaktene og i kjølvannet av okkupasjonen ble det utkjempet en blodig borgerkrig.⁶ Borgerkrigen skapte dype splittelser i befolkningen og resulterte med at Josip Broz Tito tok makten i 1945. Til tross for at Tito la vekt på brorskap og enhet mellom nasjonene, klarte han ikke å fjerne motsetningene mellom republikkene i Jugoslavia. Etter Titos død i 1980, økte uenighetene om fordeling av makt og ressurser mellom republikkene, samtidig som økonomisk nedgang forsterket misnøyen i riket.⁷ Fravær av legitimitet i det politiske systemet, det vil si at et stort flertall ikke stolte på eller anerkjente myndighetene, banet også veien for at nasjonalistiske krefter etter hvert fikk større innflytelse. Etter kommunismens fall i Europa fikk de nasjonalistiske kreftene fritt utløp, noe som resulterte i at de politiske lederne begynte å spille på nasjonalistiske strenger for å vinne støtte i befolkningen.⁸

Slobodan Milošević, presidenten for den serbiske republikken i Jugoslavia fra 1989, førte en sterkt nasjonalistisk politikk.⁹ 36% av den jugoslaviske befolkningen var serbere og kun en fjerdedel av disse bodde i den serbiske republikken.¹⁰ Serberne under Milošević var uenige med grensene Tito tegnet opp. Under Milošević ledelse begynte derfor forsøket på å samle alle serbere i en egen storserbisk stat, som skulle inkludere områdene Kroatia, Kosovo og Bosnia-Hercegovina. For å oppnå dette, spilte både politikere, intellektuelle og media på fremstillingen av det serbiske folket som ofre, et undertrykt folk, og hevdet at muslimer og kroater enten måtte fjernes eller assimileres¹¹ for at serberne skulle overleve som et folk.¹² De nasjonale mytene om Serbias storhet kombinert med trusselbilder av «de andre», bidro til å hisse opp stemningen blant serbere på 1980-tallet og videre inn i 1990-tallet.

Ønske om en egen stat var imidlertid ikke bare et fenomen som var karakteristisk for det serbiske folket. Etter kommunismens fall i Europa, brøt den Jugoslaviske staten sammen og den voksende nasjonalismen skapte fordommer, intoleranse og skiller mellom «serbere»

⁶ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

⁷ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

⁸ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

⁹ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

¹⁰ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

¹¹ bli serbere

¹² Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

«kroater» og «muslimer» – mellom «vi» og «de andre».¹³ Med dette ble de tre etniske gruppene – bosnjaker, bosniske kroater og bosniske serbere, – dvs. grupper som tilskriver seg felles opprinnelse og dannet et kollektivt ”vi” i kontrast til ”de andre” på bakgrunn av situasjon og historisk sammenheng, satt opp mot hverandre i jakten på egen selvstendighet og nasjonal identitet. Etter kroatisk og slovensk selvstendighet, forsøkte bosnjakene i Bosnia i 1991 å erklære seg selvstendig.¹⁴ På bakgrunn av at en tredjedel av den bosniske befolkningen var serbere, nektet de bosniske-serberne å vedta selvstendigheten og erklærte områdene hvor de bodde for selvstendige serbiske regioner innad i Bosnia-Hercegovina. Dette skapte indre konflikter og året etter ble det avholdt folkeavstemning om Bosnias uavhengighet. De bosniske-serberne boikottet avstemningen, noe som resulterte i et nesten rent flertall for løsrivelse fra Jugoslavia. Bosnia-Hercegovina ble anerkjent som eget land 6. april 1992. Samme dag gikk de bosnisk-serbiske styrkene til angrep på bosniske byer og landsbyer – for å hindre at bosniske-serbere skulle høre til utenfor det serbiske territorium.¹⁵ Løsrivelsen var således starten på en rekke konflikter og kriger som skulle vare fra 1992 – 1995 og i det politiske spillet om makt, territorium og nasjonal tilhørighet ble Bosnia en viktig brikke.

1.3.3. PERIODEN 1992 – 1995

I 1992 startet krigen mellom bosniske-serbere og bosnjakene. For å forstå hvordan krigen utvikler seg til å bli en krig mellom alle de tre folkegruppene, er vi nødt til å vende blikket tilbake til 1991 når kroatene erklærte seg selvstendig. Bosniske-serbere mente at de hadde landområder i Kroatia som burde tilhøre Serbia og med kroatisk selvstendighetserklæring begynte disse områdene å glippe mellom hendene på dem. Bosnisk-serbisk reaksjon var derfor å føre krig for å vinne tilbake områdene.¹⁶ Til tross for at de bosniske kroatene seiret i 1992, da Europa anerkjente dem som et selvstendig land, vedvarte mindre konflikter helt frem til 1995.

I 1992 mistet altså de bosniske-serberne landområdene i Kroatia som de ønsket å innlemme i den storserbiske staten. Samme året løsrev Bosnia-Hercegovina seg og bosniske-serbere så seg nok en gang nødt til å føre krig for å samle serberne. Mot slutten av sommeren 1992 meldte bosniske-kroater seg inn i krigen og ønsket, etter serbisk mal, å overta makten i de områdene av Bosnia-Hercegovina hvor bosniske-kroater bodde.¹⁷ Dette resulterte i at Bosnia-

¹³ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

¹⁴ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

¹⁵ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

¹⁶ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

¹⁷ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

Hercegovina ble angrepet fra to fronter, men også i krig mellom bosniske-serbere og bosniske-kroater som tidvis ønsket samme områder. I følge FNs sine temasider var etnisk rensing en militær strategi som både bosniske-serbere – og kroater brukte for å oppnå politiske mål. De beskriver etnisk rensing som ”handlinger som har til hensikt å fjerne uønskede folkegrupper fra et bestemt område”.¹⁸

Den etiske rensingen i landet tok ulike former. Noen steder ble folkegruppene drept, andre steder ble de tvungne ut av området eller transportert til konsentrasjonsleirer.

Massevoldtekt av kvinner, plyndring av hjemmene deres og massedrap på hele eller deler av folkegruppen var metoder for etnisk rensing. Formålene var flere: å oppnå militær seier i området, å jage ut uønskede folkegrupper for å skape etniske rene områder og å skape massiv frykt for å hindre at de uønskede folkegruppene returnerte eller klarte å leve sammen igjen.¹⁹

Det skal imidlertid sies at bosnjakene ikke var helt uskyldige i krigens brutaliteter og uforsonligheten. Foruten konsentrasjonsleirer, benyttet bosnjakene seg av samme metoder for å forsvare seg. Bosniske-serbere –og kroater ble jaget ut av områder, noen ble drept, husene deres ble brent og seksuell vold ble brukt. Det var imidlertid ikke før i 1994 at den bosniske hæren ble sterk nok til å kunne gjøre skikkelig motstand og begynne å ta tilbake områder, særlig fra bosnisk-kroatiske styrker.²⁰ Med dette ble disse to partene enige om å styre sammen, og forslaget fra USA og FN kom om å dele Bosnia-Hercegovina mellom bosniske-serbere og den nye bosnjakisk-kroatiske delen. Bosnisk-serbiske ledere avviste forslaget først, men etter at NATO bombet stillingene deres utenfor Sarajevo måtte de oppgi blokaden og Serbia trakk støtten sin til de bosnisk-serberne. I 1995 ble Dayton-avtalen, som slo fast at tre krigspartene – bosnjaker, bosniske-serbere og bosniske-kroater sammen skulle konstituerte Bosnia-Hercegovina, signert.²¹

1.3.3. KRIGENS FØLGER

Krigstaktikkene var brutale og suksessfulle i sine mål: bosniske-serbere fikk kontroll over områdene hvor bosnisk-serbere bodde, områdene ble så godt som etnisk homogene og en så stor frykt var skapt at flyktninger ikke turte å flytte tilbake på mange år. Krigen hadde satt dype spor i Bosnia-Hercegovina: over 100.000 mennesker ble drept, flere millioner flyktet,

¹⁸ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

¹⁹ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

²⁰ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

²¹ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

store deler av landet lå i ruiner, økonomien var begrenset og hat mellom folkegruppene som ble skapt, var så sterkt at hatet og uforsonligheten mellom folkegruppene fortsatt nesten 30 år etter krigen eksisterer.²²

1.3.3.1. SPLITTING AV LANDET

Foruten disse følgene, resulterte krigen og Dayton-avtalen i splitting av landet etter etniske linjer: en serbisk republikk (den serbiske republikken Bosnia) og den bosnjak-kroatiske føderasjonen (føderasjonen Bosnia-Hercegovina).²³ Således fikk krigen betydelige, politiske følger for landet. Folkegruppene, som hadde utkjempet blodige konflikter med hverandre, skulle nå leve innenfor samme landegrenser, med felles forsvar, politikk og rettsvesen. For å forenkle forsoningen og anerkjenne folkegruppene som likeverdige medborgere, skulle hver folkegruppe ha en president for å hindre at en av folkegruppene overkjørte en annen.²⁴ I praksis betyr det at Bosnia-Hercegovina siden krigen, har hatt tre presidenter, en fra hver folkegruppe. Innad i entitetene er den politiske makten fordelt ulikt. Mens den politiske makten i den bosnjak-kroatiske føderasjonen er fordelt på ti så godt som etnisk, homogene kantoner, er den serbiske republikken i Bosnia sentralisert²⁵.

²² Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

²³ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

²⁴ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, 2020

²⁵ Tilsvarende norske fylker; Ahonen, 2013: 99

Vedlegg 1: Kart over Bosnia-Hercegovina

1.3.3.2. UTDANNINGSSYSTEMET

Utdanningssystemet følger denne delingen. Dette betyr at ansvaret for utdanningen ble fordelt på 14 departement²⁶ og 13 utdanningsministere: en på hvert entitetsnivå, ti på kantonnivå og en på distriktsnivå.²⁷ I praksis betyr en slik deling at hver kanton og hver entitet fikk myndighet å gjøre individuelle endringer når det gjelder utdanningen i sine respektive områder. Fordelingen bidro ytterligere til segregering mellom folkegruppene: hver av de tre folkegrupper, som følge av Dayton-avtalen konstituerte Bosnia-Hercegovina, fikk rett på egne lærebøker og undervisning på eget språk. På bakgrunn av denne retten, ble modellen ”to skoler under ett tak,” hvor folkegruppene går på samme skole til ulike tidspunkt og med ulikt

²⁶ De tretten områdene utdanningsministrene har ansvar for, samt Ministry of Civil Affairs på statlig nivå, som koordinerer aktiviteter og utdanningspolitikken mellom entitetene og de forskjellige nivåene.

²⁷ Forić, 2019: 296; Batarilo-Henschen, 2019: 114.

pensum, innført. Det ulike pensumet skulle skrives på enhet – og kantonnivå, etter egne politiske retningslinjer og egne fortolkninger. Med dette begynte en symbolsk kamp om fortiden og det kollektive minnet, som stort sett var preget av propaganda og misvisende formuleringer. Noen få år etter krigen startet imidlertid innføringen av en rekke utdanningsreformer med formål å harmonisere utdanningen i landet og forhindre krenkende formuleringer/materiale.²⁸ På et tidspunkt ble det også forbud mot å undervise om perioden 1992 – 1995. Til tross for utdanningsreformene, representerer de ulike folkegruppens historielærebøker fortsatt ulike minnekulturer.

1.3.3.3. KAMPEN OM DET KOLLEKTIVE MINNET

Hatet som var skapt og den nye delingen av landet etter etnisk homogene linjer, skapte rom til en ny ”krig”: nemlig kampen om hvordan fortiden skulle minnes, formidles og forstås. Ahonen hevder at historieundervisningen ikke var et unntak. Hver etnisitet tilskrev seg selv offerstatus, og plasserte skyld hos ”de andre”.²⁹ Folkegruppene skrev og formidlet fortidstolkninger som var i tråd med deres forståelse av krigen. Således utviklet folkegruppene i Bosnia-Hercegovina nasjonale identiteter og egne kollektive minner, på bakgrunn av de felles fortellingene medlemmene av folkegruppene delte. De særegne fortellingene og minnekulturene de tre folkegruppene fremhevet i historiebøkene sine, fungerte som nasjonsbyggende og resulterte i en stadig kraftigere distansering fra en felles bosnisk identitet – og minnekultur på tvers av etniske linjer. En kan således hevde at krigen fikk nasjonalistiske følger i form av tydelig segregering i det bosniske samfunnet, som tydelig materialiserte seg på skolearenaen. De sterkt impregnerte og radikalt forskjellige kollektive minnene har resultert i at det i ettertid har oppstått en kamp om fortolkningen av perioden 1992 – 1995.

1.4. TEORETISK RAMME

For å forstå hvorfor og hvordan historielærebøkene skal benyttes i analysen av Bosnia-Hercegovinas minnekulturer, kreves en forståelse av hva minnekulturer er og hvordan disse konstrueres. Denne sammenhengen vil danne det teoretiske grunnlaget for analysen av de ulike lærebøkene. Litteraturen som benyttes i denne oppgaven er forskning som jeg har vurdert til å kunne, i størst grad, belyse og besvare oppgavens problemstilling.

²⁸ Karge & Batarilo, 2008.

²⁹ Ahonen, 2013: 99.

1.4.1. MINNEKULTUR

I avhandlingen *Krigens ettertid: Okkupasjonshistorien i norske historiebøker* definerer Synne Corell begrepet ”kollektive minner” til å være ”en rekonstruksjon av fortiden i lys av nåtiden, og dermed ønske å studere hvordan nåtiden påvirker en *selektiv* oppfatning av fortiden”.³⁰ I boken *Historie i bruk* reflekterer historiker Ola Svein Stugu over hvordan felleskapet har en felles fortolkning av fortiden og derav hva det kollektive i ”kollektive minner” består av. I følge han, er det å minnes noe i seg selv, en individuell prosess som imidlertid blir en kollektiv størrelse når flere mennesker eller sosiale grupper deler parallelle minner. Forskning på dette fenomenet, dvs. minnekulturer har de siste tiårene vært en økende trend innenfor ulike disipliner.³¹

Den akademiske interessen for fenomenet er imidlertid ikke nytt. I Émile Durkheims arbeid på hvordan samfunn utvikler ulike forståelse av fortiden og i filosofen Henri Bergsons arbeid på individuell variasjon i erfaringer av fortiden, finner vi blant den eldre litteraturen på minnekulturer.³² Karakteristisk for den eldre litteraturen, er at den i stor grad motsetter seg 1800-tallets objektive forståelse av historie ved å vektlegge det subjektive ved minnet.³³ I lys av periodens press mot å føre historie i en objektiv retning, fattet nevrologen Sigmund Freud og forfatteren Marcel Proust interesse for minnet, ettersom at de fryktet at objektiviseringen ville medføre at meningsfulle forbindelser til fortiden avtok. Proust arbeid *À la recherche du temps perdu* avviste blant annet en objektiv verden, ved å fokusere på hvordan menneskers liv og erindring stadig er i endring.³⁴ Den moderne bruken av begrepet kollektivt minne kan imidlertid først spores til Maurice Halbwachs arbeid *Les cadres sociaux de la mémoire* fra 1925, hvor han argumenterer for minnet sosiale struktur.³⁵ Det er likevel ikke før på 1980-tallet at minnestudier vokser frem som et eget fagfelt og begrepet ”kollektivt minne” blir et ”buzzword” i den akademiske – og politiske verden.³⁶ Denne endringen, eller fremveksten av fagfeltet, samsvarer med den historiografiske utviklingen. På slutten av 1900-tallet skjedde det for alvor en forskyving i historiesynet, fra den historiske skolens historisme mot samfunn og det subjektive. Dette henger sammen med fremveksten av Annales-skolen, samt den språklige – og antropologiske vendingen i historieskrivingen på 1980-tallet, hvor fokuset ble

³⁰ Corell, 2010: 12.

³¹ Erll, 2010: 1.

³² Olick, 2011: 154.

³³ Erll, 2010: 1.

³⁴ Olick, 2011; 153.

³⁵ Olick, 2011: 153.

³⁶ Erll, 2010: 9.

rettet mot mentalitetshistorier, konstruksjoner og språkets meninger. Med dette ble det subjektive aspektet ved språkbruken fremhevet, noe som medførte en økende interesse for hvordan historie har blitt formidlet.³⁷ I de nyere verkene blir forholdet mellom minnet og historien i større grad problematisert, samtidig som minnets sosiale struktur, dvs. at minne blir konstruert i kulturelle sammenhenger, blir satt i fokus. I denne sammenhengen utmerker Pierre Noras arbeid *Les Lieux de Mémoire* (1984 – 1992), som introduserte begrepet minnesteder, og Jan og Aleida Assmanns mange arbeid på forholdet mellom minne og media, seg som sentrale i fremveksten av ”de nye minnestudiene”. Paul Connertons arbeid *How societies remember* fra 1998 og *How modernity forgets* fra 2006 har også preget fagfeltet, samt som at arbeidet indikerer at feltet fortsatt i nyere tid er levende og aktuelt. Også den belgiske historieprofessoren Pieter Lagrou bok *Legacy of Nazi Occupation: Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe*, er et arbeid som i høyeste grad preget forskningsfeltet. I boken blir vi introdusert til begrepet ”patriotisk minnekultur” som han hevder er partiske fremstillinger av krigshistorie i etterkrigstiden, som har som formål å styrke sin egen nasjons interesser, dvs. helte – og suksessfortellinger for å gjenoppbygge nasjonen og dens selvbilde.³⁸ I det følgende vil imidlertid den tyskekamerikanske sosiologen Maurice Halbwachs tilnærming til det kollektive minnet gjøres rede for, ettersom at hans tilnærming brukes som en anvisning til en empirisk strategi for å undersøke minnekulturene i Bosnia-Hercegovina.

Corell bygger blant annet på Halbwachs, når hun gjøre rede for det hvordan kollektive minnets struktur og funksjon differensierer seg fra historie.³⁹ Halbwachs skiller nemlig mellom historie, forstått som historievitenskap, og erindring. Mens han hevder at historie er analytisk og rasjonelt, samt preget av kontinuitet og stabilitet ettersom at historien ikke fordrer et subjekt, gjør han det tydelig at erindring er diffust, spontant og usystematisk. Han legger til at erindringen alltid krever et subjekt, noe som gjør fenomenet subjektivt.⁴⁰ Minnet er derfor foranderlig, og bryter, ifølge Halbwachs, med historieskrivingens vitenskapelighet, objektivitet og stabilitet.⁴¹

Det som gjør minnet foranderlig, er i følge Halbwachs grunntanken om at minnet er et resultat av alle sosiale interaksjoner mennesker gjennomgår. Halbwachs utdyper dette ved å hevde at

³⁷ Melve, 2010: 222.

³⁸ Lagrou, 1999: 2.

³⁹ Warring, 2011: 9; Corell, 2010: 11.

⁴⁰ Warring, 2011: 30.

⁴¹ Eriksen, 1999: 85 – 86.

nåtiden og dens sosiale kontekst er utgangspunkt for hvordan fortiden huskes. Ettersom at tiden endres, dvs. nåtid blir fortid, hevder Halbwachs at også minnet endres.⁴² Han utdyper videre at minner er meningsløse uten en sosial sammenheng, og at felles minner er avgjørende for at sosiale fellesskap skal fungere.⁴³ Dette begrunner han ved å hevde at felles minner skaper et kollektivt minne, som Halbwachs hevder er manifestasjoner av den aktuelle sosiale gruppens identitet. Den sosiale gruppen preger således medlemmenes forståelse av fortiden, herunder hvordan ting skal huskes, og ikke minst hva som huskes og glemmes, for eksempel gjennom skolebøker.⁴⁴ Basert på Halbwachs, forstås minnet som en kulturell prosess skapt av det vi har opplevd, lest eller hørt fra andre. Erindringen er derfor aldri partisk eller uten fordommer. I følge Halbwachs argumentasjon forstås erindringens sosiale kontekster som et absolutt vilkår og utgangspunkt for alle erindringsprosesser. Med dette mener han at erindringer er konstruert gjennom et sosialt samspill, som finner sted i alle hverdagslige situasjoner og arenaer, deriblant skolen.⁴⁵ At den sosiale konteksten er et absolutt vilkår for erindringen, betyr således at våre minner er et resultat av de sosiale interaksjonene vi har opplevd gjennom årene. I følge Halbwachs forstås minnet som en videreformidling av en fortidig hendelse gjennom et nåtidig perspektiv som baserer seg på en sosial gruppes verdier, fortellinger og skjevheter.⁴⁶

Det er nettopp denne videreformidlingen Jan Assmann kaller for kommunikativt minne, et begrep han introdusert for å minimalisere avstanden mellom Halbwachs kollektive minne og det Assmann kaller for ”kulturelle minne”.⁴⁷ I så måte nyanserer Assmann Halbwachs kollektive minne ved å introdusere to moduser for å huske fortiden på: det kommunikative minnet, altså det minnefellesskapet som de som minnes, deler med hverandre i hverdagslige situasjoner, og det kulturelle minnet som tillater mennesker som ikke har opplevd fortiden selv, å minnes den – gjennom for eksempel lærebøker.⁴⁸ Med andre ord kan en hevde at Assmann nyanserer og deler Halbwachs sitt begrep inn i levde erfaringer (les: kommunikativt minne) og det du leser deg til, dvs. ikke levde erfaringer (les: kulturelt minne). Assmann understreker at mennesker kan bli preget av begge deler. Det er gjennom det kommunikative minnet, dvs. ved å kommunisere sine erindringer i sosiale interaksjoner, at grupperinger

⁴² Halbwach, 1992: 52.

⁴³ Halbwach, 1992: 51.

⁴⁴ Halbwach, 1992: 53.

⁴⁵ Halbwach, 1992: 51.

⁴⁶ Warring, 2011: 14; Halbwach, 1992: 51.

⁴⁷ Assmann, 2008: 110.

⁴⁸ Assmann, 2008: 111 – 113.

dannes og individer inviteres inn i de passende sosiale felleskapene.⁴⁹ Det er imidlertid med Halbwachs argumentasjon om at fortidige hendelser først blir nedskrevet historie som kan leve evig, når en sosial gruppe eller et helt felleskap deler felles erindringer om hendelsen, at vi er innpå Assmanns kulturelle minne. Halbwachs teori om at det subjektive ved kollektive minner er et vilkår for historieskriving, er nettopp det som muliggjør det å huske en ikke-opplevd fortid. På bakgrunn av denne historien kan institusjoner reise kulturelle symbol som hjelper oss å huske en ellers ”tapt” fortid. I min studie vil nettopp dette forholdet, dvs. Halbwachs tilnærming til skriftliggjøring av kollektive minner i historielærebøker og Assmanns teori om videreformidling av det kulturelle minnet, brukes som en anvisning til en empirisk strategi for å undersøke bestemte aspekter ved minnekulturene som er knyttet til perioden 1992 – 1995 i Bosnia-Hercegovina.

1.4.2. TIDLIGERE FORSKNING OG OPPGAVENS RELEVANS

Mye av forskningen som er gjort på Bosnia etter krigen, har konsentrert seg om de sosiale og politiske forholdene i landet. En populær innfallsvinkel for å si noe om disse tilstandene har vært å studere minnekulturen i landet, samt trekke frem segregeringen som poengteres i Dayton-avtalen. Når det gjelder tidligere forskning på minnekulturens innhold, dvs. hvordan de ulike nasjonalitetene fremstillinger krigen og hverandre, er det blitt gjort mye forskning.⁵⁰ Hovedtendensen i overnevnt forskning er imidlertid å bruke de skriftlige materialene som indikatorer på noe utenomliggende, for eksempel forsoningsarbeid, lovverk og utdanningssystem, som studeres gjennom tekstene. Med andre ord brukes de skriftlige materialene som utgangspunkt til å analysere praktiske sider ved minnekulturen, ikke studere de skriftlige materialene i seg selv som et uttrykk for det kulturelle minnet. Moll⁵¹ og Tolomelli⁵² hevder blant annet at Dayton-avtalen ikke oppnår dens mål om å forene nasjonene i landet til en felles enhet, men snarere bidrar til å differensiere mellom nasjonalitetene gjennom utdanningen. Mens Moll og Tolomelli diskuterer forsoningsarbeidet på bakgrunn av Dayton-avtalen, forklarer Falk Pingel forsoningsproblematikken ved å se den i sammenheng med historieundervisningen. Pingel hevder i *Can Truth be Negotiated? History Textbook Revision as a Means to Reconciliation*, at historielærebøker spiller en avgjørende rolle i å løse

⁴⁹ Assmann, 2008: 111 – 113.

⁵⁰ Torsti, 2003; Bartulovic, 2006; Heike & Batarilo, 2008; Osmanbasic, 2017; Fischer, 2006; Perry, 2003; Torsti, 2009; Haider, 2009; Open Society, 2007; Coles, 2011.

⁵¹ Moll, 2013.

⁵² Tolomelli, 2005.

spenninger i post-konflikt land.⁵³ Wolfgang Höpken, i *Textbooks and Conflicts*, anser Bosnia-Hercegovina som et klassisk eksempel på post-konflikt land, hvor føringer på utdanningen kommer utenfra – fra det internasjonale samfunnet, og som landet ikke er mentalt forbered til å håndtere.⁵⁴

Sirkka Ahonens *Post-Conflict History Education in Finland, South Africa and Bosnia-Herzegovina*⁵⁵ og Selma Bukovica Gundersens doktoravhandling⁵⁶ hvor hun analyserer hvordan det statlige målet i praksis ikke samsvarer med undervisningen som skjer på etnisitetsnivået, er ytterligere eksempler på arbeid som fokuserer på hvordan Dayton-avtalen legger føringer på utdanningen. Arbeidene illustrerer også en annen tendens jeg har bemerket meg, nemlig at forskningsprosjektene som studerer minnekulturene gjennom historieundervisningen, i større grad fokuserer på å analysere undervisningen snarere enn lærebøkene. Selv om det er blitt gjort utallige forsøk på å adressere segregeringen i landet gjennom utdanningssystemet som skisseres i Dayton-avtalen, har et fåtall av disse satt en lærebokanalyse i sentrum for slike forskningsprosjekt.

Branislava Baranovicés arbeid “History textbooks in post-war Bosnia and Herzegovina” og Pilvi Torstis arbeid “How to deal with a difficult past? History textbooks supporting enemy images in post-war Bosnia and Herzegovina” og “Divergent stories, convergent attitudes: a study on the presence of history, history textbooks and the thinking of youth in post-war Bosnia and Herzegovina” er tre av forskningsprosjektene som analyserer og sammenligner historielærebøker i Bosnia- Hercegovina.⁵⁷ Mens Baranovicés analyserte bøkene utgitt i perioden 1997-1999, analyserte Torsti i sin forskningslitteratur *Historija, Povjesti og Istorija* utgitt i perioden 1999-2000 for å si noe om krigs – og etterkrigsundervisning, både bøker og undervisning. Interessant for denne masteroppgaven er at begge historikerne analyserer hele nasjonalhistorien i lærebøkene utgitt i Bosnia-Hercegovina før de omfattende føringene på historieskrivingen ble innført. Kun Torstis arbeid vil imidlertid brukes for å si noe om hvordan og hvorvidt lærebøkene har forandret seg over tid, ettersom at hun, i motsetning til Baranovicé, tydelig presiserer hvilke funn i hennes analyse som gjelder fremstillingen av perioden 1992 – 1995 i Bosnia-Hercegovina. Disse forskningsprosjektene vil derfor benyttes i masteroppgaven for å si noe om hvordan og hvorvidt lærebøkene har forandret seg over tid,

⁵³ Pingel, 2008.

⁵⁴ Cupcea, 2014: 144

⁵⁵ Ahonen, 2013.

⁵⁶ Bukovica Gundersen, 2020.

⁵⁷ Baranovicé, 2001; Torsti, 2007; Torsti, 2003.

ved å sammenligne resultatene i følgende masteroppgaves lærebokanalyse med deres funn. Torsti har også en undersøkelse av historielærebøker fra perioden 1999-2000. En siste tendens jeg observerer når det gjelder forskningslitteraturen, er at de nevnte lærebokanalysene er av eldre dato. Fremstillingen av ”perioden 1992 – 1995” i Bosnia-Hercegovina i nyere lærebøker er således lite forsket på og sjeldent analysens primære fokus, grunnet utdanningsreformenes føringer og begrensinger på historieskrivingen om perioden.

Melisa Forić Plasto sin artikkel “A Divided Past for a Divided Future!? The 1992 – 1995 War in the Current History Textbooks in Bosnia and Herzegovina” fra 2019, som analyserer de samme lærebøkene som denne masteroppgave analyserer, er en av få arbeid på nyere lærebøker som tar for seg denne perioden. I redegjørelsen av utdanningsreformenes føringer påpeker Forić at begrensingene resulterte i at nyere lærebøkene i stor grad kun kort introduserte noen fakta med knapp informasjon,⁵⁸ men at de mest kontroversielle temaene og mange skjulte hatefulle ytringer om ”de andre” likevel indirekte ble inkludert i lærebøkene.⁵⁹ Det som imidlertid skiller denne masteroppgaven fra Forićs arbeid, er at Forić vil si noe om fremstillingen i lærebøkene og undervisningen av 1990-tallet, mens denne masteroppgaven vil si noe om minnekulturen som skapes i de ulike lærebøkene. I så måte bygger jeg på Forićs arbeid, ved å trekke en parallell mellom fremstillingen i lærebøkene som jeg forstår som et uttrykk for det kulturelle minnet og minnekulturer. Med andre ord, analyseres samme materiale utfra ulike spørsmål, hvor jeg tilfører en mer dyptgående analyse av de offentlige styringsdokumenters påvirkning på det kulturelle minnet som formidles i lærebøkene, samt som at jeg eksplisitt drøfter konsensusen mellom dem over tid, snarere enn å se materiale utelukkende fra et utdanningsperspektiv.

Med dette som utgangspunkt, vil jeg argumentere for at det er rom for en studie av landets minnekulturer gjennom en komparativ lærebokanalyse av perioden 1992 – 1995, og ikke minst at en slik studie kan bringe en ny vinkling på et omdiskutert – og mye forsket på, forskningsfelt. I mitt arbeid vil jeg fokusere på å studere de skriftliggjorte materiale i seg selv og ikke anse de som avspeilinger av noe, men snarere som noe virksomt i verden. I så måte vil jeg analysere og problematisere språkbruken i bosnisk-serbiske, bosnisk-kroatiske og bosnjakiske historielærebøker i Bosnia- Hercegovina, for å få innsikt i og kunnskap om minnekulturene, hvilken rolle de språklige fremstillingene spiller i samfunnet og endringer

⁵⁸ Forić, 2019: 298.

⁵⁹ Forić, 2019: 298.

over tid. Å adresse hvordan minnene fra perioden 1992 – 1995 påvirker samfunnet i Bosnia-Hercegovina, er et høyst aktuelt tema tas Dodiks militærparade i 2022 i betraktning.

1.5. METODISK RAMME

Følgende kapittel har formål å redegjøre for metodene som benyttes i arbeidet med kildematerialet. Ettersom at formålet med oppgaven er å avdekke hvilke meninger som tilskrives perioden 1992 – 1995 i de historiske tekstene, og hva dette kan si om minnekulturene i Bosnia-Hercegovina, betraktes de historiske tekstene som historiske begivenheter i seg selv. Med dette rettes fokuset mot hvordan perioden 1992 - 1995 tilskrives meninger gjennom språket i de historiske tekstene. En slik kvalitativ innholdsanalyse av kildematerialet kan gjøres på flere måter. For denne masteroppgaven, er tekstanalyse og komparasjon som relevante metoder får å analysere perioden 1992 – 1995 i bosniske historielærebøker.

Selv om lærebøkene benytter begrepene *serbere*, *kroater* og *bosnjaker* snarere enn *bosniske serbere* – og *kroater*, vil masteroppgaven benytte seg av sistnevnte terminologi i redegjørelsen av *Historija* og *Povijest*, for å unngå å videreføre en oppfatning av dem som synonyme og fremheve deres tilhørighet til Bosnia-Hercegovina. Når det kommer til *Istorija* vil imidlertid masteroppgaven bruke lærebokens terminologi, nemlig *serbere*, ettersom at begrepet i læreboken ikke refererer til serbere i et bestemt område. Med andre ord skiller ikke *Istorija* mellom bosniske-serbere og andre serbere, men bruker snarere begrepet som en fellesnevner for alle serbere.

1.5.1. TEKSTANALYSE

Historie er studien av fortiden eller fortidige fenomener. Fortiden er forbi og kan derav ikke gjøres til gjenstand for direkte empirisk studie. Fortiden kan imidlertid undersøkes gjennom spor og levninger.⁶⁰ På denne måten kan vi i nåtiden danne oss et bilde av fortiden. Med dette menes at de fortidige hendelser i seg selv ikke har en narrativ struktur, men ved å undersøke dens spor (i dette tilfellet tekster) og forsøke å sette de sammen i nye meningsfulle helheter, skaper vi forestillinger av det som en gang var.⁶¹

Det finnes imidlertid mange måter å lese historiske tekster på, for å oppnå innsikt i hva

⁶⁰ Melve og Ryymin, 2020: 11

⁶¹ Melve og Ryymin, 2020: 11

teksten forteller og utfra hvilke intensjoner og formål de er skrevet. I denne masteroppgaven har jeg gjort en tekstanalyse som har vært opptatt av hvilke karakteristikk og adjektiver som benyttes for å fremstille egen folkegruppe og ”de andre,” hvordan det kontrasteres eksplisitt eller implisitt mellom dem, hvilke hendelser som prioriteres og hvordan disse fremstilles, hvilke mønster som finnes i fortellermåten og hvorvidt tekstene er preget av offentlige føringer på lærebøkene.

1.5.2. KVALITATIV KOMPARASJON

Den metodiske tilnærmingen for å si noe om likhetene og ulikhetene i fremstillingene av perioden ”1992 – 1995 i Bosnia og Hercegovina” i de ulike etnisitetenes lærebøker, dvs. funnene fra forteller – og diskursanalyse, vil være en kvalitativ komparasjon. Komparasjonen vil foregå over to akser – geografi og tid. Således vil de ulike etnisitetens lærebøker, dvs. fra område til område, bli sammenlignet, samtidig som en sammenligning over tid inkluderes for å si noe om utviklingen innad i de geografiske områdene. Dette vil gjøres ved å sammenligne funnene i følgende oppgave på dagens gjeldende lærebøker i Bosnia-Hercegovina med Torstis⁶² analyse av eldre lærebøker fra perioden 1997 – 2000. Den kvalitative tilnærmingen kartlegges hvordan de ulike minnekulturene skriver om krigen, ved å studere de språklige utsagn. Her vil fokuset ligge på om de bruker ulike ord i omtalen av krigshendelsene, om de strides om hvordan sentrale begrepene og hendelser skal forstås, om det finnes mønster i hvilke begrep som brukes hvor og om det finnes mønster i hvilke hendelser -og aspekter ved disse som fremheves i fremstillingene. Tekstanalyse krever imidlertid at en tolker meninger. Dette innebærer å være bevisst konteksten teksten blir til i, forfatterens intensjoner og ytre påvirkninger. I lys av dette vil politiske styringsdokumenter, som legger føringer på historieskrivingen i lærebøkene, bli tatt med i betraktning for å få et helhetlig bilde av den historiske teksten.

⁶² Torsti, 2007; Torsti, 2003.

KAPITTEL 2: UTDANNINGSSYSTEMET I BOSNIA-HERCEGOVINA

I følge Katarina Batarilo-Henschen, er utdanningssystemet i Bosnia-Hercegovina et av de største hindrene for bærekraftig fred.⁶³ Som påpekt i kapittel 1, hevder Pingel at utdanningen, spesielt historieundervisning, spiller en avgjørende rolle i å løse spenninger i post-konflikt land.⁶⁴ Det er derfor paradoksalt at utdanningen, som bare påpekes som en menneskerettighet i Dayton-avtalen, på den ene siden ikke vies noe oppmerksomhet sammenlignet med spørsmålet om omfordeling av politisk makt og økonomiske resurser etter krig, når utdanningen på den andre siden, forventes å sikre bærekraftig fred og promotere holdninger og ferdigheter for en fredelig multikulturell fremtid.⁶⁵ Med paradokset i henblikk, skapes en forståelse for hvorfor Pingel hevder at "BaH may stand out as the country where history education suffers the most from the legacy of a peace settlement."⁶⁶ Dayton-avtalens ikke eksisterende fokus på – og manglende føringer på utdanningen i Bosnia-Hercegovina dannet grobunn til et separat utdanningssystem for de tre grunnlovsfeste folkegruppene i landet – bosniske-serbere, bosniske-kroater og bosniske muslimer.⁶⁷ Med dette menes, at Dayton-avtalen overlater lovverket som regulerer utdanningen til avtalens to entiteter – den serbiske republikken Bosnia og Føderasjonen Bosnia-Hercegovina, dvs. de ti kantonen i føderasjonen og Bračko distriktet. I praksis betyr det, at på hver av disse administrative nivåene⁶⁸ av autoriteter finnes det en minister med ansvar for å definere læreplanene og godkjenne lærebøkene for grunn – og ungdomsskolen i sitt område.⁶⁹ Med andre ord, eksisterer det i teorien 13 ulike utdanningsministere⁷⁰, læreplaner og lærebøker i Bosnia-Hercegovina. En slik administrativ organisering tilrettelegger for en splittelse i utdanningen etter etnisk-nasjonale prinsipper, dvs. eksistensen av tre separate utdanningssystemer basert på egne nasjonale identiteter – på eget språk og med læreplaner og lærebøker som primært fokuser på egen nasjonal historie, samfunn, geografi og kultur, mens det neglisjerer og ekskluderte "de andre".⁷¹

Med denne måten å skrive historie på, ble utdanningen instrumentalisert til å fremheve kulturelle forskjeller og separate nasjonaliteter som voks frem i konteksten av Bosnia-krigen.

⁶³ Batarilo-Henschen, 2019: 115.

⁶⁴ Pingel, 2008: 184.

⁶⁵ Torsti, 2003: 69; Framework law, 2003: 2.

⁶⁶ Pingel, 2008: 186.

⁶⁷ Bosnjaker

⁶⁸ Entitetsnivå, kantonnivå og distriktnivå

⁶⁹ Forić, 2019: 296.

⁷⁰ 2 ministere på entitetsnivå, 10 ministere på kantonnivå, 1 på distriktnivå.

⁷¹ Forić, 2019: 296; Pingel, 2008: 186.

Av den grunn, omtaler Pingel utdanningssystemet i Bosnia-Hercegovina som ”en lekeplass for kulturell separatisme”.⁷² I lys av dette, startet i 1998 en omfattende innsats fra det internasjonale samfunnet og lokale politikere til å reformere læreplanene og lærebøkene i ”nasjonale fag,” dvs. språk, litteratur, geografi og historie som har som pedagogiske formål, i det minste delvis, å overføre sosial, politisk og historisk bevissthet.⁷³

2.1. HISTORIELÆREBØKER

Undervisningen om perioden 1992 – 1995, en periode preget av blodige konflikter i Bosnia-Hercegovina, startet mens krigen pågikk. Lærebøker med fokus på krigsperioden ble introdusert til læreplanene i nabolandene Kroatia og Serbia, henholdsvis i 1992 og 1993, mens krigen utfoldet seg. Dette er interessant, ettersom at den bosnisk kroatisk – og serbiske populasjonen i Bosnia-Hercegovina importerte lærebøkene fra nabolandene – en praksis som ble forbudt i 2000.⁷⁴ Ettersom at bosnjakene ikke har noe annet ”fedreland” å importere bøker fra, utviklet de sin egen lærebok i 1993. Hver av disse lærebøkene hadde innhold som var gjensidig ekskluderende og skilte folkegruppene ytterligere fra hverandre.⁷⁵ Forbudet resulterte imidlertid ikke i store endringer og felles skolebøker, da den serbiske republikken Bosnia fortsatte samme lærebokproduksjon som tidligere og kroatene først i 2002 – 2003 i økende grad begynte å publisere lærebøker i Bosnia-Hercegovina.⁷⁶

I første fase av reformeringen av historielærebøkene fokuserte det internasjonale samfunnet på å fjerne materiale som kunne kategoriseres som upassende, støtende eller diskriminerende sett fra ståstedet til et av tre folkegruppene eller den internasjonale konvensjonen om menneskerettighetene.⁷⁷ Allerede i 1998 kom den første formelle anbefalingen fra det internasjonale samfunnet om å revidere lærebøkene.⁷⁸ Grunnet anbefalingens manglende implementering og den sterke motstand fra lærebokforfatterne, sendte Bosnia-Hercegovina en søknad til *Europarådet* for annerkjennelse av læreboksituasjonen og hjelp. Et minimumskrav satt av *Europarådet* får å få denne hjelpen, var fjerning av støtende materiale om de nasjonale gruppene,⁷⁹ som ble formalisert i *Agreement on the Removal of Objectionable Material from*

⁷² Pingel, 2008: 186.

⁷³ Batarilo-Henschen, 2019: 113.

⁷⁴ Forić, 2019: 297; Batarilo-Henschen, 2019: 115.

⁷⁵ Batarilo-Henschen, 2019: 115.

⁷⁶ Torsti, 2007: 156.

⁷⁷ Pingel, 2008: 192.

⁷⁸ Batarilo-Henschen, 2019: 116.

⁷⁹ Cupcea, 2014: 141.

Textbooks to be used in Bosnia-Herzegovina in the 1999-2000 School Year. En ekspertgruppe, *the Office of the High Representative (OHR)*, med like mange representanter fra de tre folkegruppene konstituerer Bosnia-Hercegovina og veiledning fra internasjonale eksperter, undersøkte i 1999 historielærebøkene og ”strøk ut” hatytringer og støtende materiale.⁸⁰ Også en såkalt nøytraliserings av innhold ble gjennomført i henhold til krigsperioden, hvor referansen til krigen som ”aggresjon” og ”borgerkrig” skulle fjernes og erstattes med mer nøytrale referanser som ”nylig krig”.⁸¹ I følge Batarilo-Henschen, hadde imidlertid hele det første stadiet av lærebokrevisjonen lite effekt.⁸² På bakgrunn av den manglende effekten, innførte *Europarådet* i 2000 *Recommendation 1454*, som var et pause i undervisningen av perioden 1992 – 1995 i Bosnia-Hercegovina, frem til historikerne og internasjonale eksperter ble enige om en felles tilnærming til undervisning om perioden.⁸³ Grunnet manglende enighet, ble moratoriumet forlenget henholdsvis til 2018.⁸⁴ Lærebøkene forholdt seg ikke til denne forlengelsen og introduserte Bosnia-krigen tilbake til lærebøkene før 2018. Av denne grunn eksisterer det en usikkerhet rundt akkurat når de ulike bøkene reintroduserte temaet i lærebøkene.⁸⁵

Etter perioder av ikke-intervensjoner (1995 – 1999) og tvungen intervensjon på lærebøkene, dvs. fjerning av krekende materiale og moratiumet (1999 – 2002), valgte det internasjonale samfunnet en mer samarbeidende tilnærming i 2002, da ansvaret for utdanningen gikk fra OHR til *Organisasjon for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSCE)*. Til tross for at representantene fra den serbiske republikken Bosnia ikke møtte opp til presenteringen av OSCEs den nye tilnærmingen, signerte alle utdanningsministrene den nye strategiplan for utdanningsreformen som ble presentert til *Peace Implementation Council*.⁸⁶ Den nye tilnærmingen skulle fokusere på konstruktiv støtte gjennom prinsipper for hvordan historie- og geografilærebøker skulle representere Bosnia-Hercegovina i sin helhet, snarere enn negative screening av forfatteres manuskripter. I 2003 vedtok parlamentet en *statlig rammelov om grunnskole og videregående opplæring i Bosnia-Hercegovina*⁸⁷, som skulle definere felles formål med utdanningen og skape en felles kvalitetsstandard på tvers av entiteter og

⁸⁰ Pingel, 2008: 192, Forić, 2019: 298.

⁸¹ Forić, 2019: 298, Batarilo-Henschen, 2019: 116.

⁸² Batarilo-Henschen, 2019: 116, Cupcea, 2014: 141.

⁸³ Forić, 2019: 298, Pingel, 2008: 187

⁸⁴ Forić, 2019: 298, Pingel, 2008: 187

⁸⁵ Forić, 2019: 298.

⁸⁶ Tosti, 2007: 156 – 157.

⁸⁷ Framework law, 2003.

læreplaner.⁸⁸ Samme året fikk OSCE i oppgave å lage en guide til hvordan historielærebøker skulle skrives for å skape et balansert, komparativt og multiperspektiv representasjon av ulike narrativer. Formålet med det komparative og multiperspektuelle var å introdusere for elevene ideen om at historieoppfatninger kan være ulike og mangfoldige.⁸⁹ I 2007 ble *Guidelines for the Writing and Evaluation of History Textbooks for Primary and Secondary Schools in Bosnia and Hercegovina* utgitt i henhold til disse formålene og signert av alle utdanningsministerne.⁹⁰ Basert på de politiske føringer på utdanningen, fremstår fire prinsipper som de viktigste målene for utdanningen: 1) å stryke tilhørigheten til og tilknytningen til Bosnia-Hercegovina, 2) å fremme ferdigheter for livet i et flerkulturelt samfunn, 3) å fremme ferdigheter i menneskerettigheter, og 4) å styrke den kritiske tenkningen til elevene.⁹¹ Heike Karge og Katharina Batarilo sin analyse av historielærebøker skrevet i 2007/2008 i tråd med de siste retningslinjene, viser en alt i alt progresjon i både struktur og komposisjon, sammenlignet med eldre lærebøker, til tross for problemer med å inkludere et multiperspektivet, da det motsatte seg en allerede etablerte forståelsen om at det bare eksisterte "en historisk sannhet" som ikke måtte forsvinne i multiperspektivet.⁹² Av denne grunn hevder Batarilo-Henschen at utdanningen er et av de største hindrene for å skape varig fred og fremgang i Bosnia-Hercegovina.⁹³

Slik kapittelet har illustrert, er det mange ulike retningslinjer og rammer som tar sikte på å styre hvordan innholdet i lærebøkene om perioden 1992 – 1995 skal være. Det har blant annet kommet tre sett med ulike og overlappende retningslinjer i perioden 2000 til per dags dato, nemlig moratoriumet, den statlige rammeloven og retningslinjene. Den avvikende graden de ulike etnisitetene forholder seg til føringene, som blant annet moratoriumet og lærebokproduksjonen, illustrerer hvor kaotisk og uoversiktlig utdanningssystemet er. Ettersom at de 14 utdanningsministerne er delt etter etniske – og territoriale prinsipper, har de makt til å regulere lærebøkene i sine områder, slik de ønsker. Siden ministerne er påvirket av nasjonalistiske ideologier – og politikk, som preger avgjørelser deres med tanke på innhold i lærebøkene, gjøres historien om til et viktig redskap for å for makt i et betent område. I praksis betyr det at historisk kunnskap i Bosnia-Hercegovina er basert på de dominerende

⁸⁸ Heike & Batarilo, 2008: 11.

⁸⁹ Cupcea, 2014: 143, Pingel, 2008: 193, Batarilo-Henschen, 2019: 118.

⁹⁰ Batarilo-Henschen, 2019: 117, Pingel, 2008: 193.

⁹¹ Torsti, 2003: 69.

⁹² Batarilo-Henschen, 2019: 117, Cupcea, 2014: 143; Karge og Batarilo, 2008; Karge, 2008.

⁹³ Batarilo-Henschen, 2019: 115.

etno-nasjonalistiske ideologier på entitets –og kantonnivå, og at ingen har en overordnet makt til å forene undervisningen i landet. Den komplekse strukturen og den utstrakt grad av overlappende føringer som ble lagt på skrivingen av lærebøker, er høyst uvanlig og ukonvensjonell. Det blir derfor interessant å se om de faktisk lykkes i å nå sine mål.

2.2. LÆREPLANER FOR HISTORIEFAGET

I tillegg til de rammene som de internasjonale avtalene skaper, finnes det også andre ting som styrer hvordan lærebøkene blir, nemlig læreplaner. I det følgende vil læreplaner brukt i den serbiske republikken Bosnia og kantonen Središnja Bosna⁹⁴ undersøkes, for å kaste lys over hvorfor fremstillingen av ”vi” og ”de andre”, samt krigen har blitt sånn som den har blitt. Gjennom læreplanen, synliggjøres nemlig hva som defineres som viktigst og hva som forventes at lærebøkene skal uttrykke. Grunnlaget for valget av kantonen Središnja Bosna (Sentral-Bosnia), som er en kanton bestående av både kroater og bosnjaker, er at både *Povijest* og *Historija* som skal analyseres, er hentet fra denne kantonen. Ettersom at kantonen består av både kroater og bosnjaker, har den to læreplaner: en på bosnisk til den bosnjakiske populasjonen og en på kroatisk til den bosnisk-kroatiske populasjonen. Disse vil benyttes i lag med læreplanen fra det sentraliserte den serbiske republikken Bosnia for å besvare de øvrige spørsmålene.

Læreplanen for historie som fag for niende klasse i grunnskolen i kantonen Sentral-Bosnia for bosnjakiske elever⁹⁵ fastsetter 66 timer årlig, dvs. 2 timer pr. uke.⁹⁶ Av de seks kapitlene niende klasse skal lære, er *Bosnia-Hercegovina i 20. århundre*⁹⁷, som behandler perioden 1992 – 1995 i Bosnia-Hercegovina det største, hvor 22 timer er planlagt.⁹⁸ Et utelukkende fokus på Bosnia-Hercegovina materialiseres i temaene og kompetansemålene i læreplanen, ved at en kronologisk og detaljert gjennomgang av landets historie fra første verdenskrig til Dayton-avtalen settes i fokus. Mens kapittelets temaer plasserer eksplisitte avtaler, hendelser og kriger i sentrum, fokuserer kompetansemålene på at elevene skal kjenne til disse, forstå viktigheten av dem og kunne trekke linjer mellom disse hendelsene, og til kapittelets siste underkapittel, nemlig perioden 1992 – 1995 i Bosnia-Hercegovina.

⁹⁴ En av ti kantoner i Føderasjonen Bosnia-Hercegovina

⁹⁵ Kunnskapsdepartementet, 2014: 174.

⁹⁶ Kunnskapsdepartementet, 2014: 172.

⁹⁷ (min oversettelse: Bosna i Hercegovina u xx vijeku)

⁹⁸ Kunnskapsdepartementet, 2014: 174.

Læreplanen for historie som fag for niende klasse i grunnskolen i kantonen Sentral-Bosnia for kroatisk elever⁹⁹, behandler krigen gjennom to kapitler: ”opprinnelse og utvikling av det uavhengige Kroatia” og ”opprinnelse og utvikling av det uavhengige BiH”. Innen det siste kapitlet, er ” flerpartivalg,” ”uavhengighet og struktur i BiH,” ” hjemlandskrig” og ”Dayton-avtalen” definert som nøkkelbegrep som skal fokuseres på. Kompetansemålene som tilhører det kapitlet, indikerer et tilsvarende funn som i den bosnjakiske læreplanen, dvs. et fokus på Bosnia-Hercegovina. Til forskjell, fokuserer læreplanen for kroatisk elever kun på perioden 1992 – 1995, samt som at temaene i læreplanen tilrettelegger for at et motsetningsforhold skal komme til uttrykke i læreboken, ved at temaer som ”oktober 1991 første væpnede konflikt - angrep av serbiske tropper på den kroatisk landsbyen Ravno”¹⁰⁰ og ” juli 1995 - den såkalte JNA [den jugoslaviske folkehæren] og den serbiske hæren okkuperte de FN-beskyttede sonene Srebrenica og Žepa”¹⁰¹ skrives frem som fokusområder. I det kapitlet om kroatisk opprettelse og uavhengighet, fremmes ”Memorandumet SANU [serbisk akademiet for vitenskaper og kunst] og storserbisk politikk,” ”flerpartivalg,” ”uavhengighet og suverenitet,” ”hjemlandskrig,” ”internasjonal anerkjennelse” og ” fredelig re/integrering” som nøkkelbegreper. Kunnskap i disse nøkkelbegrepene skal sikre at elevene har et historisk overblikk over perioden 1980 – 1995 og hvilken betydning den hadde for Kroatia og det kroatisk folket. Foruten en patriotisk vinkling og fokus på Kroatia i kompetansemålene, forventes det at elevene skal forklare den storserbiske ideen, serbisk aggresjon og hvordan offer og forbrytere oppsto. Bosnia-Hercegovina faller derfor nesten helt utenfor kompetansemålenes fokusområde. Et interessant funn er at temaet om kroatisk uavhengighet nevner ”liste opp lidelsene i hjemlandskrigen,” ”beskrive [...] forfølgelsen av kroater og andre kroatisk borgere som ikke støttet aggresjon” og ”beskrive konsekvensene av krigen i Kroatia og konsekvensene av krigen i Bosnia-Hercegovina menneskelige tap og materiell ødeleggelse, krigsforbrytelser, etnisk rensing (Ovčara, Srebrenica) og fordrivelse (i Kroatia og BiH)” i kompetansemålene sin.¹⁰² Funnet tilsier en langt mer human tilnærming til krigen i Kroatia som fremmer verdiene av fred, i motsetning til å temaet om den bosnisk uavhengighet i læreplanen, som nesten utelukkende bare påpeker kronologiske hendelser i Bosnia-krigen.

⁹⁹ Kunnskapsdepartementet, 2009: 399.

¹⁰⁰ Kunnskapsdepartementet, 2009: 15.

¹⁰¹ Kunnskapsdepartementet, 2009: 15.

¹⁰² Kunnskapsdepartementet, 2009: 15.

Læreplanen nevner ikke hvor mange timer hver av disse tematiske enhetene tildeles, men påpeker at historiefaget skal undervise 2 timer i uken, dvs. 70 timer årlig.¹⁰³

Læreplanen for historie som fag for niende klasse i grunnskolen i den serbiske republikken Bosnia¹⁰⁴ lovfester 68 timer med undervisning årlig, dvs. 2 timer per uke. Kapittelet ”den serbiske republikken Bosnia, Bosnia-Hercegovina og det tidligere Jugoslaviske området i slutten av 20. – og tidlig 21. århundre,” som i følge læreplanen inkluderer temaene ”Jugoslavias fall. Kriger for den jugoslaviske arven”, ”Serbia og Montenegro på slutten av det 20. og starten av 21. århundre”, ”borgerkrig i Bosnia-Hercegovina (1992-1995). Opprettelsen av den serbiske republikken Bosnia” og ”den serbiske republikken i Dayton Bosnia-Hercegovina” skal gjennomgås på 7 planlagte undervisningstimer. Basert på læreplanen, blir det tydelig at fokuset i kapittelet plasseres på den Jugoslaviske historien, den serbiske republikken Bosnia og serberne. Kompetansemål som ”å kritisk vurdere, ved bruk av læreboken, representasjonen av serbere i den utenlandske offentlig mening,”¹⁰⁵ ”å analysere antallet og posisjonen til serbere utenfor Serbia og den serbiske republikken Bosnia”¹⁰⁶ og ”å presentere de grunnleggende fakta om Jugoslavias fall,”¹⁰⁷ illustrere fokuset. Interessant er at kompetansemålet som omhandler Bosnia-Hercegovina innledes med verbet *nevn*, mens kompetansemålene om bosniske-serbere innledes med verbene *forklar*, *presenter*, *analyser* eller *kritisk vurder*, som indikerer en intensjon om dypere kompetanse.

¹⁰³ Kunnskapsdepartementet, 2009: 15.

¹⁰⁴ Forić, 2019: 299 – 300.

¹⁰⁵ Forić, 2019: 299 – 300.

¹⁰⁶ Forić, 2019: 299 – 300.

¹⁰⁷ Forić, 2019: 299 – 300.

KAPITTEL 3: HISTORIJA

Kapittelet *Bosna i Hercegovina u 20. stoljeću*¹⁰⁸ i læreboken *Historija* utgitt i 2012 av Izet Šabotić og Mirza Čehajić, er organisert i 14 underkapitler som beskriver den bosniske historien fra første verdenskrig til år 2000. For masteroppgaven, er imidlertid kun det siste underkapittelet *Ratni i postratni period u Bosni i Hercegovina (1992-2000)*,¹⁰⁹ som på fem sider beskriver temaene: *forberedelser til krigen, starten på krigens operasjoner, Washington avtalen, intervensjon fra det internasjonale samfunnet og Dayton-fredsavtalen og etterkrigsperioden i Bosnia og Hercegovina*, relevant for analysen.

Forberedelser til krigen gjør kort rede for krigssituasjonen i nabolandene før den påpeker mobiliseringssituasjonen til JNA [den jugoslaviske folkehæren], bosnjakene og kroatene i Bosnia-Hercegovina. *Starten på krigens operasjoner* er kapittelets lengste underkapittel og gjøre detaljert rede for startfasen av krigen, dvs. krigens politiske forløp, samt det første krigsåret og dets grusomheter. Kapittelets korteste underkapittel er *Washington avtalen*, som strekker seg over tre setninger. I det knappe omfanget, gjøres det rede for konflikten mellom bosniske-kroater og bosnjaker i 1992 og hvordan fredsavtale mellom dem i 1994 resulterte i samlede tropper mot bosniske-serbere. Underkapittelet har således et politisk preg, som underkapittelet *intervensjon fra det internasjonale samfunnet og Dayton-fredsavtalen* viderefører. Dette underkapittelet fremhever det internasjonale samfunnets rolle, som både meklere og fredsbevarer i krigen, og hvordan disse hendelsene ledet frem til fredsavtalen i Dayton i 1995 og dens fordeling av territorier. Det siste underkapittelet, *etterkrigsperioden i Bosnia og Hercegovina*, innledes ved å gjøre rede for materielle ødeleggelser og tilbakevending av flyktninger, før det retter fokus mot Dayton-avtalens formål for etterkrigs-Bosnia og innsettelsen av nye organisasjoner for å sikre at avtalen ble gjennomført i henhold til dens formål.

I dette kapittelet skal jeg undersøke hvordan de ulike folkegruppene fremstilles, hvordan ”vi” og ”de andre” kommer til uttrykk og hva slags intertekstualiteter som finnes i kapittelet. Kapittelet leses utfra disse spørsmålene, ettersom at de samlet vurderes til å best kunne kaste lys over lærebokens fremstilling og dens intensjoner.

¹⁰⁸ (min oversettelse: Bosnia-Hercegovina i det 20. Århundre)

¹⁰⁹ (min oversettelse: krigen og etterkrigsperioden i Bosnia og Hercegovina (1992-2000))

3.1. FREMSTILLINGEN AV FOLKEGRUPPENE

Minnekultur, i form av historiske fortellinger, har spilt og spiller fremdeles en sentral rolle i byggingen av nasjoner og identiteter. Disse fortellingene kan skape samhold og tilhørighet, men også konflikt og polarisering. I så måte blir minnekulturene formet av ulike aktører for å oppnå politiske mål. I det følgende er målet å avdekke hvordan de ulike folkegruppene fremstilles i *Historija* og hvordan de forteller historien. De identifiserte begrepene og hendelsene i læreboken som ble benyttet for å omtale de tre folkegruppene, blir kategorisert i to underordna kategorier: opprustning og krig, som henholdsvis drøfter fremstillingen av folkegruppene gjennom et asynkront maktforhold og deres deltagelse i krigen. Valget av kategoriene er basert på deres fremtredende rolle i *Historija* fremstilling av perioden 1992 – 1995.

3.1.1 OPPRUSTNING

Mens beskrivelsene av de hvem tre ulike styrkene var fremstår som nøytrale, faktabaserte fortellinger, blir beskrivelsene om deres opprustning fremstilt på ulike måter. Beskrivelsen av hvordan de ulike folkegruppene fikk tilgang på våpen, er et godt eksempel på hvordan bosnjakene blir fremstilt som en loyldig og moralsk folkegruppe, mens bosniske-kroater –og serbere i varierende grad fremstilles i et dårligere lys:

Samtidig begynte JNA [den jugoslaviske folkehæren] å mobilisere, men dets oppfordringer ble hovedsakelig besvart av serbere, mens bosnjaker og kroater, etter anbefaling fra presidentskapet, nektet slike oppfordringer. [...] et internasjonalt forbud på våpenimport til SFRJ [den sosialistiske føderale republikken Jugoslavia] ble innført. I virkeligheten nektet denne avgjørelsen Bosnia-Hercegovina retten til selvforsvar, ettersom alle andre jugoslaviske republikker smuglet våpen over grenser til ikke-jugoslaviske land.¹¹⁰

Med sitatet skaper forfatterne et underliggende motsetningsforhold mellom folkegruppene. Den ”ulovlige” opprustingen som Serbia og Kroatia bedrev, på bakgrunn av deres gunstige geografiske beliggenhet, står i direkte kontrast til Bosnia-Hercegovina

¹¹⁰ Šabotic og Čehajić, 2012: 184. (min oversettelse: Istovremeno je i JNA počela provoditi mobilizaciju, ali su se na njene pozive odazivali uglavnom Srbi, dok su Bošnjaci i Hrvati na preporuci Predsjedništva takve pozive odbijali. [...] izglasalo je međunarodni embargo na uvoz oružja zamljama SFRJ. Tom odlukom je u stvarnosti jedino Bosnia i Hercegovini uskraćeno pravo na samoodbranu, jer su sve ostale jugoslavске republike vršile ilegalnu dopremu oružja preko granica s nejugoslavskim zemljama)

som ble frarøvet muligheten til opprusting gjennom nabolandene. I tillegg poengterer sitatet en egenskapsforskjell blant folkegruppene. Mens bosniske-serbere hev seg på JNAs mobilisering, valgte bosniske-kroater og bosnjaker å nekte oppfordringer til opprustning. Motsetningsforholdet som kommer til uttrykk i Šabotić og Čehajić sin beskrivelse blir et virkemiddel for å fremstille bosniske-serbere og tidvis bosniske-kroater som kriminelle, ulydige og egoistiske på den ene siden. På den andre siden blir bosnjaker fremstilt som lovlydige og moralske, ettersom at de handlet i tråd med anbefalingene og med lovlig makt. Beskrivelsen er også en påminnelse av at bosniske-serbere var overlegne og bedre rustet for krigen, noe som tydelig kommer frem gjennom ordleggingen ”nektet retten til selvforsvar” og ”takket være enorme mengder arvede våpen, erobret den hæren mer enn 60 % av territoriet til Bosnia-Hercegovina i løpet av det første året av krigen”.¹¹¹ Sistnevnte sitat bidrar til å beskrive omfanget av bosniske-serbernes ulovlige bevæpningen som ”enorm” og kategorisere det som årsaken til at de klarte å overta 60% av landområdene det første året. I seg selv illustrerer dette et maktforhold, hvor forskjellen i styrke, ressurser og muligheter synliggjøres. En kan således argumentere for at beskrivelsen er et verktøy for å fremstille bosnjaker som lovlydige og naive – som ofre. Hvorfor læreboken velger å fremstille ”det bosniske folket¹¹²” som moralsk overlegne, kan tolkes som en unnskyldning på hvorfor det gikk som de gikk. I så måte fremstår det som skjedde som mindre ydmykende, og snarere som uheldig skjebne. Valget kan også tenkes å henge samme med et ønske om å fremstå som de snille – som offeret. I så måte blir fremstillingen en strategi for å samle sympati for egen gruppe, samt skape et negativt bilde av bosniske-serbere. Fra første avsnittet i kapittelet gis lesere et sentralt inntrykk av folkegruppene.

3.1.2. KRIG

Šabotić og Čehajić gjør rede for krigens start ved å rette fokus mot JNAs angrep på det internasjonalt anerkjent Bosnia-Hercegovina, når de skriver: ”(...) Bosnia-Hercegovina ble en internasjonalt anerkjent stat. Samme dag utførte JNA i samarbeid med styrker lojale mot Radovan Karadzics serbiske demokratiske parti angrep på hovedstaden Sarajevo. Dette startet aggresjonen mot den internasjonalt anerkjente staten Bosnia-

¹¹¹ Šabotić og Čehajić, 2012: 185. (min oversettelse: zahvaljujući ogromnim količinama naskjedenog naoružanja ta vojska je nakon prve ratne godine osvojila više od 60% teritorije Bosne i Hercegovina)

¹¹² alle utenom serberne

Hercegovina".¹¹³ At bosniske-serbere angrep Bosnia-Hercegovina samme dag som det ble erklært uavhengig tolkes ikke som tilfeldighet, men snarere som bosnisk-serbisk misnøye og strategi for å gjøre slutt på uavhengigheten. Bosniske-serbere blir ytterligere ved tre anledninger fremstilt som parten som startet konflikter, krig og mobilisering mot både kroater og bosnjaker. Dette er også tilfellet i beskrivelsen av krigens slutt, når Šabotić og Čehajić skriver: "alt dette [serbiske aggresjonen] fikk vestlige makter til å starte luftangrep på serbiske stillinger tidlig i september 1995".¹¹⁴ I lys av formuleringen forstås luftangrepene som en naturlig og nødvendig følge av bosnisk-serbiske krigshandlinger. Denne årsaksforklaringen anses som et virkemiddel for å rettferdiggjøre luftangrepene og ikke minst, legge skylden på bosniske-serbere. Hadde ikke bosniske-serbere gjort det de gjorde, hadde ikke de vestlige maktene måttet bombet de.

I tillegg til å fremstå som "det startende leddet" i krigen, får bosniske-serbere et ytterligere negativ inntrykk ved at deres angrep på i Žepe, Tuzla, Sarajevo og Srebrenica – fire av seks soner FN fredet i Bosnia-Hercegovina – inkluderes i fremstillingen. Hendelsene som fant sted der utdypes i nokså korte trekk og poengterer kun at serberne bombet sonene som var fredet, antall døde, Radovan Karadzic og Ratko Mladic som krigsgeneraler og at forbrytelsene i Srebrenica var det "største **folkemordet** i Europa etter andre verdenskrig".¹¹⁵ Å fremheve begrepet "folkemord" med fet skrift, uten at det forekommer en ordforklaring, tolkes som et virkemiddel for å poengtere begrepets viktighet og omfanget av bosnisk-serbiske krigshandlinger. At Srebrenica får størst omfang av de seks fredete sonene, kan videre tenkes å henge sammen med omfanget av brutalitetene som skjedde der og statusen hendelsen fikk i verden – nemlig status som et folkemord. Dette bekreftes, ved at læreboken selv, i sammenheng med omtalen av folkemordet i Srebrenica, skriver "som Den internasjonale domstolen i Haag bekreftet i 2007".¹¹⁶ I så måte kan en argumentere for at læreboken forsøker å legitimere fremstillingen av bosnjakene som offeret ovenfor bosnisk-serbiske handlinger, ved å se

¹¹³ Šabotić og Čehajić, 2012: 184. (min oversettelse: Bosna i Hercegovina postala je međunarodno priznata država. Istoga dana jedinica JNA u saradnji sa snagama odanim Srpskoj demokratskoj stranci Radovana Karadžića izvršile su napad na glavni grad – Sarajevo. Time je započela agresija na međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu)

¹¹⁴ Šabotić og Čehajić, 2012: 188. (min oversettelse: sve to navelo je zapadne sile da početkom septembra 1995. pokrenu zračne udare na srpske položaje)

¹¹⁵ Šabotić og Čehajić, 2012: 187. (min oversettelse: najveći **genoci** u Evropi nakon Drugog svjetskog rata)

¹¹⁶ Šabotić og Čehajić, 2012: 187. (min oversettelse: što je potvrdio i Međunarodni sud pravde u Hagu 2007. godine)

den i lys av ”den støttende” beslutningen fattet av FNs juridiske hovedorgan. Uavhengig av i fremstillingens formål, kan en konstantere at inkluderingen av overnevnte hendelser og Haags dom bidrar til å fremstille bosniske-serbere som en nådeløs folkegruppe som tok det de ville, koste hva det koste vil. Det er også verdt å bemerke at overnevnt avsnittet er like omfattende i både detaljer og omfang, som avsnittene om krigens forløp og Dayton-avtalen. Dette er et interessant funn, men tanke på fremstillingens prioriteringer. Funnet indikerer nemlig at beskrivelsen av bosniske-serberes brutaliteter og folkemordet er like viktig, om ikke viktigere enn historien om hvordan krigen kom til å skje og freden. Fokuset er således rettet mot svartmaling av bosniske-serberne, ikke mot forståelse for – og årsaker til krigen, for å forhindre en gjentakende skjebne.

I kontrast til bosniske-serberne, blir både bosnjaker og bosniske-kroater svært lite nevnt i krigshandlingene, utover som ofre til bosnisk-serbisk krigføring. På bakgrunn av det snevre omfanget av omtale av bosnjaker og kroater i krigshandlingene, er det interessant å spørre hvorfor det er slik? Hvilke hendelser er ekskludert fra fremstillingen og hvilket formål tjener ekskluderingen av disse hendelsene? Kan disse prioriteringene forstås i lys av de politiske føringer som legges på utdanningssystemet? Den første hendelsen som er bemerkningsverdig at er ekskludert fra læreboken, er krigen mellom bosnjaker og kroater. I fremstillingen blir krigen mellom disse fremstilt på tre korte setninger. I det ene avsnittet formidler læreboken at de hadde en ”konflikt” seg i mellom og at konflikten i løpet av et år løste seg og resulterte i at de sammen stod i mot bosniske-serbere de siste krigsårene.¹¹⁷ Fremstillingen fremstår som nøytral, uten underliggende intensjoner om å portrettere folkegruppene på bestemte måter. Ved den siste anledningen blir det nevnt, som tilleggsinformasjon i fortellingen av bosnisk-serbernes fire konsentrasjonsleirer med umenneskelige forhold, at bosniske-kroater hadde to konsentrasjonsleirer. Interessant i denne fremstillingen er at oppmerksomheten i liten grad vies mot bosnisk-kroatisk deltagelse i krigen. Sett i lys av fremstillingen av bosniske-serbere, virker fremstillingen av bosniske-kroatene som en ”sidefortelling” i hovedfortellingen om bosnisk-serbisk aggresjon mot Bosnia-Hercegovina. Denne tolkningen styrkes når bosnisk-kroatisk deltagelse i krigens brutaliteter blir minimalisert til to konsentrasjonsleirer og kondensert til en konflikt i en større krig. I så måte kommer ikke krigens helhet og kompleksitet frem, dvs. at dens omfang og

¹¹⁷ Šabotic og Čehajić, 2012: 186.

sammenhengen mellom de tre krigene – bosnjaker vs. bosniske-serbere, bosniske-serbere vs. bosniske-kroater og bosniske-kroater vs. bosnjaker – frem, men snarere fremstår som uavhengige hendelser i en ellers kaotisk periode.

Et ytterligere interessant funn er fraværet av omtalen av bosnjakisk brutalitet. Dette gjør at bosnjakene fremtrer som en helt uskyldig part i både krigen med bosniske-serbere og konflikten med bosniske-kroater. På bakgrunn av at begrepet etnisk rensing benyttes i omtalen av bosniske-serbere, er det interessant at begrepet ikke blir benyttet verken til å skildre bosniske-kroaters eller bosnjakenes deltagelse i krigen, som i følge *Historija* brukte samme teknikkene:

I mellomtiden erobret ARBiH [hæren til Bosnia-Hercegovina] og HVO [kroatisk forsvarsråd] gjennom felles aksjoner rundt 5000 km² av territoriet til Bosnia-Hercegovina, og nærmet seg Banja Luka. Den serbiske befolkningen begynte å flykte til Serbia i panikk.¹¹⁸

I den anledning er det interessant å trekke frem at istedenfor å snakke om etniske rensing i sammenheng med gjenovertakelsen av territorier som bosniske-serbere overtok, blir hendelsen snarere portrettert som hederlig og patriotisk, der bosnjaker og bosniske-kroater forente troppene sine og kjempet tilbake. I lys av en slik fremstilling, kan en argumentere for at fremstillingen i sitatet for det første bidrar til å løfte frem det offensive og underlegne *viet*, som endelig lykkes mot fienden. I så måte er vi inne på det Lagrou i kapittel 1 kaller patriotisk minnekultur, ettersom at fremstillingen poengterer tilbakevinning av landet sitt og bidrar til gjenoppbygging av den nasjonale tilhørigheten til den bosniske staten. For det andre, fungerer den manglende omtalen av bosnjakisk og bosnisk-kroatisk etnisk rensing som et virkemiddel for å sette bosniske-serbere i et dårligere lys og fremstille de som ”de slemme”. Å ekskludere bosnjakisk og bosnisk-kroatisk etnisk rensing, når læreboken selv utdyper begrepet som ”systematisk fordrivelse eller dreping av sivil befolkning på bakgrunn av deres religiøse eller etiske tilhørighet”¹¹⁹ virker motstridende, særlig med tanke på at sitatet tydelige påpeker at den

¹¹⁸ Šabotic og Čehajić, 2012: 188. (min oversettelse: U međuvremenu ARBiH i HVO u zajedničkim akcijama osvojile su oko 5.000km² teritorije Bosne i Hercegovine približivši se Banja Luci. Srpsko stanovništvo počelo je u panici bježati u Srbiju)

¹¹⁹ Šabotic og Čehajić, 2012: 185. (min oversettelse: sistematsko protheruvanje ili ubijanje civilno stanovništva na određenom području zbog njegove vjerske ili etničke pripadnosti)

serbiske befolkningen ble drevet vekk fra områdene på bakgrunn av deres etniske tilhørighet. I så måte er det ingen tvil om at eufemisme benyttes som et retorisk virkemiddel, for å forskjønne en ubehagelig sannhet.

En annen ting som er verdt å nevne, når vi poengterer skille mellom fremstillingen av bosniske-serbere og bosnjaker, er at bosnjakene flukt blir beskrevet med langt flere detaljer ”den ikke-serbiske befolkningen som ikke rømte i tide eller som ikke hadde penger til å kjøpe seg fri, havnet oftest i konsentrasjonsleirer. Blant dem skilte leirene i Omarskjo, Trnopolje, Keraterm og Manjaca seg ut”.¹²⁰ I tillegg til å påpeke at bosnjakene måtte flykte, slik som med bosniske-serbere, blir det ytterligere påpekt at de som ikke rakk å flykte eller hadde råd til å betale seg fri, havnet i konsentrasjonsleirer. Hendelsene som velges å presenteres og omfanget det tilskrives, bidrar til å fremstille den bosnjakiske skjebnen som melankolsk og brutal.

3.2. ”VI” OG ”DE ANDRE”

Noe som kommer til uttrykk gjennom lærebokens fremstilling av krigen, er kategoriseringen av ”vi” og ”de andre”. Prioriteringen av hendelsene bidrar til å skape formeninger om hvilke grupper som blir inkludert i felleskapet og hvilke som ekskluderes. Med dette ord, er utvalget av hendelser et verktøy i fremstillingen av serberne som ”fienden” av *viet* som har opplevd en felles tragedie. ”Vi”-felleskapet forstås som et fellesskap som deler felles erfaringer, holdninger og erindringer. Hvordan blir ”vi” og ”de andre” stilt opp mot hverandre?

I fremstillingen av perioden fremgår det en tydelig eksklusjon. Synne Corell hevder at eksklusjon i historiske tekster, særlige i krigsfortellinger, skjer gjennom konstruksjonen av ”de andre” som er utelatt fra det nasjonale felleskapet i fortellingen. Dette utdyper hun ved å påpeke at ”de andre” ofte blir tilskrevet rollen som fiender og motstandere av nasjonen, og derav faller utenfor ”vi”- felleskapet som fremstår som de sentrale aktørene som kjemper for ”det rette”.¹²¹ For å identifisere *viet* og ”de andre” i læreboken, må språket og de språklige virkemidlene undersøkes, for å finne meninger og forestillinger som skapes i fremstillingen.

¹²⁰ Šabotic og Čehajić, 2012: 185. (min oversettelse: nesrpsko stanovništvo koje nije pobjeglo na vrijeme ili koje nije imalo novca da kupi slobodu najčešće je završavalo u koncentracionim logorima. Među njima su se izdvajali logori u Omarskjo, Trnopolju, Keratermu i Manjači)

¹²¹ Corell, 2010: 27.

Eksklusjon av bosniske-serbere fra det nasjonale fellesskapet fremstår som et overordnet mål i fremstillingen og gjennomsyrrer fortellingen. Eksklusjonen er særlig tydelig gjennom tilskrivelsen av rollen som ”fienden” til *viet*, men også gjennom eksklusjon fra hele det bosniske fellesskapet. Sistnevnte gjør seg gjeldende gjennom formuleringen ”ikke-serbisk befolkning”¹²², som tydelig skiller mellom bosniske-serberne og den øvrige befolkningen i Bosnia-Hercegovina. Interessant er at formuleringen brukes både fra et ”fiende”-perspektiv og fra et ”offer”-perspektiv, med samme hensikt – å ekskludere serberne fra det bosnisk-nasjonale fellesskapet.

Ved den anledningen etnisk renses de alle områder under sin kontroll for ikke-serbiske befolkningen, ødela religionskulturer og andre historiske markeringer som bekreftet deres nasjonale identitet.¹²³

Den ikke-serbiske befolkningen som ikke rømte i tide eller ikke hadde penger til å kjøpe seg fri, havnet oftest i konsentrasjonsleirer.¹²⁴

Mens det første sitatet, som er serbisk orientert, fremhever at bosniske-serbere ikke identifiserer seg med det bosniske folket eller føler noe tilhørighet til den bosniske staten, illustrerer det andre sitatet at bosniske-serbere ikke er inkludert i *viet* som fremstår som offeret i fremstillingen. I så måte står vi overfor en gjensidig eksklusjon, som gir et inntrykk av et manglende nasjonalt ”vi” i Bosnia-Hercegovina, som omfatter alle eksisterende folkegrupper. Det *viet* som skrives frem, gjennom ordvalg og hendelser, er tilsynelatende et nasjonalt ”vi” som ekskluderer bosniske-serbere og motarbeider tilknytning til Bosnia-Hercegovina. Bosniske-serbere blir betegnet som ”de andre” og tilskrives rollen som fienden, som motarbeider det nasjonale fellesskapets kultur og identitet. En slik forståelse styrkes gjennom Šabotić og Čehajićs konsistente og gjentagende bruk av begrepet ”slakta” i omtale av hva bosniske-serbiske styrke gjorde og bruken av ”forsvar” i omtalen av bosnjakiske – og bosnisk-kroatiske styrker. Med dette dannes et bilde av serbere som et brutalt folkeslag

¹²² Šabotić og Čehajić, 2012: 185. (min oversettelse: nesrbsko stanovništvo)

¹²³ Šabotić og Čehajić, 2012: 185. (min oversettelse: Tom je prilikom sva područja pod svojom kontrolom etnički očistila od nesrbskog stanovništva, uništavajući kultura vjersa i druga historijska obilježaja koja su potvrđivala njihov nacionalni identitet)

¹²⁴ Šabotić og Čehajić, 2012: 185. (min oversettelse: nesrpsko stanovništvo koje nije pobjeglo na vrijeme ili koje nije imalo novca da kupi slobodu najčešće je završavalo u koncentracionim logorima)

som slakter et uskyldig *vi*, som forsøkte å forsvare seg. Ordleggingen resulterer således i at et klart motsetningsforhold mellom folkegruppene materialiseres.

Mens ”de andre” er tydelig definert i fremstillingen, er *viet* noe mer diffust. Tidvis, slik øvrige eksempler illustrerer, omfatter *viet* som skrives frem hele den ikke-serbiske befolkningen, dvs. et ”vi” som rommer mange. Andre ganger inkluderer begrepet bosnjaker og bosniske-kroater. Dette er særlig gjeldende når bosnjakiske –og bosnisk-kroatiske styrker beskrives som forente i kampen mot bosniske-serbere: ”Bosnia-Hercegovinas hær og det kroatiske forsvarsrådet motsatte seg i felleskap enheten JNA”¹²⁵ og ”ARBiH og HVO i felles aksjoner”.¹²⁶ I tillegg til at begge sitatene skriver frem et ”vi”-felleskap, påpeker det førstnevnte sitatet JNA, dvs. bosnisk-serbiske styrker, som motparten. Sitatene formidler at bosnjaker og bosniske-kroater stod samlet mot en felles fiende. Med andre ord deler disse to folkegruppene felles erfaringer, felles fiende og felles lojalitet ovenfor den bosniske staten, som de sammen forsvare. I så måte står vi ovenfor et ”vi”-felleskapet som fremstå som et patriotisk ”vi” som kjemper mot ”fienden”.

Det patriotiske *viet* som skrives frem i *Historija* er imidlertid skiftende. Foruten å omfatte hele den ikke-serbiske befolkningen og bosniske-kroater/bosnjaker, omfatter det tidvis også kun bosnjaker: ”serbiske styrker [...] slakta mer enn åtte tusen bosnjaker. Med dette startet det største **folkemordet** i Europa etter andre verdenskrig”¹²⁷ og ”konsentrasjonsleirer for bosnjaker ble også brukt under konflikten mellom ARBiH og HVO, som Heliodrom nær Mostar og Dretelj nær Čapljina”.¹²⁸ Vi har således med tre forskjellige ”vi”-felleskap å gjøre. Foruten å poengtere et ”vi”-felleskap som bare omfatter bosnjaker, illustrerer sitatene at bosnjaker var offer til både bosnisk-serbiske og bosnisk-kroatiske handlinger. Interessant er, at *viet* som kun omhandler bosnjaker benyttes i de mest brutale fremstillingene, dvs. i sammenheng med folkemord og konsentrasjonsleirer, noe som bidrar til at bosnjaker fremstår som det største offeret – og den folkegruppen som det har gjennomgått mest i krigen. Dette står i kontrast til bosniske-kroater som blir fremstilt som et offer gjennom fellesbenevnelsen ”ikke-serbisk befolkning” og begrepet ”forsvar”. En kan dermed konkludere med at

¹²⁵ Šabotić og Čehajić, 2012: 185. (min oversettelse: Armija Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatsko vijeće odbrane zajednički su nastupali protiv jedinica JNA)

¹²⁶ Šabotić og Čehajić, 2012: 188. (min oversettelse: ARBiH i HVO u zajedničkim akcijama)

¹²⁷ Šabotić og Čehajić, 2012: 187. (min oversettelse: Srpske snage [...] pobilo više od osam hiljada Bošnjaka. Time je počinjen najveći **genocid** u Evropi nakon Drugog svjetskog rata)

¹²⁸ Šabotić og Čehajić, 2012: 185. (min oversettelse: logori za Bošnjake formirani su i tokom sukoba između ARBiH i HVO-a kao što su Heliodrom kod Mostara i Dretelj kod Čapljine)

uavhengig av hvilket ”vi”-felleskap vi har med å gjøre, fremstår bosnjaker som det urokkelige offeret i læreboken og at ”vi”-felleskapet ikke alltid er synonymt med offeret i fortellingen. Sett i lys av at det er en bosnjakisk lærebok, kan en argumentere for at fortellingen som fortelles bærer preg av et patriotisk narrativ.

Et ytterligere interessant funn å diskutere, er at *viet* som kun inkluderer bosnjaker står i motsetning til det patriotiske *viet* som inkluderer bosniske-kroater. Med dette menes at bosniske-kroater på ene siden blir fremstilt som den allierte i kampen mot bosniske-serberne, mens de på den andre siden blir plassert i samme bås som bosniske-serbere og fremstilt som ”de andre”. Rollen til de bosniske-kroatene i krigen er således noe diffus. Ingen negative ord blir benyttet i omtalen av bosniske-kroater, i motsetning til bosniske-serbere. Mens ord som *mobilisering, okkupasjon, aggresjon, slakte, beskytning, grusomhet, ødelegger kulturer, ulovlig, etniske rensing og folkemord* blir forbundet med bosniske-serbiske handlinger i krigen, blir bosnjaker og bosniske-kroater beskrevet ved hjelp av følgende fire ord *felles aksjoner, selvforsvar, forsvar og drepte*.¹²⁹ Šabotić og Čehajićs ordbruk gjør at bosniske-serbere blir holdt ansvarlig for noe ondskapsfullt. Bosniske-serberes okkupasjon av Bosnia-Hercegovina, blir betraktet – og fremstilt som en fiendtlig handling mot det nasjonale felleskapet i landet, som inkluderer bosniske-kroater. Det er således tilsynelatende snakk om et bevisst mål å fremstille bosniske-serbere som ”de andre” i læreboken. Med dette blir det tydelig at det bosniske-kroater og bosniske-serbere aldri blir identifisert som et samlet ”de andre”, men snarere – dersom vi fortsatt velger å snakke om bosniske-kroater som ”de andre” – fremstår som to forskjellige ”andre”. Med dette menes at bosniske-serbere fremstår som den soleklare fienden i fremstillingen, mens bosniske-kroater tilsynelatende bare fremstår som en part å legge skylden på for de to konsentrasjonsleirene – et virkemiddel for å fremstille bosnjaker som det urokkelige offeret. Alt tatt i betraktning, virker det rimelig å argumentere for at bosniske-kroaters rolle som bosnjakenes fiende blir i fremstillingen overskygget av deres rolle som en alliert.

2.3. INTERTEKSTUALITET

Norman Fairclough hevder i ”Analysing Discourse” at intertekstualitet er et begrep for å beskrive hvordan en tekst henter elementer fra – eller støtter seg på andre tekster.¹³⁰ Begrepet

¹²⁹ Følgende ord gjelder kun bosnjaker

¹³⁰ Fairclough, 2003: 218-219.

henviser i så måte til det uunngåelige i tekster, nemlig at de forholder seg til andre tekster og meningsproduksjonen som dermed oppstår. Med dette tydeliggjøres det at en tekst har flere ”stemmer” som både kan forekomme bevisst eller ubevisst. I det følgende skal henvisningen til andre og bruken av sitat i *Historija* analyseres, for å si noe om hvilken påvirkning dette har på fortellingen.

Jeg har allerede påpekt hvordan fortellingen støtter seg på Haags beslutning om å erklære hendelsen i Srebrenica for folkemord og hvilke formeninger det skaper hos leseren. Srebrenica blir også omtalt i lærebokens ”historisk sitat” som fremstår som tilleggsinformasjon til hovedteksten, som utdyper historiske hendelser gjennom sitat. Kapittelet om perioden 1992 – 1995 har to slike ”historiske sitat”, hvor den først siterer Bill Clintons tale på åpningen av minnesmarkeringen for Srebrenica. I det ”historiske sitatet” som kommer fra et utvendig, internasjonalt perspektiv, leser vi om hvorfor verden aldri må glemme ”det forferdelige forbrytelsen” som bosnisk-serbiske styrker startet i Srebrenica, og hvordan et samarbeid mot et felles liv er ”en avgjørende faktor for bosnjaker, serbere og kroater i Bosnia og Hercegovina, som forestiller deres fremtid”.¹³¹ For å sikre denne fremtiden, poengterer Clinton at ”deres felles oppgave er å etablere varig og rettferdig fred, å overvinne frykt og mistillit, og å vise respekt til de døde ved å sikre et fredelig og trygt liv for deres barn”.¹³² Mens *Historijas* introduksjon til Clintons sitat legger skylden for folkemordet på bosniske-serbere, fokuserer det ”historiske sitatet” på veien videre og gjenoppbygging av det ødelagte, nasjonale felleskapet, som skal inkludere alle tre etnisiteter.

Bruken av sitatet, i lag med lærebokens fremstilling av ”etterkrigstiden i Bosnia og Hercegovina” – som har samme fokus på Clintons sitat, bidrar til at læreboken har to hovedfortellinger: en som fokuserer på å svartmale bosniske-serbere som den grusomme ”fienden” som *slaktet* bosnjakene og ødela det nasjonale felleskapet i Bosnia-Hercegovina og en som fokuserer på gjenoppreisingen av landet og gjenoppbyggingen av den nasjonale identiteten – og felleskapet, som inkluderer alle tre folkegruppene. I så måte står vi ovenfor to hovedfortellingen som konkurrerer mot hverandre. Med dette understrekes, at læreboken

¹³¹ Šabotić og Čehajić, 2012: 187. (min oversettelse: strašan zločin); Šabotić og Čehajić, 2012: 187. (min oversettelse: Zajednički život, odrednica je Bošnjaka, Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini i on prestavlja njihovu budućnost)

¹³² Šabotić og Čehajić, 2012: 187. (min oversettelse: [...] njihova zajednička zadaća uspostaviti trajan i pravedan mir, prevladati strahove i nepovjerenje a počast mrtvima odati tako što će se njihovoj djeci osigurati miran i siguran život)

snakker om fellesskap, gjensidig respekt og tillit mellom partene som en avgjørende faktor for deres fremtid, samtidig som lærebokens fremstillinger tilsynelatende har som mål å svartmale bosniske-serbere, slik vi har sett. Med dette skrives bosniske-serbere effektivt ut av ”vi”-fellesskapet – et paradoks som står i kontrast til og motarbeider gjensidig respekt, felles nasjonal tilhørighet og fremtid. Fremstillingen kan forstås i lys av læreboksjangeren, som har som formål å danne sine lesere til borgere. Ved å videreformidle en patriotisk fremstilling til leserne, sørger forfatterne for at det kulturelle minnet, dvs. fremstillingen som blir videreført til elevene via læreboken, blir til et kollektivt minne. Med andre ord, blir elevene som selv ikke har opplevd krigen, lært opp til hvordan de skal forstå perioden og ”de andre”. Ved å utvikle elevens historiebevissthet, dvs. deres forståelse for hva som skjedde, hvorfor forholdene er slik som de er nå og hva fremtiden kan bringe, ”inviteres” elevene inn i det bosnjakiske fellesskapet. De oppdras til å forstå perioden i tråd med det bosnjakiske kollektive minnet, dvs. *Historijas* fremstilling. I så måte videreformidles den bosnjakiske fortellingen til den neste generasjonen.

Det andre ”historiske sitatet” i læreboken er hentet fra Veljko Kadijević, tidligere general for JNA, som i 1993 poengterte at JNA var ”ryggraden til Republikken Srpska sin hær, med komplette våpen og utstyr”¹³³ og at den hæren med full serbisk støtte ”beskyttet det serbiske folket og skapte militære forutsetninger for adekvate politiske løsninger som ville samsvare med deres nasjonale interesser og mål, selvfølgelig, i den grad de nåværende internasjonale omstendigheter tillater det”.¹³⁴ Sitatet tolkes som at de internasjonale instansene i Bosnia-Hercegovina i altfor liten grad grep inn i krigen og ”tillot” den bosnisk-serbiske hær å forfølge egne nasjonale interesser. I så måte fremstår det som et virkemiddel for å ytterligere stakkarsliggjøre Bosnia-Hercegovinas skjebne og ikke minst, illustrere bosnisk-serbernes overlegenhet – til og med internasjonale styrker turte ikke stoppe de. I så måte tolkes det ”historiske sitatet” fra forfatterens, dvs. et bosnjakisk perspektiv.

Det er imidlertid paradoksalt at læreboken bruker en uttalelse fra en tidligere serbisk general, for å fortelle sin historie. I så måte blir det interessant å spørre seg, hva forfatterne ønsket å oppnå med dette? En tolkning er at sitatet er et retorisk virkemiddel for å skape en

¹³³ Šabotić og Čehajić, 2012: 186. (min oversettelse: kičmu Vojske Republike Srpske s kompletnim naoružanjem i opremom)

¹³⁴ Šabotić og Čehajić, 2012: 186. (min oversettelse: zaštitila srpski narod i stvorila vojničke pretpodstavke za adekvatna politička rešenja koja će odgovarati njegovim nacionalnim interesima i ciljevima, razume se, u meri koju to sadašnje međunarodne okolnosti dozvoljavaju)

realitetseffekt, dvs. skape en sterkere virkelighetsoppfatning hos leseren. Kadjevic fremstiller nemlig bosniske-serbere som overlegne i styrke og med manglede tilhørighet til det nasjonale felleskapet i Bosnia-Hercegovina, en fremstilling som samsvarer med lærebokens fremstilling av bosniske-serbere. På bakgrunn av det, tolkes intertekstualiteten som et bevisst virkemiddel for å styrke egen fremstilling ved hjelp av andre perspektiv, samt som at overensstemmelsen i fremstillingen er en indikator på at fremstillingen i læreboken er en gjenfortelling av realiteten, slik den faktisk skjedde. I så måte sitter leseren igjen med et inntrykk av at de har hørt den sanne gjenfortellingen av krigen, dvs. den universelle ”historiske sannheten,” noe Smilja Mrdja i *Controversial and Sensitive Issues in History Textbooks in BiH* hevder er et kjent virkemiddel hos lærebøker i land som bearbeider krig.¹³⁵

Foruten et retorisk virkemiddel, kan intertekstualiteten forstås som lærebokens forsøk på å opprettholde de nye retningslinjene for skriving og evaluering av historielærebøker, som har et primært fokus på å fremme multiperspektiv gjennom kildearbeid.¹³⁶ Ved å inkludere et serbisk og et internasjonalt perspektiv gjennom historiske sitat, i tillegg til det bosnjakisk perspektiv, sammenfaller tilsynelatende læreboken med dens retningslinjer. Ses imidlertid retningslinjenes forståelse av multiperspektiv som ”a strategy of understanding, whereby we take into account other perspectives, or the perspectives of others, in addition to our own,”¹³⁷ i lys av øvrig drøfting, blir det tydelig at de historiske sitatene ikke tilrettelegger for at eleven skal forstå den historiske hendelsen fra ulike perspektiv, men snarere vedlikeholder fordommer gjennom et forskjønnnet, bosnjakisk perspektiv. I så måte mislykkes læreboken i å forholde seg til retningslinjen.

3.4. LÆREBOKENS SAMSVARELSE MED STYRINGSDOKUMENTENE

Ses de øvrig drøftede hendelsene og begrepene benyttet til å fremstille perioden 1992 – 1995 og de ulike folkegruppene i lys av hverandre, blir det tydelig at folkegruppene blir stilt opp mot hverandre, tilsynelatende med bevisst intensjon om å fremstille *viet* som ”de snille” og de andre som ”de slemme”. I tillegg til å skape skille mellom godt og vondt, skapes det en forståelse for hvilke medlemmer som ekskluderer fra den bosniske staten. I så måte skaper forfatterne et motsetningsforhold og illustrerer en maktrelasjon.

¹³⁵ Retningslinjer for skriving og evaluering av historiebøker for grunnskoler og videregående skoler i BiH: 45.

¹³⁶ Retningslinjer for skriving og evaluering av historiebøker for grunnskoler og videregående skoler i BiH.

¹³⁷ Retningslinjer for skriving og evaluering av historiebøker for grunnskoler og videregående skoler i BiH: 46.

En slik fremstilling står i strid med fire oppsummerende punktene for hvilke føringer styringsdokumenter legger lærebokskrivningen.

For det første vil jeg argumentere for at lærebokens eksklusjon av bosniske-serbere fra ”vi”-felleskapet i Bosnia-Hercegovina, betegnelsen ”ikke-serbisk befolkning” og det skriftende patriotiske *viet* som kun tidvis omfatter bosniske-kroater, står i direkte kontrast med det å fremme en felles tilhørighet til staten Bosnia-Hercegovina. For det andre, svartmales bosniske-serbere og tidvis bosniske-kroatene i læreboken bevisst som landets fiende gjennom en rekke strategiske valg og virkemidler. Det må imidlertid påpekes at svartmalingen ikke forekommer gjennom direkte adjektiver, men snarere indirekte gjennom etableringen av et motsetningsforhold. Motsetningsforholdet som skapes gjennom beskrivelser som ilegger folkegruppene antonyme egenskaper, dvs. som ”snille” og ”slemme”, ”lovløse” og ”lovlydige,” og ”slakter” og ”forsvarer”.

Ses eksklusjonen av enkeltmedlemmer og motsetningsforholdet dem i mellom i lys av hverandre, blir det tydelig at det snarere skapes tilknytning til egen etnisitet, enn til den bosniske staten. At egen nasjon skal skrives frem på bekostning av andre, dvs. ved en etno-nasjonal fortelling, fremmer ikke læreboken ferdigheter og forståelser hos elevene som kreves for å leve sammen i et multikulturelt Bosnia. Tvert i mot videreformidles ”hatforholdet” som oppstod under krigen, noe som motarbeider fred og stabilitet i et multikulturelt samfunn. For det tredje, ”presses” det i læreboken en forhåndsbestemt forståelse av fortiden og folkegruppene på elevene. Mangelen av et ”fungerende” multiperspektiv, dvs. tilretteleggingen for å tolke fortiden fra ulike hold i *Historija* fremstilling, vitner til at en bestemt fortelling videreformidles til elevene. Til tross for at et bosnisk-serbisk perspektiv inkluderes gjennom intertekstualitet, benyttes det for å styrke det bosnjakiske perspektivet. I så måte strider bruken av intertekstualitet i *Historija* dets egentlige formål, nemlig å fortelle en historie fra ulike perspektiver slik at elevene selv, basert på et multiperspektiv, kan danne seg egne, kritiske meninger om perioden.

Når det kommer til det fjerde punktet, å fremme ferdigheter i menneskerettigheter, vitner læreboken nok en gang til mangler. Som vi har sett, benyttes begrep og hendelser ulikt om de ulike folkegruppen for å fremstille de på bestemte måter. I tillegg til den øvrige påpekte svartmalingen, er det beste eksempelet på differensiering blant

folkegruppene tilsynelatende bruken av begrepet ”etnisk rensing” og ”folkemord”, som utelukkende benyttes til å beskrive serbiske handlinger, ikke bosnjakiske eller bosnisk-kroatiske, som burde ha blitt beskrevet med de samme termene. Fremstillingen i *Historija* er i så måte basert på diskriminering av ulike etnisiteter, og tilrettelegger derav for at elevene skal ta med seg denne ferdigheten videre. I tillegg til å ”oppmuntre” til diskriminering hos elevene, læres elevene opp til å behandle individer fra bestemte etnisiteter som ansvarlige for fortiden, uavhengig om de var tilstede eller faktisk opplevde den. Med bakgrunn i dette, blir det tydelig at fremstillingen ikke fremmer ferdigheter i alle menneskerettigheter, men kun de rettighetene som samsvarer med den forhåndsbestemte forståelsen av fortiden som velges å videreformidles til elevene. En kan derfor argumentere for at kapittelet om perioden 1992 – 1995 i *Historija* tydelige bærer preg av en etno-nasjonal politikk, som er designet for å løfte frem den bosnjakiske forståelsen på bekostning av både et bosnisk-serbisk og bosnisk-kroatisk perspektiv.

Til tross for at fremstillingen i *Historija* fremstår som historisk korrekt, nokså nedtonet og tidvis nøytral gjennomgang av perioden, særlig med tanke på omfanget og beskrivelsen av Srebrenica, bryter fremstillingen med styringsdokumentenes føringer. Det skal imidlertid poengteres at fremstillingen ligger tett opp mot føringene, da den kun en gang refererer til krigen som ”aggresjon,” kun indirekte gjennom motsetningsforholdet svartmaler enkelte folkegrupper og inkluderer et serbisk perspektiv. Måten intertekstualiteten, hendelser og begreper imidlertid vinkles og indirekte brukes for å fremme en etno-nasjonal fortelling, er imidlertid grunnen til at jeg konkluderer med at styringsdokumentene ikke har spilt en betydelig rolle i utformingen av læreboken og dens innhold.

Historija forholder seg imidlertid helt til læreplanens overordnede fokus på Bosnia-Hercegovina. Dette fokuset kommer tydelig frem ved at hele kapittelet handler om hendelser som har skjedd innad i landet. I tillegg tilrettelegger læreboken, slik læreplanen krever, for at elevene skal forstå og kunne forklare forløpet til krigen, ved å kronologisk presentere hendelser, noe som resulterer i en dehumanisert fremstilling. I så måte legges det til rette for at elevene skal se ”det store bildet” og forstå krigen i dens helheten, noe som gjør at *Historija* i stor grad forholder seg til de to kompetansemålene, dvs. å ”kunne forklare og forstå forløpet

og konsekvensene av krigen”¹³⁸ og å ”forstå viktigheten av Dayton-avtalen,”¹³⁹ som læreplanen fastslår at elevene skal kunne etter undervisningen. Med bakgrunn i dette, kan en konkludere med at læreplanen er førende for læreboken, ikke nødvendigvis de øvrige styringsdokumentene.

3.4. SAMMENFATNING AV *HISTORIJA*

I lys av drøftingen, som poengterer en forskjellsbehandling i prioritering av hendelser og begrep, blir det tydelig at bosniske-serbere, bosniske-kroater og bosnjaker blir stilt opp mot hverandre. Mens bosniske-serbere gjennom konsistente ordvalg og hendelser portretteres som den overlegne, slemme og kriminelle fienden, blir bosnjaker fremstilt som forsvarsløse, snille og lovgylde offer. Overnevnte valg tolkes som et virkemiddel for å fremme en patriotisk minnekultur, dvs. en fremstilling som bidrar til å løfte frem underlegne bosnjakene og *viet* som skrives frem, samt som at bosniske-serbere tilskrives all skylden. Polemiseringen mellom offeret og fiende bidrar i tillegg, til å stakkarsliggjøre den bosnjakiske skjebnen, samle sympati og videreføre en negativ holdning mot bosniske-serbere.

Bosniske-kroaters rolle i denne fortellingen fremstår som noe mer inkonsistent, på bakgrunn av at deres historie fremstår som en sidefortelling i hovedfortellingen om krigen mellom bosniske-serbere og bosnjaker. Med dette menes at bosniske-kroaters fortelling blir minimalisert, neglisjert og bare poengtert i de sammenhengene når det fortelles om de andre partene. Deres fortelling fremstår således som tilleggsinformasjon for å gjengi den historiske hendelsen riktig, uten at fortellingen tiltrekker seg søkelyset. Til tross for at de et par ganger nevnes som både offer og fiende i sammenheng med fremstilling av bosnjakene og bosniske-serbere, fremstår ikke bosniske-kroater som det endelige offeret eller fiende. På bakgrunn av den nedtonete fremstillingen og den begrensede informasjonen om bosniske-kroater, fremstår de snarere som en del av ”vi-felleskapet” med bosnjakene og tidvis som ”de andre” med bosniske-serbere. I så måte skapes en nyanseforskjell mellom ”vi”/”de andre” og ”offer”/”fiende”, hvor sistnevnte fremstår som den dominerende og mest presise kategorien. Dette understrekes ved at læreboken opererer med tre ulike ”vi”-felleskap – ikke-serbisk befolkning, bosnjaker, samt bosnjaker og bosniske-kroater – og to ulike ”de andre,” nemlig bosniske serbere –og kroater, men opereres kun med et soleklart ”offer” og ”fiende”, som hovedfortelling sørger for å formidle gjennom valgte hendelser og begreper.

¹³⁸ Kunnskapsdepartementet, 2014: 174. (min oversettelse: može da objasni i razumije tok i posljedice rata).

¹³⁹ Kunnskapsdepartementet, 2014: 174. (min oversettelse: razumije značaj Dejtonskog mirovnog sporazuma).

Å fremstille bosniske-serbere som overlegne, fryktede og kriminelle står direkte i kontrast til lærebokens andre hovedfortelling, som fokuserer på gjenoppbyggingen av det nasjonale felleskapet gjennom overvinning av frykt, respekt og tillitt til hverandre, ettersom det har som mål å nedverdige bosniske-serbere. Mens denne hovedfortellingen bærer preg av en patriotisk minnekultur som fortelles fra et bosnjakisk perspektiv, fortelles hovedfortellingen om gjenoppbyggingen fra både et bosnjakisk, et bosnisk-serbisk og et internasjonalt perspektiv. Bruken av et multiperspektiv, tjener imidlertid ikke formålet å skape en bredere forståelse basert på ulike ståsteder, men snarere styrke egen, bosnjakisk fremstilling. Med dette understrekes at hovedfortellingen konkurrerer mot hverandre, et potensielt virkemiddel for å på overflaten kamuflerer sine tilsynelatende, bevisste ”negative” intensjoner med fremstillingen.

KAPITTEL 4: POVIJEST

Kapittelet *Postanak i razvoj samostalne Hrvatske i BiH*¹⁴⁰ i boken *Povijest* utgitt av Stjepan Bekavac, Mario Jareb og Miroslav Rozić i 2018, er organisert i følgende fire underkapittel: *oppløsningen av SRFJ, serbisk opprør i Kroatia, fra internasjonal anerkjennelse til seier i hjemlandskrigen og Bosnia og Hercegovina – selvstendig land*. For masteroppgaven, er imidlertid kun det siste underkapittelet på fire sider, som retter fokuset mot perioden 1992-1995 i Bosnia-Hercegovina, som er relevant. Underkapittelet *Bosnia og Hercegovina – selvstendig land* er organisert i fire tematiske enheter: *flerpartivalg og internasjonalt anerkjent BiH, begynnelsen på krigen i BiH, virkningen av det internasjonale samfunnet og Dayton-avtalen*.

Flerpartivalg og internasjonalt anerkjent BiH, som er det nest største temaet, gjør rede for hvordan bosniske-kroater og bosnjaker samarbeidet om et selvstendig Bosnia-Hercegovina og hvordan det møtte motstand fra bosniske-serbere, som hadde ambisjoner om å etablere en storserbisk stat. Underkapittelet utdyper kort hvordan etableringen av den serbiske republikken Bosnia kom til å skje. Det påfølgende temaet, *begynnelsen på krigen i BiH* er det største temaet i kapittelet. Temaet starter ved å påpeke at JNA angrep den bosnisk-kroatisk landsbyen Ravno først. Dette angrepet brukes videre for å rettferdiggjøre bosnisk-kroatisk løsrivelse fra Bosnia-Hercegovina og etableringen av kroatisk republikken Herceg-Bosnia (fra nå: Herceg-Bosnia). Avslutningsvis gjøres det rede for samarbeidet mellom bosniske-kroater og bosnjaker, dvs. Føderasjonen Bosnia-Hercegovina. *Virkningen av det internasjonale samfunnet* nevner kort ulike planer det internasjonale samfunnet hadde for å løse konflikten i Bosnia-Hercegovina og avslutter med å påpeke deres maktesløshet i lys av bosnisk-serbisk angrep på de fredede sonene Srebrenica og Žepe. Det siste temaet, *Dayton-avtalen*, er lærebokens korteste tema og påpeker enkelt når og hvor avtalen ble signert, hvordan avtalen delte landet i to entiteter og hvem som hadde ansvaret for å gjennomføre avtalens innhold.

I dette kapittelet skal jeg undersøke hvordan og gjennom hvilke hendelser de ulike folkegruppene fremstilles, hvem som inkluderes i ”vi”-felleskapet og ”de andre,” samt hvilke fortellinger som eksisterer i fremstillingen. Ved å lese kapittelet utfra disse spørsmålene,

¹⁴⁰ Oppstanden og utviklingen av uavhengige Kroatia og BiH

skapes et helhetlig bilde av lærebokens fremstilling og intensjoner, som oppgavens drøfting skal bygge på.

4.1. HVORDAN FREMSTILLES FOLKEGRUPPENE

Å omtale folkegrupper som tidligere har stått i direkte konflikt med hverandre, kan i stor grad være et stort ansvar. Gjennom historieskrivingen foretar historikerne vurderinger som former fremstillingen og potensielt gjør den tendensiøs, gjennom bestemte mønster, ordvalg og språklige virkemidler, for å bevisst eller ubevisst fremme egen vinkling. I så måte bidrar valgene historikerne tar i skrivingen av lærebøker, til å skape bestemte inntrykk av de ulike folkegruppene. For å analysere hvordan *Povijest* fremstillinger de ulike folkegruppene, kategoriseres begrep og hendelser som benyttes i omtalen av dem i følgende to underkategorier: *etablering av republikker innad i Bosnia-Hercegovina* og *krig*. Ved å strukturere kapittelet etter overnevnte kategorier, dvs. de to fortellingene som har en fremtredende rolle i fremstillingen, synliggjøres Bekavac, Jareb og Rozićs prioriteringer og oppbygging av kapittelet. Inndelingen bidrar ytterligere til å gjøre *Povijests* noe kaotiske fremstilling mer håndgripelig, ved å omtale samme hendelser og tema i et kapittel, ikke om en annen. I så måte skapes et tydelig bilde av *Povijest* fortellinger og hvordan de ulike folkegruppene fremstilles i lærebokens kapittel som omhandler perioden 1992 – 1995 i Bosnia-Hercegovina.

3.1.1. ETABLERINGEN AV REPUBLIKKER INNAD I BOSNIA-HERCEGOVINA

Gjennom beskrivelsen av de ulike politiske ambisjonene de ulike folkegruppene hadde for området i Bosnia-Hercegovina, blir det tydelig at læreboken differensiere mellom – og skape et motsetningsforhold mellom folkegruppene. I det følgende er målet å gjøre rede for hvordan dette kommer til uttrykk i læreboken, samt hvordan det får folkegruppene til å fremstå.

Læreboken startet ved å beskrive hvordan ”serberne” motsatte seg vinnernes, dvs. ”kroater” og ”bosnjakers” ønske om bosnisk løsrivelse i det første flerpartivalget i Bosnia-Hercegovina, som ifølge *Povijest* ”markerte slutten på de siste håpene om Jugoslavias overlevelse.”¹⁴¹ Avsnittet følger opp med å poengtere at ”stor-serbiske

¹⁴¹ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse) označili kraj posljednjih nadaanja o opstanku Jugoslavije.

planer var rettet mot å knuse BiH og opprette en serbisk nasjonalstat i alle områder av det tidligere Jugoslavia som var holdt av serbere”.¹⁴² Ufra konteksten sitatet skrives i, leses de storserbiske planene som en konsekvens av at bosniske-serbere ikke vant flerpartivalget og fikk viljen sin. Ikke bare bidrar sitatet til å portrettere bosniske-serbere som de som startet krigen, men også til å illustrere deres planer om å ”knuse” Bosnia-Hercegovina og opprette serbiske nasjonale land hvor enn det fantes *serbere*. I så måte fremstiller Bekavac, Jareb og Rozić bosniske-serbere fra første avsnitt som den aggressive parten og tilskriver de negative trekk – som ekspansjonister, brutale og som knusere av andre nasjoner. Avsnittet går videre med å utdype hvordan bosniske-serbere steg for steg, like etter flerpartivalget, startet å gjennomføre den storserbiske planen, ved å først etablerte egne, autonome områder (SAO) innad i Bosnia-Hercegovina med hjelp av JNA. I så måte fremstår bosnisk-serberisk politiske mål om en storserbisk stat som startskuddet for krigen i Bosnia-Hercegovina, en forståelse som styrkes i lys av forfatterens formulering ”den første væpna konflikten i Bosnia-Hercegovina begynte med JNAs angrep på den bosnisk-kroatiske landsbyen **Ravno**.”¹⁴³ Fortellingen om den storserbiske staten fører således leseren fra flerpartivalg og selvstendighet, til krigen.

Et forsterket negativt inntrykk av bosniske-serbere får vi ved at Bekavac, Jareb og Rozić går i detaljer på deres politiske strategi for å etablere den storserbiske staten:

I oktober 1991 boikottet først serbiske parlamentsmedlemmer og forlot deretter offisielt nasjonalforsamlingen og utropte enstemmig den serbiske republikken Bosnia-Hercegovina.¹⁴⁴

Sitatet tolkes som en fortelling om det avsluttende steget i etableringen av den storserbiske staten hvor bosniske-serbere brukte boikott for å motsette seg det vinnende politiske partiet og oppnå egen republikk. Selv om sitatet snarere fremstår som en nøytral gjengivelse av det som faktisk skjedde, enn svartmaling av bosniske-serbere,

¹⁴² Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse: velikosrpski planovi bili su usmjereni k razbijanju BiH i stvaranju srbske nacionalne države na svim područjima bivše Jugoslavije koje su držali srpskima).

¹⁴³ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse: prvi oružani sukobi u BiH su počeli napadom JNA na hrvatsko selo **Ravno**)

¹⁴⁴ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse: U listopadu 1991. Srpski zastupnici najprije bojkotiraju, a zatim i službeno napuštaju rad u Narodnoj skupštini te jednoglasno proglašavaju Srpsku republiku Bosnu i Hercegovinu).

forsterkes likevel inntrykket av bosniske-serbere som skyldige og hensynsløse ekspansjonister. Dette begrunnes i lys av at boikotten, utgangen av nasjonalforsamlingen og utropelsen av den serbiske republikken Bosnia, gjøres på bakgrunn av et tapt valg og derav uenighet med en demokratisk avgjørelse. Ettersom at boikotten ikke rettfærdiggjøres, fremstår den snarere som en strategi for å hindre Bosnia-Hercegovina i å bli et eget land, en tolkning som styrkes i lys av Bekavac, Jareb og Rozićs formulering ”folkeavstemningen [om BiHs uavhengighet] ble boikottet av serbere”.¹⁴⁵ En kan tenke seg at anerkjennelse av Bosnia-Hercegovina som et selvstendig land, ville satt stopper for eller i det minste kjepper i hjulene på de storserbiske planene. I så måte, når sitatet ses i lys av konteksten det skrives i, tolkes boikotten og fraværet fra nasjonalforsamlingen som strategier for å ”rekke” å etablere den serbiske republikken Bosnia før, -og forhåpentligvis motarbeide anerkjennelse av Bosnia-Hercegovina som eget land. Sitatet leses derfor som en del av en fortelling om hvordan bosniske-serbere oppnådde sine politiske ambisjoner, dvs. etableringen av den serbiske republikken Bosnia gjennom makt og andre virkemidler, snarere enn gjennom demokratiske prosesser. Det inntrykket som etableres av bosniske-serbere som ekspansjonister fra første setning, i tillegg til de øvrig påpekte hendelsene og informasjon som inkluderes i fremstillingen, preger det som isolert fremstår som en nøytral gjengivelse av historien.

Et ytterligere interessant funn å drøfte i lys av fremstillingen av bosniske-serbere, er at ønsket om en storserbisk stat aldri forklares fra et bosnisk-serbisk perspektiv. Leseren får aldri innblikk i hvorfor bosniske-serbere ønsker en egen stat og får derav heller aldri muligheten til å forstå eller sympatisere med deres ønsker. Hendelsen blir snarere portrettert fra den bosniske befolkningens perspektiv, hvorav den storserbiske staten fremstilles som ødeleggende for landet. Hadde fremstillingen imidlertid påpekt at et flertall av bosniske-serbere bodde i de områdene de ville skulle tilhøre den serbiske republikken Bosnia, hadde leseren trolig fått mer forståelse for deres handlinger— kanskje var de ikke lengre bare egoistiske? Kanskje ønsket de bare å forene sitt folk og gjøre krav på noe de mente rettmessig var deres?

I motsetning til den bosnisk-serbiske etableringen av en egen republikk, blir etableringen av den Herceg-Bosnia verken beskrevet som ødeleggende for landet eller i detaljer. Fortellingen

¹⁴⁵ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse: referendum [o neovisnosti BiH] su bojkotirali Srbi)

om Herceg-Bosnia må leses ut av kapittelets helhet, ettersom at fortellingen er delt opp i tre korte setninger, fordelt på kapittelets fire sider. Fortellingen leses således ikke som en sammenhengende fortelling i et avsnitt, slik som etableringen av den bosniske republikken Bosnia, men snarere som tre isolerte hendelser som samlet danner fortellingen om det bosnisk-kroatiske ønske om å danne en storkroatisk stat. Måten fortellingen fortelles på, dvs. at en må innse og plassere leddene i fortellingen sammen selv, fremstår som et virkemiddel for å kamuflere de bosniske-kroatenes politiske agenda for Bosnia-Hercegovina.

Bekavac, Jareb og Rozić rettferdiggjør det første steget i etableringen av den Herceg-Bosnia ved å rette fokuset mot bosnjakenes naivitet:

Den bosniske ledelsen trodde at det ikke ville bli krig, så kroatene grunnla det kroatiske samfunnet Herceg-Bosna for å beskytte kroatisk territorium, etterfulgt av selvforsvar og det kroatiske forsvarsrådet.¹⁴⁶

I lys av Bekavac, Jareb og Rozić formulering, fremstilles opprettelsen av Herceg-Bosna, som best kan sammenlignes med de bosniske-serbiske autonome områder (SAO), som en naturlig og nødvendig handling for å beskytte bosnisk-kroatiske områder. Hadde den bosnjakiske ledelsen ikke vært så naiv, hadde ikke bosniske-kroater hatt behovet for å etablere et kroatisk samfunn, for å beskytte sine områder. I så måte fremstår det nærmest som at bosnisk-kroater blir ”tvungne” til å etablere et eget samfunn. Årsaksforklaringen anses som et virkemiddel for å rettferdiggjøre det første steget i etableringen av en Herceg-Bosnia og indirekte glorifisere bosnisk-kroatisk handling. Ikke minst, portretteres bosnjaker som naive. ”Å beskytte egne områder” er ytterligere en indikator på at bosniske-kroater ikke hadde intensjoner om å beskytte områdene til Bosnia-Hercegovina, men kun de områder hvor det bosnisk-kroatiske samfunnet holdt til – en tankegang som illustrerer deres manglende tilhørighet til Bosnia-Hercegovina og ønske om eget nasjonale land.

Mens det første steget forklarer etableringen av et eget, kroatisk samfunn i Bosnia-Hercegovina, beskriver det andre steget hvorfor dette samfunnet vokste over til å bli en fullverdig republikk uavhengig av Bosnia-Hercegovina. Bekavac, Jareb og Rozić

¹⁴⁶ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse: Bošnjačko vodstvo smatralo je da rata neće biti, pa su Hravati zbog zaštite hrvatskih prostora osnovali Hravtsku zajednicu Herceg-Bosnu, a nakon toga radi samoodbrane i Hrvatsko vijeće odbrane).

beskriver overgangen på en kort setning; ”for bosnjaker var proklamasjonen av den kroatisk republikken Herceg-Bosna kontroversiell (3. juli 1992).”¹⁴⁷ og rettferdiggjør det i lys av uenighet mellom dem og antagelsen om at ”bosnjakiske ledere ønsker å minimere kroatenes rolle på alle områder av livet i BiH. I enkelte deler av Bosnia (sentralt i Bosnia, Rama, Mostar) eskalerte politiske stridigheter våren 1993 til væpnet konflikt.”¹⁴⁸ Til tross for at hendelsen er for kompleks for å bli analysert i dyptgående detaljer i en lærebok, vitner vi her en tydelig generalisering som medfører at en rekke krigshandlinger mellom bosniske-kroater og bosnjaker, blir ekskludert – et virkemiddel som både får fremstillingen til å fremstå nøytralt og nedtonet ved å unngå detaljerte krigsberetninger, og unngår å sette seg selv (les: bosniske-kroater) i et dårlig lys. Sistnevnte funn, viser seg å være gjeldende for hele lærebokkapittelet, ikke bare for sitatet.

Mens uenighetene mellom bosniske-kroater og bosnjakene blir beskrevet fra et nøytralt ståsted på tre avsnitt, blir erklæringen av egen republikk så vidt påpekt i en setning, hvor det meningsbærende innhold er bosniske-kroaters forståelse av at bosnjakene ønsket å minimalisere deres rolle i Bosnia-Hercegovina. Tar vi den bosnisk-kroatiske antagelse, dvs. at bosnjakene ønsket å minimalisere deres rolle i Bosnia-Hercegovina for å være sannhet, er vi så nærme en fortelling om bosnjakisk ønske om en nasjonal stat, som *Povijest* tilrettelegger for, ettersom at sitatet er fremstillingens eneste eksempel på direkte ekskludering og minimaliseringen av en folkegruppe. Uavhengig om den bosnisk-kroatiske antagelse om hva bosnjakene ønsket er rett eller ei, åpner fremstillingen opp for at leseren kan spekulere i om bosnjakene også hadde like politiske ambisjoner for Bosnia-Hercegovina, som de to andre partene i krigen. Det en imidlertid med sikkerhet kan si, er at Bekavac, Jareb og Rozić beskriver bosnjakenes reaksjon på erklæringen av den kroatisk republikken Herceg-Bosnia som ”kontroversiell,” et begrep som indikerer en relativ proporsjonal mengde misnøyde og fornøyde bosnjaker. I så måte fremstår etableringen Herceg-Bosna som noe bosnjakene tidvis ville. En kan derfor tenke seg at Bekavac, Jareb og Rozić inkluderer begrepet ”kontroversiell” for å illustrere en etterpåklokskap, dvs. at

¹⁴⁷ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: za Bošnjake je bilo sporno proglašenje Hrvatske Republike Herceg-Bosna (3. srpnja 1992).

¹⁴⁸ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: bošnjačko čelnici žele minimizirati ulogu Hrvata na svim područjima života u BiH).

etableringen av Herceg-Bosnia var rett. I så måte forsvarer bosnisk-kroatiske handlinger nok en gang, samt som at etableringen bagatellisert og i stor grad forskjønnnes.

Fortellingen om Herceg-Bosnia avsluttes ved at Bekavac, Jareb og Rozić retter fokuset mot signeringen av Washington-avtalen fra 1994, som blant annet poengterer at den medførte ”opprettelsen av Føderasjonen av kroater og bosnjaker”.¹⁴⁹ Hendelsen forklares fra et politisk perspektiv og retter fokuset mot hvordan Washington-avtalen avsluttet krigen mellom bosniske-kroater og bosnjaker. For å forstå de underliggende budskapene i de narrative forkortelsene læreboken bruker, forutsettes at leseren har kjennskap til den bosniske historien og selv klarer å lese mellom linjene. Først da, går sitatet fra å være en politisk forklaring av Washington-avtalen, til å bli en del av fortellingen om Herceg-Bosnia, noe eleven trolig ikke leser inn i fremstillingen. Sitatet poengterer nemlig indirekte hvordan Herceg-Bosnia, dvs. et kroatisk land i Bosnia-Hercegovina, måtte vike for den kroatisk og bosnjakiske Føderasjonen, dvs. et felles land. Sitatet fremstår således som en godt kamouflert beskrivelse av bosnisk-kroatiske politiske agenda. Kamouflasje bak politiske beskrivelser er dermed et gjennomgående virkemiddel som bidrar til å fremstille bosniske-kroater i et bedre lys, uten å gå på bekostning av de historiske ”sannhetene”. I så måte kan en argumentere for at den politiske hovedfortellingen, og da særlig beskrivelsen av Herceg-Bosnia, foruten begrepet ”knuse” Bosnia-Hercegovina, fortelles uten offensive begrep, noe som står i tråd med *Recommendation 1450* sitt forslag.¹⁵⁰ Likevel eksisterer det i begrenset grad krenkende materiale i fremstillingen, i form av inkluderte negativt ladede hendelser.

3.1.2. KRIGEN

Bosniske-serbere blir ved fem anledninger fremstilt som parten som startet væpna konflikter, blokader, angrep og aggresjon mot bosnisk-kroatiske og bosnjakiske byer. Blant annet startet lærebokens underkapittel om krigen ved at Bekavac, Jareb og Rozić beskriver bosniske-serbere som de som startet krigen, når de påpeker at den ”de første væpnede konfliktene i BiH begynte med JNAs angrep på den kroatisk landsbyen **Ravno**”.¹⁵¹ Et interessant moment i fremstillingen, er at den lille bosnisk-kroatiske

¹⁴⁹ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: upostavljena je Federacija Hrvata i Bošnjaka).

¹⁵⁰ Recommendation 1450.

¹⁵¹ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse: prvi oružani sukobi u BiH su počeli napadom JNA na hrvatsko selo **Ravno**).

landsbyen Ravno, i Bosnia blir skrevet med fet skrift, når ellers bare ”folkeavstemning om uavhengigheten til BiH¹⁵²”, ”Det kroatisk samfunnet Herceg-Bosna¹⁵³”, ”Washington avtalen¹⁵⁴”, ”Føderasjonen av kroater og bosnjaker¹⁵⁵”, ”Cutilierov plan¹⁵⁶”, ”Vance-Owenov plan¹⁵⁷” og ”Owen-Stoltenbergov plan¹⁵⁸”, samt byene Srebrenica og Žepa¹⁵⁹, får dette virkemiddelet. Sett i lys av det øvrige mønsteret som tegnes frem, hvor bare politiske aspekt og to byer, fredet av FN, omringet av Republikken Srpska og anerkjent av domstolen i Haag som folkemord¹⁶⁰, virket fremhevingen av Ravno som et virkemiddel for å poengtere at bosniske-kroater ble angrepet først, fremheve de som offer og derav potensielt rettferdiggjøre deres deltagelse i krigen. Denne forståelsen styrke i lys av den bosnisk-kroatisk læreplanen, som skriver frem ”October 1991, the first armed conflict – the attack of Serb forces on the Croat village Ravno”¹⁶¹ som et av syv hovedområder som det skal fokuseres på. Sitatet illustrerer ytterligere bosniske-kroatisk etnifisering. Med dette menes at bosniske-kroater, selv om historien tilhører Bosnia-Hercegovina, skaper en illusjon om at det er deres fortelling ved å referer til egen folkegruppe eller Kroatia. Ved å fremheve at deres by ble angrepet – en poengtering som ikke gjøres andre steder og at bosnisk-kroatisk militær stoppet bosniske-serbere i operasjon *Oluja*, blir det en fortelling om angrepet på bosniske-kroatene og hvordan de forsvarte seg.

I tillegg til å fremstå som de som startet krigen, får bosniske-serbere et ytterligere negativt inntrykk når Bekavac, Jareb og Rozić beskriver bosnisk-serbisk aktivitet i de freda sonene:

Fullstendig hjelpeløshet ble demonstrert av det internasjonale samfunnet i juli 1995, da serbere ustraffet okkuperte FNs beskyttede soner **Srebrenica** og **Žepa**.

¹⁵² Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse: referendum o neovisnosti BiH).

¹⁵³ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse: Hrvatska zajednicu Herceg-Bosna).

¹⁵⁴ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: Washingtonskog sporazuma).

¹⁵⁵ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: Federacija Hrvata i Bošnjaka).

¹⁵⁶ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 179.

¹⁵⁷ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 179.

¹⁵⁸ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 179.

¹⁵⁹ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 179.

¹⁶⁰ Wikipedia, 2022.

¹⁶¹ Forić, 2019: 300.

Okkupasjonen av disse områdene resulterte i de største sivile lidelsene siden andre verdenskrig. Som et resultat ble det senere tiltalt en rekke krigsforbrytelser.¹⁶²

For det første, fremstår bosniske-serbere som overlegne i styrke og pågangsmot, når selv det internasjonale samfunnet ikke klarer forhindre og straffe deres handlinger. For den andre, fremstår bosniske-serbere som hensynsløse og villige til å gjøre hva som helst, for å oppnå sine mål, når de overtar områder som FN har sikret. For det tredje, blir bosniske-serbere portrettert som folkegruppen som direkte hindret freden i landet. På grunn av bosnisk-serbiske handlinger, ble internasjonale samfunnet fullstendig hjelpeløse ettersom at bosniske-serberne ikke innrettet seg tiltakene det internasjonale organisasjoner innførte for å sikre fred og stabilitet i området. For det fjerde, blir bosniske-serbere indirekte fremstilt som den skyldige parten i den største sivile lidelsen etter andre verdenskrig og anklagd for krigsforbrytelser. Her skal det imidlertid understreket at det internasjonale samfunnet delvis direkte tilskrives skylden for krigsforbrytelsene, ettersom at det var deres oppgave å frede byene, noe de ikke klarte.

Overlegne, villige til å gjøre hva som helst, forhindrere av fred, ødeleggere av samfunn og krigsforbrytere, er alle trekk som, i varierende grad, må lese frem mellom linjene, grunnet fremstillingens manglende presisjon og detaljer. Erobringen av –og de brutale hendelsene som skjedde i Srebrenica og Žepa, blir i første omgang minimalisert til en overtakelse, før det poengteres at okkupasjonen førte til den største ”lidelsen” av sivil befolkning etter andre verdenskrig. At Bekavac, Jareb og Rozić bruker ordet ”lidelse”, snarere enn folkemord, etnisk rensing eller slakting, samtidig som at det ikke direkte poengteres hvem som led i områdene, dvs. offer eller hvem som ble anklagd for krigsforbrytelser, dvs. skyldige, styrker forståelsen av at Povijest sin fremstilling i stor grad forholder seg til de styringsdokumentenes føringer om å tone ned fremstillingen av perioden 1992 - 1995. Dette begrunnes ved at den mest brutale fortellingen fra Bosnia-krigen, minimaliseres til tre setninger, en overtakelse og den største lidelse i nylig historie. Hvorvidt den minimale og upresise fremstillingen kan forklares i lys av lærebokforfatterens ønske om å samsvare med styringsdokumentene eller fordi

¹⁶² Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 179. (min oversettelse: Potpuno je nemoć međunarodna zajednica iskazala u srpnju 1995, kada su Srbi nekažnjeno zauzeli *zaštićene zone UN-a Srebrenicu i Žepu*. Pri zauzimanju tih područja došlo je do najvećeg stradanja civilnog stanovnika poslije Drugog svjetskog rata. Zbog toga su kasnije podignute brojne optužnice za ratne zločine).

hendelsen ikke ble utført mot bosniske-kroater selv, er uvisst. Trolig skyldes det en kombinasjon av begge to.

Et ytterligere fascinerende funn i denne sammenhengen, er at ”lidelse” benyttes i omtalen av serbernes krigshandlinger og tapte bosnjakiske liv – ettersom at Srebrenica og Žepa var bosnjakiske byer, mens det i omtalen av tapte bosnisk-kroatiske liv i Rama og Mostar, hovedsakelig bosnisk-kroatiske byer, omtales som ”døde”.¹⁶³ I tillegg til differensiering av begrepsbruk, ilegges den bosnisk-kroatiske historie flere detaljer. Bekavac, Jareb og Rozić fremhever at den væpnede konflikten mellom bosniske-kroater og bosnjaker i områdene, medførte ”fraflytting av befolkningen”¹⁶⁴ – den eneste formuleringen som kan minner om etnisk rensing eller flykt. Til tross for at også denne fremstillingen er sterkt nedtonet, er det interessant at noen detaljer benyttes i omtalen av den bosnisk-kroatiske skjebnen. I lys av dette, skimtes et mønster som går i bosnisk-kroatisk favør, da detaljer fremstår som et virkemiddel som kun benyttes for å beskrive bosniske-kroater og for å fremheve dem bedre. I dette tilfellet fremstår de som det største offeret, da de både ble drept og måtte flykte.

Beskrivelsen av bosnisk-kroatisk og bosnjakisk militær ledelse, er et ytterligere eksempel på hvordan bosniske-kroater fremstilles i bedre lys enn bosnjaker. Mens bosniske-kroatene fremstilles som beslutsomme, bestemte og motstandsdyktige, blir bosnjakene beskrevet som ubeslutsomme, treige og overveldete, noe Bekavac, Jareb og Rozić får frem i teksten sin:

Den bosnjakiske ledelsen var nølende i begynnelsen av aggresjonen, mens kroatene viste bestemt motstand. For det meste begynte hæren for republikken Bosnia-Hercegovina å operere på en organisert måte først høsten 1992. I november samme år hadde serbere okkupert rundt 70 % av landet.¹⁶⁵

I tillegg til å beskrive skyld til folkegrupper som en helhet gjennom generaliseringen ”serbere okkuperte” og ”kroatene viste motstand,” leses sitatet som en forklaring av på

¹⁶³ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: puginulih).

¹⁶⁴ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: raseljavanja stanovnika).

¹⁶⁵ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: Bošnjačko je vodstvo na početku agresije bilo neodlučno, a Hrvati su pružili odlučan otpor. Pretežito bošnjačka Armija BiH organizirano je počela djelovati tek u jesen 1992. Do studenoga iste godine Srbi su zauzeli oko 70% zemlje).

hvordan bosniske-serbere klarte å okkupere 70% av landet i løpet av det første året, nemlig på grunn av bosnjakisk nøling. Hadde ikke bosnjakene vært ubesluttsomme og klart å organisere militære sitt før høsten 1992, hadde ikke bosniske-serbere fått mulighet til å erobre så mye landområde frem til høsten. Samtidig som sitatet sammenligner bosnjakenes militær med bosniske-serbisk militær, poengteres det at bosnjaker ikke hindret, snarere muliggjorde bosnisk-serbisk forsprang og overlegenhet i krigen. Årsaksforklaringen fremstår som det meningsbærende innholdet i sitatet, noe som tar fokuset vekk fra bosniske-serberes aggresjon og erobring, og snarere retter det mot bosnjakene. I tillegg til å bli fremstilt som uvitende, dårligst organisert og svakere enn de andre, fremstår bosnjakene også som skyldige for at krigen gikk som den gikk.

At den bosnisk-serbiske overlegenheten forklares i lys bosnjakenes inkompetens, står imidlertid i kontrast til fremstillingen påfølgende setning ”på grunn av overlegenhet i bevæpning og bistand fra JNA [den jugoslaviske folkehæren],”¹⁶⁶ som rettferdiggjør deres overlegenhet i lys av mengden våpen de hadde tilgang på og bistanden de fikk fra JNA. I så måte, er det interessant å stille spørsmål ved hvorfor første årsaksforklaringen inkluderes. Den tilsynelatende eneste forklaringen er at sammensetningen av innholdet i det øvrig drøftete sitatet, skaper rom for subjektiv tolkning av den nokså nøytral fremstilling, som bærer i bosniske-kroaters favør. Mens bosniske-serbere er den selvsagte fienden, bidrar sitatet til å kaste et negativt lys over bosnjakene. I så måte, er måten Bekavac, Jareb og Rozić setter sammen informasjon på, og hvilke hendelser som settes sammen til en meningsbærende helhet, et virkemiddel de bruker flittig i fremstillingen sin for å differensiere mellom folkegruppene. Differensieringen som står i kontrast med Dayton-avtalen, som eksplisitt påpeker at diskriminasjon på bakgrunn av etnisitet, nasjonal opprinnelse eller religion ikke skal finne sted¹⁶⁷ og derav også styringsdokumentenes fokus på å fremme menneskerettigheter.

Et aspekt verdt å bemerke seg i omtalen av Dayton-avtalen, er Bekavac, Jareb og Rozić omtale avtalen som den ”såkalte Dayton avtalen”.¹⁶⁸ At de velger å bruke ordet ”såkalt” er interessant, ettersom at begrepet ifølge The Free Dictionary enten brukes ”foran sjeldne el. spesielle ord” eller ”ironisk”.¹⁶⁹ På den ene siden kan en argumentere for at Dayton-avtalen er

¹⁶⁶ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: zbog premoći u naoružanju i pomoći JNA).

¹⁶⁷ Dayton-avtalen, annex 4. Constitution of Bosnia and Hercegovina.

¹⁶⁸ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 180. (min oversettelse: Tzv. Daytonski sporazum).

¹⁶⁹ The Free Dictionary, «Såkalt».

et spesielt ord i den bosniske historie og derav bør omtales som den ”såkalte.” En slik tolkning svekkes imidlertid, når Washington-avtalen, som også var en avgjørende avtale i Bosnia-krigen og forløperen til Dayton-avtalen, ikke omtales som den ”såkalte”. På den andre siden, når inkluderingen av begrepet ikke fullt kan rettferdiggjøres fra et semantisk perspektiv, virker det naturlig å tolke begrepsbruken som ironi – en måte å skape flertydighet på, hvor den underforståtte, negative meningen motsier uttrykkets bokstavelige betydning, nemlig å fremheve sjeldne eller spesielle ord. I så måte kan en argumentere for at fremstillingen bruker ironi som et retorisk virkemiddel for å bagatellisere avtalen og uttrykke misnøye med dens innhold, samtidig som fremstillingen kamuflerer det og tilsynelatende samsvarer med styringsdokumentenes føringer. At avtalen bagatelliseres styrkes i lys av det faktumet at avtalen, i motsetning til Washington-avtalen, ikke står i fet skrift.

4.2. ”VI” OG ”DE ANDRE”

Et interessant funn i analysen, er at det ikke eksisterer omtale av en felles nasjonal identitet eller fellesskap – et funn som styrkes ved at folkegruppene gjennom hele fremstillingen kun omtales ved betegnelsene *kroater*, *bosnjaker* og *serbere*. Begripeliggjøringen av folkegruppene fremstår som fremstillingens fremste virkemiddel for å adskille folkegruppene og poengtere det manglende nasjonale fellesskapet i Bosnia-Hercegovina, noe som motsetter seg utdanningens hensikt, nemlig å respektere ulikheter, skape solidaritet mellom alle folk og fremme positive relasjoner til –og tilhørighet til staten BiH.¹⁷⁰ Det nærmeste vi kommer omtale av et nasjonalt fellesskap, er beskrivelsen av den serbiske republikken Bosnia og Herceg-Bosnia. Ønsket om noe eget, indikerer at det har eksistert et fellesskap, som de ulike folkegruppene imidlertid ønsker ut av. Med dette poengteres at det nasjonale bosniske fellesskapet ikke stod sterkt nok hos verken bosniske-serbere eller bosniske-kroater, og at de derav ikke assosierer seg selv med, eller føler tilhørighet til det nasjonale fellesskapet, noe Bekavac, Jareb og Rozić får frem når de blant annet skriver at BiH skal ”knuses”¹⁷¹ til fordel for etnisk rene ”nasjonale land”.¹⁷² I så måte skapes en forståelse av at det nasjonale fellesskapet i Bosnia-Hercegovina er oppløst, ikke-eksisterende eller snarere, kun består av bosnjaker som kjemper for sitt land. Mens bosniske-serbere og bosniske-kroater følte

¹⁷⁰ Framework Law on Primary and Secondary Education in Bosnia and Hercegovina, 1.

¹⁷¹ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse: razbijanu).

¹⁷² Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177. (min oversettelse: nacionalne države).

tilhørighet til sitt ”folkeslag” i Serbia og Kroatia og fikk støtte derifra i etableringen av egne republikker, bodde det ikke bosnjaker i andre land enn Bosnia-Hercegovina.

Det manglende ”vi”-felleskap i Bosnia-Hercegovina er, ifølge fremstillingen, tilfellet helt fra Bosnia-Hercegovinas løsrivelse og frem til 18. mars 1994, når Washington-avtalen signeres og Føderasjonen mellom bosniske-kroater og bosnjaker – et nytt patriotisk felleskap i Bosnia-Hercegovina som resulterte i ”frigjøringen av det vestlige Bosnia og knusing av den serbiske beleiringen av Bihać” etableres.¹⁷³ Det patriotiske *viet*, dvs. det bosnisk-kroatiske og bosnjakiske felleskapet som bekjempet Bosnias fiende, som blant annet skrives frem i *Povijest* gjennom formuleringen en ”felles kroatisk-bosnjakiske militære suksesser høsten 1995 utløste forhandlingsprosessen,” blir først omtalt ved krigens slutfase, når Herceg-Bosnia må vike for et samarbeid.¹⁷⁴ I så måte blir ordleggingen i de øvrige sitatene er virkemiddel for å påpeker overgangen fra et manglende fellesskap - og fiendtligheter mellom bosniske-kroater og bosnjaker til et ”vi”-felleskap i Bosnia. Sitatene får også tydelig frem at bosniske-kroater og bosnjakene, fra 1994 og utover hadde en felles fiende, nemlig bosniske-serberne. Med dette tegnes et nytt bilde av ”vi” og ”de andre,” noe som illustrerer bosniske-kroaters skriftende tilhørighet – fra et samarbeid med bosnjakene om bosnisk løsrivelse og kampen mot bosniske-serbere, til etableringen av egen selvstendig republikk, for å tilslutt vende tilbake til et samarbeid med bosnjakene for å bekjempe fienden. Selv om bosniske-serbere blir fremstilt som det startende leddet i krigen og fienden til Bosnia-Hercegovina, beskrives imidlertid det turbulente og fiendtlige forholdet mellom bosniske-kroater og bosnjakene direkte og fremstilles som mest intenst.

I tillegg til at fremstillingen skaper et motsetningsforhold mellom bosniske-kroater og bosnjaker, og utdypet dette forholdet i flere detaljer, skiller det kroatisk-bosnjakiske fiendskapet seg ytterligere fra bosniske-serbere som fiende: mens bosniske-serbere ble beskyldt for å være det startende leddet i krigen og fiende til BiH, ikke enkelte folkegrupper, blir bosnjakene og bosniske-kroater direkte beskrevet som motparter og fiender. Dette gjør seg særlig gjeldene i den detaljerte og flere avsnitt lange beskrivelsen

¹⁷³ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: oslobađanje zapadne Bosne i razbijanje srpske opsade Bihaća).

¹⁷⁴ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 179. (min oversettelse: Zajednički hrvatsko-bošnjački vojni uspjesi u jesen 1995. doveli su do zamaha pregovaračkog procesa)

av krigen mellom bosniske-kroater og bosnjaker. Fortellingen starter ved å beskrive det at det brøt ut ”uenighet mellom kroater og bosnjaker” som utdypet ”allerede eksisterende ulikheter.”¹⁷⁵ Våren 1993 hevder Povijest, at de politiske uenighetene voks over til å bli ”væpnede konflikter” i sentrale Bosnia, Rama og Mostar.¹⁷⁶ Til tross for at ingen direkte blir fremstilt som den skyldige i denne konflikten, illustrerer det hvordan bosnjaker både blir fremstilt som bosniske-kroaters allierte og motpart.

I denne sammenheng er det interessant å påpeke, at bosnjakene ved flere anledninger blir omtalt som ”de andre” enn inkludert i ”vi”-felleskapet, som imidlertid er en mer detaljrik fremstilling. I så måte nøytraliseres motpolene når det gjelder bosnjakene, samtidig som at bosniske-serbere blir fremstilt som ”de andre” og fienden flest ganger. I så måte fremstår bosnjakene verken som den største fiende eller det største offeret, men som en mellomting. På bakgrunn av dette, er det mulig å se på fremstillingen som en måte å rangere de ulike folkegruppene, hvor bosniske-serbere kommer dårligst ut og bosniske-kroater best. En slik forståelse styrkes av begrepene som benyttes i omtalen av folkegruppene. Mens bosniske-serbere *startet, angrep, blokkerte, og motsatte seg*, drev bosniske-kroater med *selvforsvar og frigjøring*. Bosnjakene på den andre siden var *overveldet, ubesluttsomme og frigjorde* områder i lag med bosniske-kroater.

Det skal imidlertid understrekes, at det ikke er snakk et felles ”de andre” som inkluderer både bosnjaker og bosniske-serbere, men snarere to ulike ”de andre”. Med dette menes, at de to krigsfortellingene, som om en annen fortelles i *Povijest*, har hvert sitt ”vi”-felleskap og ”de andre.” Mens bosniske-serbere fremstår som fienden til BiH og etterhvert det kroatisk-bosnjakiske felleskapet i den overordnede krigsfortellingen, på makronivå, fremstår bosnjakene som bosniske-kroaters fiende i konkrete, enkelthendelser i den overordna krigen, dvs. på mikronivå. På bakgrunn av dette og den øvrige drøftingen av Povijests fremstilling, er vi inne på det Ryymin beskriver som hoved –og sidefortelling¹⁷⁷: krigen mellom bosniske-kroater og bosnjaker, hvor bosniske-kroater fremstilles bra og det bosnjakiske ryktet svartmales, fremstår som den detaljerte, meningsbærende fortellingen, mens bosniske-serberes storserbiske plan

¹⁷⁵ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: nesuglasice između Hrvata i Bošnjaka); Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178 (min oversettelse: već postojeće razlike).

¹⁷⁶ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse oružane sukobe).

¹⁷⁷ Melve & Ryymin, 2020: 11.

fremstår som en fortelling for å sette konteksten for – og føre lesere inn i hovedfortelling. I så måte understrekes det at *Povijest* setter den bosnisk-kroatisk forskjønnede fortellingen i sentrum av fremstillingen og bruker andre fortellinger og virkemidler for å løfte egen folkegruppe frem og fremstille de som offeret.

4.3. LÆREBOKENS SAMSVARELSE MED STYRINGS-DOKUMENTER

Slik oppgaven har påpekt, fremstår fremstillingen i *Povijest* på overflaten som en meget nøytral beretning om krigen som står i tråd med styringsdokumentenes føringer, ettersom at detaljer og krigsforbrytelser praktisk talt er ikke-eksisterende. Leses imidlertid betydninger inn i virkemidlene som benyttes for å tone ned fremstillingen, synliggjøres mange skjulte og indirekte brudd med styringsdokumentenes føringer.

Til tross for at blir folkegruppene ikke direkte blir svartmalt, tilskrives de likevel negative egenskaper, slik oppgaven har påpekt, gjennom virkemidler og tolkninger av de hendelsene som presenteres i *Povijest*. I lys av at Bekavac, Jareb og Rozić selektivt velger ut hendelser og bruker generalisering for å løfte frem bosniske-kroater som folkegruppe, illustrerer at fortellingen bærer preg av en etno-nasjonal fortelling som differensierer mellom folkegruppene. Differensieringen som ”skjult” forekommer står ikke i tråd med styringsdokumentenes føringer om å fremme menneskerettigheter eller et multikulturelt liv i Bosnia-Herzegovina. Tvert imot tilrettelegger læreboken, som er konstruert for at elevene skal tenke høyere om egen folkegruppe, sammenlignet med ”de andre”, indirekte for at elevene kan lære å differensiere på bakgrunn av etnisitet. Selv om de narrative forkortelsene i omtalen av Herceg-Bosnia kan klassifiseres som intertekstualitet, noe styringsdokumentene fremhever som en forutsetning for et multiperspektiv, brukes de imidlertid ikke med det formålet. Også det faktumet at læreboken bruker mye plass på å gjøre rede for etableringen av den serbiske og kroatisk republikken i Bosnia-Herzegovina, illustrere på det sterkeste hvordan læreboken ikke forholder seg til føringene, da kapittelet tydelig fremmer tilhørighet til egen folkegruppe og løsrivelse fra Bosnia-Herzegovina, snarere enn til tilknytning til landet. Ytterligere blir direkte ekskludering fra Bosnia-Herzegovina nevnt i omtalen av bosniske-kroate.

Et interessant funn er imidlertid lærebokens utstrakte bruk av begrepet ”agresjon” i omtale av krigen. At *Povijest* tolker krigen som en agresjon uttrykkes blant annet gjennom formuleringene ”åpen-agresjon startet i April 1992,” ”Sarajevo ble holdt under beleiring fra

begynnelsen av aggresjonen” og ”under den serbiske aggresjonen.”¹⁷⁸ Funnet illustrere at begrepet har blitt reintrodusert til denne lærebøkene, til tross for at læreplanen ikke legger til rette for det. Læreplanen refererer nemlig til krigen som ”konflikt,” noe som samsvare med føringen. Foruten dette tilfellet, følger lærebokens fremstilling læreplanen til punkt og prikke. I så måte er det læreplanen spilt en sentral rolle i utformingen av læreboken, mens styringsdokumentene i liten grad har påvirket læreboken innhold.

4.5. SAMMENFATNING AV *POVIJEST*

Slik vi har sett er det en forskjellsbehandling i prioritering av hendelser i fremstillingen, som resulterer i en tydelig rangering av folkegruppene. Mens bosniske-serbere blir fremstilt som den startende, brutale og egoistiske hovedpersonen i den politiske fortellingen, som primært retter fokuset mot etableringen av den storserbiske staten, blir bosniske-kroaters republikk minimalisert til tre setninger, kamuflert bak politiske beskrivelser og rettferdiggjort i lys av bosnjakisk naivitet og undertrykking. Bosnjakene, som praktisk talt er ikke-eksisterende i den politiske hovedfortellingen, blir hovedpersonen i fortellingen som omhandler krigen mellom bosnjaker og bosniske-kroater. Til tross for at ingen direkte blir beskrevet som verken offer eller skyldig i denne konflikten, får bosnjakene et noe negativt inntrykk gjennom ordlegging og begrepsvalg. Motsatt bidrar dette i tillegg til valgte hendelser og informasjonssammensetningen til å skape en forståelse av bosniske-kroater som ”offer” og gi dem et positivt inntrykk. Bosniske-serberes rolle i krigsfortellingen er imidlertid minimalisert til det startende leddet og to, nokså nedtonede hendelser, noe som resulterer i at deres handlinger fremstår som fremstillingens sidefortelling som setter konteksten for –og fører leseren inn i krigsfortellingen.

Med dette illustreres fremstillingens to hovedfortellinger, som hver har sitt offer og fiende. I den politiske fortellingen fremstår bosniske-serbere som ”de andre” som skal knuse fienden, nemlig Bosnia-Hercegovina. Etter hvert i fremstillingen blir samarbeidet mellom bosniske-kroater og bosnjaker det patriotiske *viet* som representerer Bosnia-Hercegovina og bekjempet fienden. I hovedfortellingen om konflikten mellom bosniske-kroater og bosnjaker, er bosnjakene derimot ”de andre” mens bosniske-kroatene utgjør ”viet”. I så måte har vi med to ulike ”de andre” og ”vi” å gjøre, noe hovedfortellingene

¹⁷⁸ Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 178. (min oversettelse: tjeekom srpske agresije)

sørger for å formidle gjennom valgte hendelser og begreper. I læreboken blir bosnjaker både fremstår som den allierte og fienden til bosniske-kroater, noe som samlet gjør at de verken fremstår som det absolutte offeret eller fienden. Interessant i denne sammenheng, er at det i fremstillingen ikke eksisterer en betegnelse som inkluderer alle folkegruppene i Bosnia-Hercegovina. Snarere fremheves et ønske om å løsrive seg fra hverandre gjennom egne republikker, samtidig som at folkegruppene konsistent adskilles gjennom omtalen som *serbere*, *kroater* og *bosnjaker*. På bakgrunn av dette kan elevene trekke slutningen om at det ikke eksisterer et fellesskap i fremstillingen som rommer alle folkegruppene i Bosnia-Hercegovina, noe som motsetter seg utdanningens hensikt.

Til tross for en sterk nedtoning av beskrivelser og inkluderte hendelser, blir bosniske-serbere hovedsakelig svartmalt gjennom etableringen av den serbiske republikken Bosnia og angrepet på Ravno og de freda sonene dvs. hendelser, mens bosnjakene primært svartmales gjennom begrep som *ubesluttsomme*, *treige* og *drap*. Til tross for at noe direkte og indirekte svartmaling forekommer i fremstillingen, kan en på bakgrunn av den sterke nedtoningen, dvs. fraværet av detaljer, sterke begrep og utvalgte hendelser, konkludere med at Povijests fremstilling forsøker å samsvare med de offentlige styringsdokumenter som legger føringer på historieskrivingen om perioden 1992 – 1995. At den politiske hovedfortellingen får forrang foran krigen, illustrere dette poenget best. En skjevbehandling eksistere imidlertid i fremstillingen, hvor detaljer, årsaksforklaringer og utvalgte begrep benyttes i favør for bosniske-kroater. I så måte understrekes det, at eufemisme og kamuflasje bak politiske beskrivelser tilsynelatende er et gjennomgående nasjonsbyggende virkemiddel for å løfte frem bosniske-kroater som fremstår best i fremstillingen.

KAPITTEL 4: ISTORIJA

Den bosnisk-serbiske læreboken *Istoriја* er skrevet av Dragiša D. Vasić i 2019. Kapittelet *den serbiske republikken Bosnia, Bosnia-Hercegovina og det tidligere Jugoslavia på slutten av det 20. og begynnelsen av det 21. århundre*¹⁷⁹ som omhandler perioden 1990 – 1995 er organisert i fem underkapittel – *grunnlaget for det parlamentariske demokratiet, oppløsning og (eller) knusingen av Jugoslavia, krig i Kroatia, konsekvensene av krigene for det jugoslaviske området og fra historiske tekster* – og strekker seg over 5 sider i læreboken.

Grunnlaget for det parlamentariske demokratiet som er det korteste underkapittelet på fem setninger nevner hvordan bølgen av sammenbruddet til den kommunistiske bevegelsen i Europa også traff Jugoslavia og hvordan oppløsningen i seks stort sett uavhengige republikker tilrettela for frie flerpartivalg i 1990.¹⁸⁰ *Oppløsning og (eller) knusingen av Jugoslavia* som beskriver uenigheten innad i Jugoslavia angående delingen av området, vestens ønske om å splitte Jugoslavia etter sovjetisk mal, konflikter som følge av erklæring om uavhengighet og vestens rolle i konfliktene om det jugoslaviske området, er det lengste underkapittelet. Det tredje underkapittelet, *krig i Kroatia*, gjør rede for hvordan den nye konstitusjonen fra 1990 i Kroatia opphevet kroatisk-serberes status som en folkegruppe som konstituerte Kroatia og hvordan det fremprovoserte frykt og derav etableringen av egen serbisk republikk i Kroatia, som medførte krig. Til tross for at kapittelets tittel indikerer et fokus på Bosnia-Hercegovina, er det først i underkapittelet *konsekvensene av krigene for det jugoslaviske området* som har et primært fokus på konsekvenser for det bosnisk-serbiske folket, at krigen i Bosnia-Hercegovina blir nevnt. Krigen blir kort nevnt ved å opplyse om totalt antall døde i Bosnia-krigen, nevne bosniske byer når områder for massive forbrytelser ramses opp, påpeke at etableringen av det internasjonale krigsforbrytertribunalet skjedde under krigen i Bosnia-Hercegovina og gjennom en felles omtale av hvor mange som ble fordrevet vekk fra landet. Det siste underkapittelet, *i historiske tekster*, som er lengre enn underkapittelet om krigenes konsekvenser, gjør rede for hvordan bosniske-serberne negativt og forvrengt fremstilles i media, særlig filmer, og hvordan denne fremstillingen var i samsvar med politikken til de daværende verdensmaktene.

¹⁷⁹ Васић, 2019: 178. (Min oversetteles: РЕПУБЛИКА СРПСКА, БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА И ПРОСТОР БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ НА КРАЈУ XX И ПОЧЕТКУ XXI ВИЈЕКА)

¹⁸⁰ Slovenia, Kroatia, Makedonia, Bosnia-Hercegovina, Montenegro og Serbia.

I det kapittelet vil jeg hovedsakelig undersøke hvordan ”vi” og ”de andre” kommer til uttrykk i læreboken, hva slags intertekstualiteter som finnes i *Istorija* og med hvilket formål den benyttes, ettersom at krigsdetaljer i stor grad er fraværende i læreboken. Fraværet av utvalgte hendelser og kriger, samt andre valg forfatteren har tatt, vil imidlertid bli gjenstand for diskusjon undervegs, ettersom at det kan bidra til å skape en bredere og mer helhetlig forståelse av Vasićs fremstilling, prioriteringer og intensjoner.

5.1. ”VI”-FELLESKAPET I *ISTORIJA*

Det overordnede spørsmålet som ligger til grunne for kapittelets undersøkelse, er hvordan fortellingen i *Istorija* håndterer det etniske mangfoldet i Bosnia-Hercegovina når de forteller om krigsperioden? En første bemerkning er at verken et eksplisitt ”vi”-felleskap eller en fellesbetegnelse som rommer mangfoldet i Jugoslavia får en fremtredende rolle i fremstillingen. Det eksplisitte ”vi”-felleskapet kommer til uttrykk en gang i fremstillingen gjennom formuleringen ”serbere i Kroatia utropte i desember 1991 sin land under navnet **Republika Srpska Krajina (RSK)**.”¹⁸¹ En felles betegnelse finner vi to ganger i fortellingen gjennom omtalen ”alle folkegrupper”¹⁸² og den abstrakte beskrivelsen ”befolkningen”.¹⁸³ Fremtoningen av et eksplisitt ”vi” eller en fellesbetegnelse er imidlertid ikke den dominerende trenden i fremstillingen. Omtalen av folkegruppene etter etnisitet, dvs. ”serbere”, ”bosnjaker”, ”kroater” og ”slovenere” fremstår snarere som det dominerende fortellermønsteret. Det finnes nok mange forklaringer for en slik strategi, men lærebokens overordnet fokus på serbere ser ut til å være et hinder for en felles betegnelse. Det overordnede fokuset på serbisk historie illustreres enklest gjennom en kvantitativ undersøkelse av begrepene som indikerer en etnisk tilhørighet: ”serber/serbisk” benyttes 22 ganger, ”kroat/kroatisk” benyttes 5 ganger og ”slovaker” og ”bosnjak” benyttes 1 gang. At læreboken omtaler serbere i det tidligere Jugoslavia, uavhengig hvor, som bare ”serbere” er et interessant funn, ettersom at det indikerer et pan-serbisk felleskap, hvor *serbere* refererer til serbere fra i ulike land som streber om å danne en felles enhet. I så måte forstås bruken av begrepet i *Istorija* som et bevist valg og en fellesnevner for alle serbere, i motsetning til *Historija* og *Povijest*, hvor begrepet brukes synonymt med bosniske-serbere.

¹⁸¹ Васић, 2019: 179. (min oversettelse: Срби у Хрватској су децембра 1991. године прогласили своју државу под именом **Република Српска Крајина (РСК)**).

¹⁸² Васић, 2019: 180. (min oversettelse: свих народа)

¹⁸³ Васић, 2019: 180. (min oversettelse: становништво)

Lærebokens sterke fokus på serberne står i et motsetningsforhold til en felles nasjonal størrelse, nettopp fordi fremstillingen, slik kapittelet i det følgende skal diskutere, har et fokus på å skape en nasjonal fortelling ved å ekskludere bestemte grupper fra felleskapet og illustrere de som motstandere gjennom språklige formuleringer og virkemidler. Den dominerende trenden i fremstillingen er således å skape motsetninger mellom de ulike folkegruppene ved å fremstille serberne som offer. Oppgaven vil derfor se videre på hvordan *viet* og ”de andre” kommer til uttrykk gjennom kategoriene ”offer” og ”forbryter”.

5.1.1 SERBISK OFFERLIGGJØRING

Vasić fremstiller konsistente alle serbere som offer, et aspekt som dominerer og gjennomsyrrer fortellingen i læreboken *Istorija*. Goran Basic hevder i sin artikkel ”Constructing “Ideal Victim” Stories of Bosnian War Survivors” fra 2015¹⁸⁴, at det er fortellingens egenskap som både fortolker av sosiale fenomen og gjenstand for tolkning, som gjør at sosiale fenomen som offerliggjøring, skapes og gjenskapes. Med dette forstås kategorien ”offer” som et bevegelig fenomen som skapes i interaksjon mellom individer i den spesifikke sosiale fenomen. Dette betyr at ”offer”-kategorien under balkankrigene ble skapt under krigen og gjenskapes i ettertid gjennom fortellingens fortolkende egenskap. Christie poengterer videre at offer-statusen er ettertraktet i historiske fortellinger og at det derav oppstår et vakuum, hvor de motstridende partene i den spesifikke konflikten konkurrerer om offer-statusen.¹⁸⁵ I så måte får han frem poeng sitt om at folkegrupper gjør krav på offer-statusen ved å sammenligne seg med andre krigspartene, og at det slik skapes et skille mellom ”offer” og ”forbryter”. I det følgende skal det undersøkes hvordan disse rollene kommer til uttrykk i *Istorija* gjennom beskrivelsen av krigenes konsekvenser (avsnitt: serberne som offer), kroatisk angrep på serbere (avsnitt: kroater som ”de andre”) og vestens innflytelse på situasjon i Jugoslavia (avsnitt: vesten som ”de andre”). Ved å diskutere dette, er formålet å illustrere for leseren, *Istorijas* overordnede fokus på serbisk offerskap, hvordan denne offerliggjøring kommer til uttrykk, hvordan offer-statusen skapes gjennom et motsetningsforhold til ”de andre” og med hvilken hensikt.

4.1.2. SERBERNE SOM OFFER

Et eksempel på offerliggjøring av serberne i *Istorija*, kommer til uttrykk når Vasić beskriver krigenes konsekvenser. Vasić hevder at ”en av de viktige konsekvensene av krigene om det

¹⁸⁴ Christie, 2015.

¹⁸⁵ Christie, 2015: 26 – 27.

Jugoslaviske område var enorm migrasjon, kalt ”**etnisk rensing**”.¹⁸⁶ Når denne påstanden imidlertid utdypes nærmere i læreboken, blir det tydelig at kun det serbiske perspektivet blir inkludert i fremstillingen. Avsnittet fortsetter nemlig med å påpeke at ”befolkningen forlot hjemmene sine foran motstanderens hær,” og følger opp med å poengtere at ”nesten 450.000 serbere” flyktet fra Kroatia og at dette medførte en nedgang fra 12 – 4 % serbere i Kroatia i løpet av perioden 1991 til 2011¹⁸⁷. Ut fra avsnittet er det ikke mulig å si nøyaktig verken hvem motstanderen var eller hvor mange de var. ”De andre” omtales således indirekte, mens *viet* beskrives gjennom navn og størrelse, dvs. ”450.000 serbere”. Synne Corell hevder at et slikt fortellermønster hvor den ansvarlige for handlingen ikke omtales, verken er tilfeldig eller nøytral.¹⁸⁸ Corell argumenterer for at fortellermønsteret er en strategi for å plassere offeret i fokus for leserens vurdering.¹⁸⁹ I dette tilfellet bidrar teksten til å skape et skille mellom serberne og et udefinert ”de andre” som tvang serberne vekk fra sine hjem. Med dette skapes en forståelse av serberne som det eneste offeret i den etniske rensingen i Kroatia.

At serberne fremstilles som det eneste offeret for etnisk rensing eller folkemord, finner vi igjen i flere fremstillinger i kapittelet. Blant annet skriver Vasić at kroatisk politikk «fremkalte frykt hos serberne for et nytt folkemord¹⁹⁰». Med dette er vi inne på et funn, som illustrere og utdyper Vasićs selektive historieskriving. Med dette menes at Vasić inkluderer i kapittelet det som passer det serbiske synspunkt og utdyper i detaljer det som tjener denne historien, mens andre ting som utfordrer dette perspektivet enten ikke utdypes eller utelukkes. Begrepene «etnisk rensing» og «folkemord» blir utelukkende benyttet i sammenheng med omtalen av serberne, selv om også andre folkegrupper led samme skjebne. At «folkemord» blir benyttet som en narrativ forkortelse til konsentrasjonsleiren Jesenovac i Kroatia under andre verdenskrig, hvor serberne ifølge historikeren Slavko Goldstein utgjorde den største delen av ofrene, mens Srebrenica kun omtales som et sted for massiv forbrytelse, illustrerer hvordan Vasić ikke bare er selektiv i hva han inkluderer og utdyper i fremstillingen, men også i måten tilsvarende hendelser defineres og omtales.¹⁹¹ Å omtale Jesenovac som folkemord i denne sammenhengen er gunstig for det serbiske perspektivet, ettersom at det etablerer en

¹⁸⁶ Васић, 2019: 180. (min oversettelse: Једна од битних последица ратова за југословенско наслеђе јесу присилне миграције, прозване ”**етничко чишћење**”).

¹⁸⁷ Васић, 2019: 180. (min oversettelse: Становништво је напуштало своје домове пред војскама противничких народа); Васић, 2019: 180. (min oversettelse: скоро 450.000 Срба); Васић, 2019: 180.

¹⁸⁸ Corell, 2010: 35.

¹⁸⁹ Corell, 2010: 35.

¹⁹⁰ Васић, 2019: 179. (min oversettelse: асивала је код Срба страх од новог геноцида).

¹⁹¹ haGalil. «Ex-Kommandant des KZ Jasenovac steht in Kürze vor Gericht: Anklage gegen Dinko Sakic erhoben.»

forståelse av at serberne siden andre verdenskrig har vært et offer for massive forbrytelser. Med tanke på at dette er skrevet i serbiske lærebøker for serbiske elever, fremstår formålet med den narrative forkortelsen å øke patriotisme og samholdet blant serberne gjennom fremstillingen av egen fortiden som undertrykt. At Srebrenica ikke omtales som et folkemord, kan derav tenkes å henge sammen med dens konsekvens for fremstillingen av serberne som offer: å omtale Srebrenica som et folkemord betyr å innrømme serbisk handlinger, som kan kategoriseres som «etnisk rensing» i byen, noe som underbygger det stakkarslige bildet som skapes i læreboken. Samme strategi ser vi igjen når Vasić skriver at «1,3 millioner tilhørere av alle folkgrupper¹⁹²» måtte flykte fra Bosnia-Hercegovina. Gjennom en slik generalisering hvor folkegrupper behandles likt uten å gå i dybden på den etniske fordelingen av flyktningene, slik som ved migrasjonen fra Kroatia, blir serberne inkludert i det høye flyktningtallet snarere enn å påpeke at de utgjorde minoriteten av flyktningene, noe som motarbeider fremstillingen av dem som det primære offeret. I så måte, gjennom strategiske fremstillinger, inkluderes serberne i offer-felleskapet samtidig som de unngår å utdype deres rolle i høye flyktningstallet og motarbeide illustrasjonen av dem som det ultimate offeret. Gjennom valgene Vasić foretar, styrkes inntrykket av serberne som offer, samt som at forståelse av de som delaktige ”forbrytere” i konflikten svekkes.

Mens eksemplene over illustrerer hvordan like hendelser blir definert og omtalt ulikt, er oppramsingen av byer som var gjenstand for massive forbrytelser, et eksempel på hvordan ulike hendelser blir definert likt for å passe inn i den overordna fortellingen om serbisk offerskap. I omtalen av disse byene, remser Vasić opp elleve bosnjakiske, serbiske og kroatisk byer. Ut fra oppramsingen, er det umulig å si noe om hvilke forbrytelser som fant sted i byene, angi omfanget på dem eller hvem som var ofrene og forbryterne. Ved å skjule disse enkelthendelsene bak begrepet ”massive forbrytelser”, er vi inne på det språklige virkemiddelet Corell i sin avhandling omtaler som ”store og abstrakte substantiv”.¹⁹³ Hun hevder at disse substantivene er strategier for å ta fokuset vekk fra enkeltaktører –og hendelser, og snarere komprimerer de til en samlet størrelse som dekker over et komplisert hendelsesforløp.¹⁹⁴ Til tross for at størrelsen ”massive forbrytelser” består av mange individuelle hendelser og handlinger, bidrar ordbruken til å dekke over disse enkelthandlingene. Spørsmålet blir derfor hvilken effekt dette har?

¹⁹² Васић, 2019: 180. (min oversettelse: 1,3 милиона припадника свих народа).

¹⁹³ Corell, 2010: 32.

¹⁹⁴ Corell, 2010: 32.

Dersom byene leses som narrative forkortelser, dvs. som henvisninger til historiene som skjedde i disse byene, blir det tydelig at omfanget på forbrytelsene i de ulike byene varierer i stor grad. Ved å dekke over forbrytelsene i blant annet Srebrenica, Mostar og Sarajevo hvor serberne hovedsakelig utgjorde forbryterne, mens bosnjaker og kroter i størst grad utgjorde ofrene, med fellesbetegnelse ”massive forbrytelser”, gjengir fremstillingen historiske fakta nøytralt, samtidig som den unngår å utdype enkelte historiske hendelser som reflekterer dårlig på serberne. Med innsikt i de opprasede byenes historie, synliggjøres et annet interessant funn: byer, hvor noen få hundre serbere ble drept, behandles og omtales likt som byer hvor flere tusen bosnjaker og kroater ble drept. Begrepet ”massive forbrytelser” bidrar således ikke bare til å kamuflere serbiske rolle i disse forbrytelsene, men også til å skjule det faktumet at andre folkegrupper utgjorde et større ”offer” når omfanget på forbrytelsene i byene sammenlignes. I så måte vise dette hvordan fremstillingen i *Istorija* er spunnet rundt et serbisk perspektiv. På en kamuflert måte, bidrar oppramsingen til å styrke forståelsen av serberne som offer, samtidig som at bosnjakers og kroaters skjebne ikke vies mer oppmerksomhet enn nødvendig. En kan således hevde at underkapittelet *konsekvensene av krigene for det jugoslaviske området* nærmest har et utelukkende fokus på konsekvenser som det serbiske folket opplevde, ikke et multiperspektiv. Dette er interessant, ettersom dette underkapittelet er det eneste hvor den bosniske krigen, gjennom tre korte setninger, omtales. Neglisjeringen av Bosnia-krigen og andre krigsrelaterte hendelser, forstås som et bevisst fortellermønster for å skape lite forståelse for, – og et oppstykket bilde av krigsperioden, og derav skape rom for en fortelling om serbisk offerliggjøring, ikke om krigen. Grunnen til at disse ikke kan eksistere side om side er, slik jeg har påpekt, at de står i et motsetningsforhold hvor beskrivelse av andre folkegrupper lidelse motarbeider fremstillingen av serberne som det ideelle offeret. I så måte forstås fortellingsmønsteret som en strategi for å skape troverdighet til plasseringen av serberne i en offerposisjon. Med dette synliggjøres lærebokens prioriteringer og hvordan Vasić behandler perioden 1990 – 1995 i *Istorija* som et ”koldtbord”, hvor han selektivt velger ut hvilke hendelser som utdypes, når bestemte begrep skal brukes og hvordan setninger konstruerer ulikt avhengig av dens gunst for fremstillingen av serberne som det ideelle offeret. Med tanke på lærebokens publikum, forstås fortellerstrategien som et virkemiddel for å øke serbisk patriotisme, homogenisere serberne -og rettferdiggjøre deres politikk på bakgrunn av forståelsen av dem som offer for hele vesten.

5.1.3. KROATER SOM ”DE ANDRE”

I kontrast til Bosnia-krigen som nærmest er helt ekskludert fra fortellingen, får krigen i Kroatia et eget underkapittel i *Istorija*. Kapittelet er imidlertid ikke veldig informativt når det kommer til krigens detaljer – og forløp, men fokuserer snarere på å portrettere kroatene som ”de andre”, i første omgang gjennom en strategisk –og differensiert bruk av begrep. I læreboken kommer dette tydelig frem, når Vasić skriver at en konflikt brøt ut mellom ”kroatiske styrker og opprørte serbere”.¹⁹⁵ Motsetningsforholdet som skapes gjennom ordlegging, er mellom kroatiske militære styrker og *opprørte* serbere, et vagt og vidt begrep som både kan referere til serbisk sivilbefolkningen og/eller serbiske styrker. Vurderingen av hva begrepet ”serbere” omfatter overlates av Vasić til leseren. At Vasić velger å skrive ”serbere” snarere enn serbisk militær, kan derfor tenkes å være en strategi for å indikere et maktforhold: det eksplisitt uttrykte militæret fremstår som den sterkere siden, og slik evolusjonsteorien og historie ofte viser, angriper de sterke de svake, i dette tilfellet en uviss størrelse serbere, potensiell sivile serbere og/eller serbiske styrker. I så måte skapet ikke bare et motsetningsforhold mellom dem, de blir også plassert inn i kategoriene ”offer” og ”forbryter” gjennom den indirekte plasseringen av skyld. Kroatene blir gjort til ”de andre”. Begrepet i seg selv, poengterer at en urettferdig handling ble gjort. I dette tilfeller refererer det til det militæret angrep på serberne. Bruk av begrep for å skape kategorien ”de andre” og understreke de som fiende gjennom tilskrivelsen av skyld, er et gjentagende fenomen i fortellingen. Fortellermønsteret kommer til uttrykk når Vasić bruker ”væpnede styrker,” ”tok over [serbiske områder]” og ”blokkerte [serbisk forsøket på å skille motpartene]” i omtalen av kroatiske styrker, mens begrepene ”unngikk,” ”[ble] tilintetgjort,” ”forsøkte å skille [motpartene],” ”ekstraksjon,” og ”forsvare” brukes i omtalen av serberne. Ved å se på ordene som benyttes, blir det tydelig at ord som assosieres med offerrollen tilskrives serberne, mens ord som assosieres med å være skyldig og derav forbryterrollen, tilskrives kroatene.

Et mer nyansert bilde av motsetningsforholdet mellom kroater og serbere skapes når Vasić skriver at ”den jugoslaviske hæren [JNA] trakk seg ut av RSK, da dens territorium ble plassert under beskyttelse av FN. Den kroatiske hæren har med jevne mellomrom fra 1992 til 1994 angrepet deler av RSK, og ignorert våpenhvileavtalen og FNs maritime styrker.”¹⁹⁶ Foruten å

¹⁹⁵ Васић, 2019: 179. (min oversettelse: између хрватских снага и побуњених Срба).

¹⁹⁶ Васић, 2019: 179. (min oversettelse: Југословенска војска се повукла из РСК, чија је територија стављена под заштиту мировних снага Организације уједињених нација (ОУН). Хрватска војска повремено од 1992. до 1994. године нападада дијелове РСК, на обазирјући се на споразум о примирју и мировне снаге ОУН).

ansvarliggjøre kroatene gjennom begrepet ”angrep,” bidrar tekstutdraget til å skape en forståelse av de motstridende partenes karakter. Mens JNA, som Vasić beskriver som ”hovedsakelig serbiske og montenegrinske soldater,”¹⁹⁷ fremstilles som lovlige og lojale ovenfor FNs regler, portretteres kroatene som ignorante, hensynsløse og lovløse, i den forstand at det å angripe RSK var viktigere for de enn å følge FNs fredsføringer. Ytterligere negative karakteristikk tilskrives kroatene, når Vasić påpeker at ”Slovenia og Kroatia erklærte uavhengighet 25. Juni 1991 uten en forhåndsavtale med jugoslaviske myndigheter og andre republikker”.¹⁹⁸ Sitatet indikerer sterk nasjonalisme, samt lite åpenhet og respekt for både de politiske prosessene og de andre statene i Jugoslavia. Gjennom Vasićs ordlegging og karakterbeskrivelse uttrykkes et motsetningsforhold som utdyper *Istorijas* fremstilling av serberne og kroatene. I tillegg til å tilskrive kategoriene ”vi” og ”de andre” rollene som ”offer” og ”forbryter” gjennom skyldsplassering, tilskriver Vasić kategoriene ”snille” og ”slemme” egenskaper gjennom språklige virkemidler –og formuleringer. Gjennom de motstridende egenskapene, forstås ikke kroatene lengre som bare det startende leddet i krigen og fiende til serberne, men også som ”dårlige” personer generelt. At serberne fremstilles på motsatt måte, som gode, moralske og hederlige, viser seg i det store og helhetlige bildet å være en strategi for å fremstille dem som det ”ideelle offeret” i fortellingen.

I artikkelen *The Ideal Victim* fra 1986 bruker Nils Christie begrepet ”ideelt offer” for å beskrive individer som, når utsatt for kriminalitet og forbrytelser, lettest vil oppnå den legitime statusen som et offer.¹⁹⁹ For å gjøre krav på denne statusen, argumenterer Christie at den sosiale gruppen for det første bør fremstå som ”svak” og uskyldige, slik jeg har vist gjennom læreboken at serberne blir. Den tredje egenskapen Christie påpeker som avgjørende for fremstillingen av det ”ideelle offeret,” er respektabel hensikt eller ærefulle intensjoner, noe som kommer til uttrykk i *Istorija* når Vasić poengterer at serberne og montenegrinen var for ”bevaring av Jugoslavia fordi det ellers ville bli knust i flere stater. Fra vesten fikk ikke støtte til forsvaret av Jugoslavia”.²⁰⁰ Her tilskrives serberne en ærefull intensjon. Sammen med montenegrinen fremstilles serberne som de eneste som ønsket å forsvare og bevare

¹⁹⁷ Vasić, 2019: 179. (min oversettelse: углавном српски и црногорски војници)

¹⁹⁸ Vasić, 2019: 178. (min oversettelse: Словенија и Хрватска прогласиле су независност 25. јуна 1991 године без претходног договора са југословенским властима и другим републикама).

¹⁹⁹ Christie, 1986: 18.

²⁰⁰ Vasić, 2019: 178. (min oversettelse: очување југославије јер би у супротном били разбијени у више држава. За одбрану Југославију нису добили подршку Запада).

Jugoslavia, dvs. forhindre krig. Vasićs fremstilling bidrar også til å rettferdiggjøre serberens handlinger i krigen, når han skriver:

Den nye grunnloven av desember 1990 opphevet statusen til serberne som et konstituerende folket. Dette betydde at Kroatia ikke lenger var en republikk av kroater og serbere, men bare kroater, og at serbere var en nasjonal minoritet [...] (dette) forårsaket frykt blant serbere for et nytt folkemord. [...] Serberne [...] skapte sine egne autonome regioner. August 1991 voks mindre konflikter mellom kroatisk militær og serbere over i krig.²⁰¹

Gjennom beskrivelsen skapes forståelsen av serberne som urettferdig behandlet og at kroatene fremprovoserte krig, ved å frata serberne rollen som en folkegruppe som konstituerer Kroatia og ”tvinge” dem til å erklære egne områder ettersom at de følte seg uvelkomne og truet i Kroatia. Fremstillingen bidrar til å rettferdiggjøre serbisk deltagelse i krigen, samt legge skyld på kroatene. Hadde ikke kroatene ekskludert serberne, hadde ikke forsøket å beskytte seg selv, og konflikten eskalert.

Christie argumenterer for at offeret må ha en viss innflytelse for å gjøre krav på statusen som det ”ideelle offer”. Med andre ord, må det være noen som har interesse for å sikre at denne gruppen får statusen som det ideelle offeret. I dette tilfellet kan en tenke seg at serbiske politikere – og ledere har interesse av å sikre offer-statusen som kommer til uttrykk gjennom *Istorija*, da læreboken har innflytelse på –og former serbiske ungdommers forståelse av fortiden og deres kollektive identitet. Gjennom fremstilling i *Istorija* påvirkes, videreformidles og vedlikeholdes forståelsen av serberne som et ”ideelt offer” blant den neste generasjonen i Serbia. Med dette styrkes serbisk nasjonalisme og samlingen av det serbiske folket, som står samlet mot vesten, som ikke deler samme forståelse. I så måte synliggjøres en felles interesse innenfor politikken og utdanningen. Til slutt argumenterer Christie at det ”ideelle offeret” trenger og *skaper* ideelle forbrytere.²⁰² Disse forventes å være store, slemme, inhumane og uten relasjon til offeret.²⁰³ Selv om kroatene fremstår som det sterke, slemme og

²⁰¹ Vasić, 2019: 179. (min oversettelse: новим уставом из децембра 1990. године Србима је укинут статус конститутивног народа. То је значило да Хрватска више није била република Хрвата и Срба, већ само Хрвата, а да су срби национална мањина [...] изазивала је код срба страх од новог геноцида [...] Срби су [...] створили своје аутономне области).

²⁰² Christie, 2015: 27.

²⁰³ Christie, 2015: 27.

inhumane fiende fordi de angriper serberne, er de, i følge Christies kriterier ikke den ideelle forbryteren. Grunnen til det, er at kroatene har en tett relasjon til serberne – primært gjennom sameksistens som to folkegrupper som konstituerte Kroatia. Den ideelle forbryteren fremstår derfor snarere å være *vesten*.

5.1.4. VESTEN SOM ”DE ANDRE”

Hvordan fremstilles *vesten* som den ideelle fienden og forbrytere? I første omgang, uttrykkes et motsetningsforhold mellom det serbiske ”vi”-felleskapet og *vesten* når Vasić i underkapittelet *oppløsning og (eller) knusing av Jugoslavia* indirekte klandrer dem for å være ansvarlige for den ”internasjonale Jugoslaviske krisen”.²⁰⁴ I kapittelets innledende setninger skriver Vasić at serberne ikke fikk støtte fra vesten til å forsvare Jugoslavia²⁰⁵, slik de ønsket. Påstanden følger han opp gjennom en detaljert beskrivelse av hvilke land som støttet og motsatte seg serberne: mens det ortodokse Hellas fremstilles som de eneste landet i FN som hjalp serberne, understrekes det at Tyskland, Vatikanstaten og USA tok hovedrollen i konflikten som serbernes motstandere.²⁰⁶ Med beskrivelsen synliggjør Vasić hvordan neste alle europeiske land samt USA motsatte seg serberne, og med dette hvordan *vesten* dermed kan kategoriseres som ”de andre” i forhold til serberne.

I tillegg til å fremstille vesten som ”de andre”, tilskrives de den overordnede skylden for hele den jugoslaviske konflikten – ikke bare en av krigene, slik som kroatene. Dette kommer til uttrykk når Vasić poengterer at ”vinneren av den kalde krigen hadde nytte av å styrke nasjonalisme og deling av SSSR [Sovjetunionen] i republikker, derfor støttet de tilsvarende prosess i Jugoslavia”.²⁰⁷ Ved å påpeke at vesten ikke ville forsvare Jugoslavia og at de snarere hadde nytte av dens oppløsning, fremstår de som en stor politisk aktør i konflikten som motsatte seg serberne. Denne forståelse av vesten som den store, slemme aktøren i konflikten, blir tydelig at Vasić ønsker å presentere leserne. Særlig kommer dette til uttrykk når han poengterer at FNs mekling mellom motstridene parter [serbere og slovenere under slovensk løsriving] startet den ”internasjonale Jugoslaviske krisen”²⁰⁸ og at de ”med kombinasjonen av diplomatiske, økonomiske blokader og militære angrep på serbiske land avgjørende påvirket

²⁰⁴ Васић, 2019: 179 (min oversettelse: интернационализација југословенске кризе).

²⁰⁵ Васић, 2019: 178

²⁰⁶ Васић, 2019: 179

²⁰⁷ Васић, 2019: 178 (min oversettelse: Побједник у Хладном рату имао је користи од снажења национализма и подјеле СССР-а на републике, па је сличан процес подржао и у Југославији).

²⁰⁸ Васић, 2019: 179 (min oversettelse: интернационализација југословенске кризе).

utfallet av krigene”.²⁰⁹ Med disse påstandene ledes fremstillingen til Vasićs sluttargument, nemlig at ”omfanget og tidspunktet for kriger om det jugoslaviske området i stor grad ble kontrollert av verdensmaktene”.²¹⁰ Med dette poengteres vesten som en viktig aktør i den jugoslaviske konflikten, samt som at de gjennom beskrivelsen av deres påvirkningskraft tilskrives skylden for at det gikk som det gikk. Snarere enn å forhindre konflikten i startfasen, dvs. forsvare Jugoslavia, påvirket de utfallet etter egne politiske ønsker og formål. I så måte fremstår ikke vesten bare som ”de andre” og den skyldige, men også som en stor, fjern og egosentrisk aktør. Gjennom påpekingen av vestens størrelse og innflytelse, fremstår serberne som omringet av en mektig fiende – som hjelpeløse, en strategi som gir serberne sympati og illustrerer hvordan vesten, ifølge Christies kriterier, fremstilles og kan tolkes som den ”ideelle forbryteren”.

5.1.4.1. INTERTEKSTUALITET

I andre omgang kommer motsetningsforholdet mellom serberne og vesten direkte frem gjennom intertekstualiteten i *Istorija*, som brukes for å påpeke at vesten i etterkrigstiden fremstiller serberne ”forvrengt”²¹¹, som ”mordere”²¹², som ”internasjonale terrorister”²¹³ og som den ”eneste skyldige for krigen og dens grusomheter”²¹⁴. I underkapittelet *i historiske tekster* hevder nemlig Vasić at serberne i utlandske medier blir fremstilt på tre måter: ”som skurker, som utelukkende av negativ karakter eller som ondskapens ansikt”²¹⁵ og at ”den fremstillingen er i samsvar med politikken til det daværende verdensmaktsenteret”²¹⁶. Vasić utdyper påstanden når han gir en detaljer beskrivelse av den amerikanske filmen ”In the Land of Blood and Honey” fra 2011, som han hevder at ”sannsynligvis er det beste eksempelet på satanisering av det serbiske folket”:²¹⁷

²⁰⁹ Vasić, 2019: 179 (min oversettelse: комбинацијом дипломатије, економске блокаде и војних удара на српске земље пресудно утицале на исходе ратова).

²¹⁰ Vasić, 2019: 179 (min oversettelse: Обим и вријеме ратова за југословенско наслеђе увелико су контролисали свјетски моћници).

²¹¹ Vasić, 2019: 181.

²¹² Vasić, 2019: 181.

²¹³ Vasić, 2019: 181.

²¹⁴ Vasić, 2019: 181. (min oversettelse: јединим кривцима за рат и његове страхоте).

²¹⁵ Vasić, 2019:181. (min oversettelse: као марјинални чугаци и зликовци, као искључиво нејашивни каракшери или као оличење зла).

²¹⁶ Vasić, 2019:181. (min oversettelse: Та представа била је у сагласности са политиком ондашњих центар свјетске моћи).

²¹⁷ Vasić, 2019: 181. (min oversettelse: вјеровашно најбољи ђримјер сашанизације српској народа).

I tillegg til at alle skurkene utelukkende er medlemmer av det serbiske folket, hevdet Angelina Jolie at to tiår etter krigen, til tross for ulik offisiell statistikk, ble rundt 300.000 mennesker drept og 50.000 voldtatt i krigen. [...] På grunn av Angelina Jolies globale betydning som skuespiller og erotisk symbol, var filmen av stor politisk betydning, ikke bare på Balkan, men også i USA – EU-land. I kunstneriske termer vakte ikke denne filmen mye oppmerksomhet eller mottok viktige priser. [...] ”In the Land of Blood and Honey” tjente i USA kun 3 % av summen som ble investert.²¹⁸

På den ene siden kan tekstutdraget tolkes som en strategi for å underbygge både filmens –og vestens troverdighet når det kommer til fremstillingen av serberne. Ved å påpeke at filmen oppgav feil informasjon, ikke har vunnet noen viktige priser og kun tjente inn igjen 3 % av utgiftene i USA, skapes en forståelse av at filmens innhold for det første ikke er ”historisk korrekt”, samt som at filmens kvalitet fremstår som ”dårlig” med tanke på priser og inntekter. Å tilskrive filmens politiske suksess til Angelina Jolie som ”erotiske symbol,” er også med på å underbygge filmens kvalitet, da den tilskriver suksessen til hennes attraktivitet og ikke filmens kunstneriske innhold. I så måte leses tekstutdraget som en fortelling for å reskape og rette det for forvrengte bildet som vesten produserer. På den andre siden kan tekstutdraget leses som er fortelling om vestens grusomheter og en beskrivelse av hvor langt vesten var villig til å gå for å ”satanisere det serbiske folket” og oppnå ”stor politisk innvirkning”.²¹⁹ At de brukte større dødstall, til tross for at andre offisielle statistikker motsatte seg det, kan indikere et ønske hos vesten til å fremstille serberne som verre enn de egentlig var. I så måte, fremstiller Vasić vestens fremstilling av serberne som nærmest propaganda, et middel for å manipulere folks følelser og tanker, og utbre ideologiske ideer for å fremme bestemte oppfatninger og handlingsmønstre. Med andre ord, et politisk virkemiddel for å definere fortiden. På samme måte kan bruken av Jolies ”sexappeal” og det enorme pengetapet forstås som vestens strategier og villighet til å svartmale serberne. I så måte fremstår ikke nødvendigvis filmens kvalitet som det viktigste målet, men snarere potensielt å ”satanisere” serberne, koste hva det koste måtte.

²¹⁸ Васић, 2019: 181. (min oversettelse: Порег шоја шшо су сви нејашивци само и искључиво ђриџагници срџској народа, Анђелина Џолу је гвије геценује ђослије раша уџркос груџачијум званициним сшашписникама, шврвила га је у рашу убијено 300.000 љуги и ђлански силовано 50.000 бошњакиња. [...]) Филм је збој ђлобалној значаја Анђелине Џолж као ђлумице и ерошској симбола имао велику ђолишичку важносш, и шо не само на Балкану већ и САД - гржавама ЕУ. У умјешничком ђођлегу овај филм није ђривукао нарочишу ђажљу кришике ниши је гобио важне наџраге. Филм [...] је у САД, зарагаио свеја око шри огсшо уложеној новца)

²¹⁹ Васић, 2019: 181. (min oversettelse: сашанизације срџској народа); Васић, 2019: 181. (min oversettelse: велику ђолишичку важносш).

I min forståelse, er imidlertid ikke disse to måtene å lese tekstutdraget på dikotomier, men snarere to fortellinger om en og samme ting, nemlig fortelling om det ideelle offeret og forbryteren. Min forståelse er at Vasić har inkludert underkapittelet for å samle sympati for det serbiske folket, rette de negative inntrykket vesten prøver å ilegge serberne og utvilsomt kategorisere vesten som den ideelle fienden, både under krigen og i etterkrigstiden. I så måte styrkes serberens posisjon som det ideelle offeret samtidig som vesten tilskrives negative egenskaper for å svartmale serberne gjennom propaganda. Interessant er imidlertid at Vasić, som gjennom hele fortellinger har unngått svartmaling av folkegruppene, i kapittelets siste bemerkninger, påpeker svartmaling av egen folkegruppe. I så måte, går Vasić for første gang i mot utdanningsreformenes føringer når det gjelder krenkende materiale. I motsetning til de andre lærebøkene, brukes det krenkende materiale for å beskrive egen folkegruppe, dvs. hvordan andre fremstille serberne negativ snarere enn å svartmale andre folkegrupper. Med bakgrunn i dette, kan en også argumentere for at fortellingen for første gang tar et annet, dvs. et vestlig perspektiv, ikke bare et serbisk perspektiv. Begge perspektivene benyttes imidlertid med samme formål – å fremstille serberne som det ideelle offeret.

5.3. LÆREBOKENS OVERENSTEMMELSE MED STYRINGSDOKUMENTENE

Så, i hvilken grad kan en hevde at læreboken forholder seg til styringsdokumentene? Etersom at fremstillingens hovedfortelling om å skape serbisk offerliggjøring i forhold til andre står i kontrast til et nasjonalt vi, slik jeg har drøftet, blir det tydelig at tilhørighet til den bosniske staten ikke prioriteres i læreboken. At folkegruppene konsistent betegnes gjennom deres etniske tilhørighet, snarere enn en fellesbetegnelse, at det skapes en forståelse av at hele vesten (inkludert bosnjaker og kroater) er i mot serberne og at Bosnia-Hercegovina, landet det skal skapes tilhørighet til gjennom utdanningen, kun ved tre korte anledninger nevnes i kapittelet, illustrerer *Istorijas* manglende vilje til å innrette seg etter utdanningsreformenes føringer om å skape tilknytning til den bosniske staten. At læreboken ikke møter dette kravet, forstås som et resultat av læreplanens nesten ikke-eksisterende fokus på Bosnia-Hercegovina, samt det utelukkende fokuset på den serbiske republikken Bosnia og serbere i og utenfor Serbia.

At fremstillingen i *Istorija* utelukkende er spunnet rundt er serbisk perspektiv, illustreres best i lærebokens fortelling om krigens konsekvenser, som nesten utelukkende omtaler konsekvensene serberne led. Gjennom hele fremstillingen settes fortellingen om

serberne som offer i sentrum, noe som går på bekostning av fremstillingen av de andre folkegruppene: kroatene og vesten blir utelukkende fremstilt som serbernes fiende, mens bosnjakene blir ekskludert fra fremstillinger for å unngå at også de skal fremstå som et offer. Gjennom en slik fremstilling frarøves de andre folkegruppene bevist "offerstatusen" og deres fortelling inkluderes kun i den grad det styrker det serbiske synspunktet. I så måte, må en konkludere med at *Istorija* ikke tilrettelegger for at elevene selv kritisk skal danne seg formeninger om krigen, da kun enkeltelement som fremmer serbisk offerliggjøring, inkluderes i læreboken. Fraskrivningen av andres fortellinger, skapes ytterligere lite rom for at flere fortellinger (les: etnisiteter) kan leve side om side i et fungerende multikulturelt samfunn, da de tilsynelatende konkurrerer med hverandre om fortiden.

"Koldtbordet" som beskrives som et verktøy for å fremme serberne som det ideelle offeret, er et godt eksemplet på hvordan læreboken differensierer mellom folkegruppene basert på etnisitet og hvordan et motsetningsforhold mellom "offer" og "fiende" skapes. I den grad "fienden" blir svartmalt, er det hovedsakelig gjennom dens fremstilling som angriperen, et fenomen som er umulig å unngå når det berettes om et krigsforløp, slik læreplanen poengterer at det skal gjøres. Når det imidlertid kommer til hvordan vesten betrakter serberne, forekommer det direkte krenking gjennom adjektiver og karakterbeskrivelser av egen folkegruppe, dvs. serberne. En kan diskutere hvorvidt temaet i det hele tatt burde vært inkludert i læreboken, men faktumet er at læreplanen gjennom kompetansemålet "vurder kritisk, ved hjelp av læreboken, representasjonen av serberne i utenlandsk offentlig oppfatning"²²⁰, legger til rette for det. Til tross for at kompetansemålet ber om en kritisk vurdering, må jeg konkludere med at læreboken ikke møter dette kravet, da fremstillingen tydelig bærer preg av og videreformidler en serbisk forståelse av hva vestens oppfatning er.

I tillegg til at direkte og indirekte svartmaling forekommer, forholder ikke fremstillingen seg til anbefalingen om nøytralisering av lærebokinnholdet, ettersom at læreboken beskrive krigen som en "borgerkrig". For det første benyttes begrepet direkte i læreboken, når de hevder at "serbiske, kroatisk og muslimske (fra September 1993 har de blitt kalt bosnjaker) hærer var i konflikt i borgerkrigen i Bosnia-Hercegovina".²²¹ For

²²⁰ Forić, 2019: 299 – 300.

²²¹ Bacuħ, 2019: 186.

det andre, kan en argumentere for at læreboken også uten å bruke begrepet, tilskriver perioden karakterer som borgerkrig. *Istorija* beskrives nemlig krigen som en borgerkrig mellom ulike folkegrupper som ikke klarte å komme til enighet om Bosnia-Hercegovinas fremtid, dvs. om de skulle forbli i Jugoslavia eller blir uavhengige:

Serbia og Montenegro foreslo å etableringen av en effektiv føderasjon. Slovenia og Kroatia var for delingen av Jugoslavia i selvstendige stater, som så frivillig skulle forene konføderasjonen, dvs. løs allianse av uavhengige stater. Det ble ikke funnet noe felles svar på spørsmålet om **føderasjon eller konføderasjoner**.²²²

Dette er trolig et resultat av at læreplanen, både i den tematiske enhetene ”borgerkrig i Bosnia-Hercegovina (1992-1995). Etableringen av den serbiske republikken Bosnia” og i kompetansemålet ”nevne årsakene til og konsekvensene av borgerkrigen i Bosnia-Hercegovina”²²³, legger til rette for en slik forståelse. En kan derfor argumentere for at begrepet har blitt reintrodusert til læreboken og læreplanen, uten sanksjoner. Som en avsluttende betraktning, påpekes at læreboken legger til rette for en forståelse som står i strid med utdanningsreformenes føringer og ønske om på å harmonisere de tre utdanningssystemet. På bakgrunn av det, konkluderes det med at læreboken forholder seg til læreplanen, som den serbiske utdanningsministeren selv utformer, og at utdanningsreformene, som kommer fra det internasjonale samfunnet i liten grad har påvirket læreboken.

5.3. SAMMENFATNING *ISTORIJA*

Fremstillingen i *Istorija* leses som en fortelling om den stakkarslige serbiske skjebnen, ikke som en krigsfortelling om perioden 1992 – 1995, i verken Bosnia-Hercegovina eller Jugoslavia. Grunnen til dette er for det første fraværet av Bosnia-krigen i fortellingen, samt en lite helhetlig og detaljrik beskrivelse av krigens forløp og hendelser. De krigshendelsene som inkluderes i fremstillingen, fremstår som strategisk utvalgte hendelser som vinkles for å rettferdiggjøre og understreke at serbernes handlinger og

²²² Васић, 2019: 179. (min oversettelse: Србија и Црна Гора предлагале су стварање дјелотворније федерације. Словенија и Хрватска биле су за подјелу Југославије на самосталне државе, које би се онда добровољно удружиле у конфедерацију, тј. лабав савез независних држава. Заједнички одговор на питање федерација или конфедерација није пронађен).

²²³

deltagelser i krigen var tvungne. Både hendelsene som inkluderes og ekskluderes fra fremstillingen, velges basert på deres påvirkning og effekt på fortelling om serbisk offerliggjøring – som fremstår som lærebokens eneste formål.

Offerliggjøring kommer til uttrykk gjennom beskrivelsen av krigens konsekvenser, som så godt som utelukkende prioriterer konsekvensene for det serbiske folket, det kroatisk angrep på serberne, samt vestens rolle i oppløsningen av Jugoslavia og svartmalingen av serbernes rykte. Drøftingen viser at serberne gjennom historieskrivingen i *Istorija*, forsøker å etablere deres lidelse som den verste. Oppgaven har argumenter for at dette er et viktig funn for to grunner: 1) det illustrerer at offerstatusen er en ønskelig status for serberne og 2) at Vasić hevder legitimiteten til serbisk offerskap i forhold til andre ofre, ikke bare gjerningsmenn. Med andre ord fremstiller Vasić serberne som det ideelle offeret og fratrar offerstatusen fra andre folkegrupper, ved å ekskludere eller minimalisere deres historier. For å gjøre krav på denne offer-statusen, skaper Vasić en ideell forbryter. Til tross for at kroatene fremstår som fienden under krigen i Kroatia, er det vesten som fremstår som den ideelle fienden, ved at de ansvarliggjøres for hele den Jugoslaviske krisen og etterkrigspropagandaen. Fremstillingens intertekstualitet er et viktig virkemiddel i fortellingen, for å styrke fremstillingen av serberne som det ideelle offeret og vesten som den ideelle fienden. Med dette fortellermønsteret skapes større avstand til vesten, samt som at fortellingen leses som et forsøk på å rekonstruere og rette det forvrengte bildet vesten promoterer.

På bakgrunn av motsetningsforholdene som Vasić skaper til både slovakene, kroatene, bosnjaker ved å utelukke de og resten av vesten, blir det tydelig at fremstillingen ikke har noe intensjon om å promotere en felles nasjonal tilhørighet og sameksistens i Bosnia-Hercegovina, men snarere skape en større kløft mellom folkegruppene. I så måte fremstår videreformidlingen av motsetningsforholdet mellom serberne og alle ”de andre” som en politisk strategi for å styrke serbisk nasjonalisme og homogenisere det serbiske folket mot ”fienden”.

KAPITTEL 6: SAMMENLIGNING OVER TID OG ROM

Som det fremgår av diskusjonen, har lærebøkene både mange likheter og ulikheter. I det følgende vil jeg forsøke å trekke frem de viktigste og mest relevante trekkene for å besvare spørsmålet: *hva slags kulturelle minner bidrar de bosniske historielærebøker til å skape når de skriver om 'perioden 1992 – 1995' i Bosnia-Hercegovina?*

6.1. FINNES DET GEOGRAFISKE FORSKJELLER?

Et fellestrekk for alle lærebøkene er den store kontrasteringen i fremstillingen mellom ”vi” og de ”andre”. Alle fremstillingene er bygget på stereotypiske representasjoner som uttrykkes gjennom selektive formuleringer og hendelser. Disse stereotypiske bildene glorifiserer og presenterer egen folkegruppe ukritisk, mens ”de andre” fremstilles fiendtlig. Både bosnjakiske *Historija*, kroatisk *Povijest* og serbisk *Istorija* plasserer ”viet” i en *forsvarsposisjon*. *Historija* fremstiller ”viet” som *moralsk overlegne* når det beskrives hvordan bosnjakene, i motsetning til serberne, nektet å bedrive ulovlig opprustning. *Istorija* karakteriserer ”viet” som *urettferdig behandlet* når de beskriver hvordan vesten ikke ville hjelpe serberne i å beskytte og kjempe for å holde staten i *Jugoslavia samlet*, og hvordan Kroatia avsluttet deres status som konstitusjonelt folk. Selv om ingen av lærebøkene har et nasjonalt ”vi” som inkluderer alle folkegruppene, er *Historija* den eneste læreboken en kan argumentere for at peker mot *pan-nasjonalisme*, ettersom at det påpeker at flere folkegrupper levde side om side gjennom betegnelsen ”ikke-serbisk befolkning”. Dette gjør også *Historija* til den eneste læreboken som direkte ekskluderer en utvalgt etnisitet fra det bosniske fellesskapet. De andre lærebøkene opererer nærmest utelukkende med betegnelsene *kroater*, *bosnjaker* og *serbere* som adskille folkegruppene og skape lite rom for fellesskap. Likevel finner vi et patriotisk-”vi” i *Povijest* som i likhet med *Historija* inkluderer kroater og bosnjaker. *Istorija* på den andre siden er den læreboken som i størst grad fokuserer på ”viet” for å etablere et pan-serbisk vi-fellesskap og et bilde av serbere som det ideelle offeret ovenfor vesten. At lærebøkene bruker begrepene *kroater*, *serbere* og *bosnjaker* snarere enn *bosniske/kroatisk-serbere* og *bosniske-kroater* er interessant, ettersom at det bidrar til å sementere en oppfatning av dem som synonyme. Ved å trekke en parallell mellom begrepene, skaper *Historija* og *Povijest* et tydeligere skille mellom folkegruppene. *Istorija* på den andre siden bruker begrepet *serbere* annerledes, hvor begrepet ikke er synonymt med bosniske-serbere men snarere forstås som en samlende betegnelse for alle serbere uavhengig av hvor de bor. Begge måtene å bruke begrepet på, bidrar imidlertid til å avfeies det ”ene” fellestrekket

folkegruppene deler – nemlig at de tilhører Bosnia-Hercegovina. I så måte kan en argumentere for lærebøkene ikke skaper tilhørighet til Bosnia-Hercegovina.

Sirkka Ahonen, i ”stereotypes of peoples and politics in Estonia and Finnish history textbooks” fra 2001, hevder at de mektigste ”hetero-stereotypes”, dvs. stereotypiske bilde av ”de andre”, er fiendebilder.²²⁴ Slik vi har sett, var fiendtlige bilde av de andre folkegruppene en sentral del av fremstillingen i alle lærebøkene, hvor folkegruppene som hadde vært fiender i den nylige fortiden ble fremstilt negativt gjennom deres handlinger. *Historija* og *Povijest* identifiserer hovedsakelig bosniske serberne som *hensynsløse* og som *knusere av nasjoner*, mens *Istorija* plasserer en negativ fremstilling av kroatene og vesten som *upålitelige* sentralt i sin fremstilling. Til tross for variasjoner i nyanser og intensiteter, er felles for alle fremstillingen av ”de andre” at de fremstår som polemiske representasjoner, dvs. at representasjoner er skapt i lys av de antagonistiske relasjoner mellom de tre folkegruppene i samfunnet og at de er gjensidig utelukkende. Sett i lys av definisjonen av Bosnia-Hercegovina som er flerkulturelt samfunn med tre offisielle nasjonale grupper i prosessen av både fysisk og mentale gjenoppbygging etter en grusom og destruktiv krig, blir de polemiske representasjonene interessante ettersom at de legitimerer og provoserer fiendtlige holdninger blant sine tiltenkte lesere. Med bakgrunn i det, kan en argumentere for at alle lærebøkene har gjeninnført krenkende materiale i sine fremstillingen som materialiseres gjennom den skarpe kontrasteringen mellom ”vi” og ”de andre”, uten at dette har ført til sanksjoner.

Et mønster som synliggjøres i alle lærebøkene når det gjelder språkbruken og hendelsene som presenteres, er å benytte de beste delene av historien for å presentere egen folkegruppe, mens de verste delene benyttes i omtalen av ”de andre”. Beskrivelsen av Srebrenica er et utmerket eksempel for å illustrere nettopp dette: mens *Historija* eksplisitt bruker folkemordet i Srebrenica for å påpeke det enorme omfanget av skadene bosniske serberne påførte bosnjaker, minimaliserer *Povijest* hendelsen til den ”største lidelsen siden andre verdenskrig” påført av bosnisk-serbisk ekspansjon, hvor bosnisk-kroatene indirekte inkluderes i offer-rollen. *Istorija* på den andre siden refererer til Jesenovac under andre verdenskrig, i omtalene av folkemordet, for å etablere et bilde av dem som *undertrykte* offer for kroatisk handlinger gjennom hele historien og *frykten* for at samme skjebne skulle gjenta seg på 1990-tallet.

²²⁴ Ahonen, 2001: 25.

Gjennom den selektive presentasjonen av hendelser, som fremhever sitt eget folk som offer og minimaliserer (*Historija* og *Povijest*) eller fullstendig ignorerer offer-rollen fra de andre (*Istorija*), fremstilles ikke nasjonalhistorien fra et multiperspektiv, slik styringsdokumentene fordrer, men snarere fra et etno-nasjonalt perspektiv, som kun inkludere ens egen gruppe. I så måte blir det andre fellestrekket, å plassere en etno-nasjonal fortelling i sentrum for nasjonalhistorien. Konsekvensen av en slik tilnærming blir etnisk tilknytning snarere enn den til landet, og en parallell avvisning av ideen om en borgerlig tilknytning til Bosnia-Hercegovina blant serbiske og kroatisk samfunn i landet. Til tross for at *Historija* har et underkapittel på etterkrigsperioden som fokuserer på oppbygging av landet, kan en ikke konkludere med at noen av bøkene er suksessfulle i å promotere verdier som fred, respekt for ulikheter og samarbeid i det analyserte materialet.

Selv om fremstillingene deler mange overordna trekk, noe som potensielt gir grunnlag til å argumentere for en felles grunnfortelling hvor rollene er reversert, finner jeg i likhet med Forić, store variasjoner i tolkningen de ulike lærebøkene har av perioden 1992-1995 i Bosnia-Hercegovina. Fremstillingen i *Historija* leses som *serbisk ekspansjon* på bosniske territorier med formål å gjøre ende på *uavhengigheten til Bosnia-Hercegovina*. Dette tydeliggjøres ved at fortellingen presiserer Bosnia-Hercegovina som internasjonalt anerkjent land og videre JNAs angrep på landet samme dag. Bosnjakene fremstilles som patrioter som under hele krigen kjempet for å forsvare sitt fedreland, Bosnia-Hercegovina. *Povijest* tolker krigen som serbisk *agresjon*, hvor *ekspansjon* og etableringen av en storserbisk stat forstås som krigens årsak og motivasjon. Bosniske-kroaters rolle i denne nasjonalhistorien blir imidlertid vanskelig å forsvare, ettersom at de la grunnlaget for konflikt mellom alle de motstridende partene med sine skiftende holdninger – fra å kjempe om Bosnia-Hercegovinas selvstendighet, til å etablere av Herceg-Bosnia innad i landet utav ”frykt”, og atter *forsvare* Bosnia-Hercegovina fra bosniske-serbere. I tillegg etnifiserer læreboken den bosniske historien ved at det kroatisk hele tiden fremheves, enten gjennom å referere til kroatisk historie i Bosnia-Hercegovina eller direkte gjennom referanser til Kroatia og det kroatisk folket. I så måte minimaliseres historien om Bosnia, som snarere leses som kroatisk historie. *Istorija* på den andre siden har en forståelse av nasjonalhistorie som en synonym med Jugoslavia. Læreboken tolker perioden som en *borgerkrig* mellom de ulike landene som ikke klarte å bli enige om Jugoslavia fremtiden. Mens serberne *forsvaret* Jugoslavia, hadde vesten nytte av å splitte det etter sovjetisk mal. Interessant å trekke frem, er at lærebøkene er i tråd med læreplanene som legger rammene for å skrive frem følgende tolkninger i lærebøkene. At

læreplanen, som de ulike entitetene og kantonene har rådighet til å utforme etter egne ønsker legger rammene for innholdet i lærebøkene, mens de offentlige føringene fra det internasjonale samfunnet bare delvis påvirker innholdet, indikerer at folkegruppene ønsker å beholde ”definisjonsmakten” innad i egen folkegruppen, snarere enn å la det internasjonale samfunnet avgjøre lærebøkens innhold. I så måte illustrerer funnet folkegruppens mentalitet – som motvillige til å se vekk fra deres ”ene sannheten” og som ikke mentalt forberedt til å forsone. De tre ulike tolkningene av nasjonalhistorie kan forstås som essensen i de kulturelle minnene som skapes og uttrykkes i lærebøkene.

Vedlegg 2: Representasjon av hvordan krigen tolkes i 9 klasse historie lærebøker i Bosnia-Hercegovina

	Historija	Povijest	Istorija
Mål, årsak, grunn	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Serbisk angrep mot uavhengig stat ▪ Forsvar 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Serbisk ekspansjon, ▪ Forsvar ▪ Frykt 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Undertrykkelse ▪ Forsvar ▪ Frykt ▪ Urettferdig behandling
Andre karakteristikk	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nylig krig 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aggresjon ▪ Etnifisering 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Offerliggjøring ▪ Borgerkrig
Presentasjon / språk	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Indirekte svartmaling ▪ Kronologisk ▪ Bosnjakisk og multiperspektiv 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Indirekte svartmaling ▪ Kroatisk perspektiv 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Indirekte og noe direkte svartmaling ▪ Serbisk perspektiv
”Vi”	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Manglende nasjonalt vi ▪ pan-nasjonalisme ▪ patriotisk-vi ▪ moralsk overlegen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Manglende nasjonalt vi ▪ patriotisk- vi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Manglende nasjonalt vi ▪ Pan-serbisk felleskap ▪ offerliggjøring ▪ Urettferdig behandlet, ▪ Samlede føderalisme
”De andre”	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Serbere og tidvis kroater ▪ Fiendtlig 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Serbere og bosnjaker, ▪ Fiendtlig 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kroater og vesten ▪ Fiendtlig ▪ Upålitelige

5.2. ER TID EN HJELPENDE FAKTOR?

Pilvi Torsti er en høyt ansett postdoktor med ekspertise i utdanning, som særlig fokuserer på den nasjonale segregeringen i skolene, historieundervisningen og den generelle historiekulturen i etterkrigstidens Bosnia-Hercegovina og det tidligere Jugoslavia.²²⁵ I flere av hennes arbeid drøfter hun hvordan stereotypering i historielærebøkene påvirker forsoningsarbeidet og rekonstruksjonene av et multikulturelt samfunn i Bosnia-Hercegovina. I “how to deal with a difficult past? History textbooks supporting enemy images in post-war Bosnia and Herzegovina” fra 2007, vektlegger Torsti særlig fremstillingen – og konstruksjonen av “vi” og “de andre” i historielærebøker brukt av serbere, kroater og bosnjaker i Bosnia-Hercegovina i skoleåret 1999-2000, for å si noe om etterkrigs historieundervisningen i landet. I sitt arbeider hevder Torsti at disse lærebøkene, *Istorija*, samt dets tilleggshefte *Dodatak*, *Povijest* og *Historija* representerer den type historielærebøker og historiepensum som var i bruk i Bosnia i 10 kritiske krigs- og etterkrigsår fra 1992/93-2003.²²⁶ Selv om studien har et videre analysefelt enn bare 1990-tallet, poengterer Torsti at de verste tilfellene av funnene av kontrasteringen mellom ”oss” og ”dem” er knyttet til akkurat dette kapittelet. De overordne funnene hennes er derfor relevante for min analyse. Hennes masteroppgave ”Divergent stories, convergent attitudes: a study on the presence of history, history textbooks and the thinking of youth in post-war Bosnia and Herzegovina” fra 2003, har et større analysefelt med mer dyptgående drøftinger fra de samme historiebøkene. Arbeidet fokuserer på historiebruken i etterkrigstidens Bosnia-Hercegovina fra ungdommens perspektiv, samt ungdommens historiske tenkning gjennom en spørreundersøkelse. For min masteroppgave, er det imidlertid analysen av historiebruken i lærebøkene fra 1999-2000, som primært fokuserer på fremstillingen av krig, fred og nasjon gjennom kontrasteringen mellom ”vi” og ”de andre” som spiller en viktig rolle i sammenligning av lærebøkene over tid. Ettersom at disse lærebøkene er skrevet i 1999, var de en del av kontrollen av lærebøker i 1999 hvor materiale enten ble kommentert eller fjernet.²²⁷ Mens hele kapittelet som omhandlet hendelsene på 1990-tallet i *Dodatak* ble fjernet, ble kun en paragraf i *Istorija* knyttet til krigen i Bosnia-Hercegovina fjernet. I *Povijest* ble fem setninger som var fiendtlige mot serberne og brukte uttrykk ”Great Serbian aggressors” fjernet. I *Historija*, som avslutter fortellingen om Bosnia-krigen i 1992, ble ingen krenkende materiale identifisert.²²⁸ Dette er

²²⁵ Torsti, 2007: 77; Pilvi Torsti, «About me.»

²²⁶ Torsti, 2007: 79.

²²⁷ Torsti, 2003: 157.

²²⁸ Torsti, 2003: 169 – 170.

interessant ettersom at det gir innsikt i hva som originalt ble ansett som ”krenkende” materiale og vil fungerer som et referansepunkt for å sammenligne lærebøkene med tanke på fremstillingen og språket.

5.2.1 HISTORIJA: FRA DIREKTE TIL INDIREKTE KRENKELSE

Et sentralt fellestrekk faktor mellom *Historija* fra skoleåret 1999/2000 og 2012/2013, er måten de beskriver krigens start på. Som vi har sett, fremstiller Šabotić og Čehajić (2012) hendelsen som serbisk angrep på det internasjonalt anerkjente Bosnia-Hercegovina, med hensikt å avslutte uavhengigheten. Tilsvarende tolkning skrives frem i *Historija* fra 1999:

Great-Serbian nationalists tried to prevent that [the declaration of independence] by mobilizing vast numbers of soldiers and bringing heavy weaponry and frightening people away. [the opposition] broke into open aggression, carried out against our country by Serbia and Montenegro with help from the former Yugoslavian national army and the terrorist formation of the Serbian Democratic Party (SDS) of Bosnia and Herzegovina ... To realize the plan of ‘Greater Serbia’, everything that was not Serb was destroyed.²²⁹

I så måte vektlegger begge lærebøkene Bosnia-Hercegovinas status som et uavhengig land i forkant av krigen. Som følge av det, leses krigen som et angrep mot ”vårt land”. Mens denne forståelsen direkte skrives frem i *Historija* fra 1999, må den leses frem mellom linjene i den nyere versjonen, ettersom at det ikke eksisterer eksplisitt bruk av ”vårt land” i fremstillingen. Det samme kan sies å gjelde de `storserbiske planene`, som får en tydelig og sentral rolle i *Historija* (1999), hvor planene direkte beskrives som aggressorens, dvs. bosniske-serberes motivasjon for krig: “Serbia in this war was not fighting only to take care of its sovereignty but simultaneously to liberate ‘all non-liberal brother Serbs, Croats and Slovenes’.”²³⁰ I så måte kan en hevde en nyanseforskjell i fremstillingen, hvor den eldre læreboken utvilsomt er mer frempå for å fremme tolkningen av serbisk nasjonalisme og ekspansjon som krigens årsak.

Når det kommer til beskrivelsen av krigsforløpets natur, deler lærebøkene både likheter og

²²⁹ Torsti, 2003: 175.

²³⁰ Torsti, 2003: 209

ulikheter. *Historija* fra 1999 skriver at krigen startet som en “intensifying occupation” og videre utviklet seg til en “open aggression”, som i følge Torsti resulterte i:

Mass killings, plundering and expelling the people were characteristic. Even the youngest and oldest civilians were taken to jails and beaten and tortured without reason. *Historija* also mentions that there were concentration camps throughout Bosnia, as well as in Serbia and in Montenegro.²³¹

Hovedagresoren som tilskrives skylden er JNA, “domestic terrorist” og “mercenaries from Serbia, Montenegro, Romania, Russia and other parts of the world”.²³² *Historija* (2012) på den andre siden beskriver krigens forløp som en ”stille okkupasjoner” som utviklet seg til ”agresjon” og resulterte i ”etnisk rensing av alle områder under sin kontroll for ikke-serbiske befolkningen, ødela religionskulturer og andre historiske markeringer som bekreftet deres nasjonale identitet”²³³ utført av JNA. Sett opp mot hverandre, blir det nok en gang tydelig at beskrivelsen fra 1999 er mer fargerik, uttrykksfull og detaljert. Særlig kommer det til uttrykk i den detaljerte beskrivelsen av hva den etniske rensingen inkluderte, hvorav ord som ”plyndring” ”slått” og ”torturert,” samt navnekallingen av ”de andre” som ”terrorister,” ”leiesoldater” og ”Storserbiske nasjonalister” er ikke-eksisterende i 2012, hvert fall ikke direkte. Jeg finner det interessant, at beskrivelsen av bosniske-serbere som `nasjonalister´ og `storserbiske terrorister´, ikke verken ble kommentert eller fjernet i lærebokkontrollen i 1999, noe som antyder at navnekalling ikke anses som krenkende. Dette er særlig interessant, ettersom at *Povijest* måtte fjerne fem setninger som refererte til ”Great Serbia”, referanser som usanksjonert eksisterer i *Historija*. Kan en i så måte, med bakgrunn i dette funnet, hevde at utvelgelsen av hva som fjernes fra lærebøkene er selektiv?

Når det kommer til ”vi”-felleskapet i *Historija* (1999), argumenterer Torsti for at læreboken opererer med to nivåer av ”vi”, et *vi* som er definert av territoriet, dvs. den bosniske nasjonen som uttrykkes som ”Bosnias folk”, og *viet* som er etnisk definert, dvs. muslimsk nasjon som uttrykkes som ”bosnjakisk folk”.²³⁴ Med dette trekker hun frem at fremstillingen fortelles først fra et bosnisk perspektiv, deretter fra et tydelig muslimsk perspektiv, som læreboken ser på som ekte bosniere. Slik jeg tolker Torstis funn, har læreboken et nasjonal ”vi” som rommer

²³¹ Torsti, 2003: 175.

²³² Torsti, 2003: 175.

²³³ Šabotić og Čehajić, 2012: 185. (min oversettelse: etnički očistila od nesrbskog stanovništva, uništavajući kultura vjersa i druga historijska obilježaja koja su potvrđivala njihov nacionalni identitet)

²³⁴ Torsti, 2003: 198.

hele det bosniske folket, og som i utstrakt grad omtales som ”likeverdige”²³⁵. I så måte er den eldre læreboken mer suksessfull i å møte de moderne føringene på lærebøkene når det kommer til flerkulturalitet og gjensidig respekt, enn læreboken som faktisk *er* skrevet etter disse føringene. Dette begrunnes med at det i den nyere læreboken, som opererer med følgende ”vi”-felleskap – ikke-serbisk befolkning, bosnjaker og bosnjaker og kroater, ikke eksisterer et nasjonalt ”vi” som rommer alle. I tillegg til et bosnisk folk og de separate nasjonene som et eget folk, opererer *Historija* fra 1999 med et Jugoslavisk folk, som alle eksisterer samtidig i boken. I så måte har læreboken *pannasjonalisme*, dvs. nasjonalisme som kan omfatte flere nasjoner uten konkurranse dem i mellom – et fenomen i beste fall kan ses gjennom *Historija* (2012), betegnelse ”ikke-serbisk befolkning”. At fremstillingen imidlertid ser på bosnjaker som ”ekte” bosniere som gjennom hele krigen forsvarte sitt fedreland og primært fremstiller fortellingen fra deres perspektiv, forblir imidlertid uendret.

I denne sammenheng fremhever Torsti at *Historija* (1999), i større grad fokuserer på ”viet” snarere enn ”de andre” i sin fremstilling. Hun skriver nemlig ”the suffering of Muslims is emphasised and those causing the suffering only rarely mentioned”.²³⁶ ”De andre” er imidlertid bosniske-serbere, og en sjelden gang bosniske-kroater. De blir fremstilt som *upålitelige*, ved å trekke frem at anerkjent jugoslaviske og kroatisk politikers mistanker om serbiske planer “which later proved justified”.²³⁷ Foruten det, blir de beskrevet som fiender, terrorister og ekstremister, slik innledningsvis påpekt. I så måte finner jeg det interessant, etter å ha analysert nyere lærebøker, at Torsti hevder ”de andre” sjeldent blir nevnt. Sammenlignet med den nye boken, er defineringen av ”de andre” langt mer utstrakt, uttrykksfull og direkte, et funn som peker i riktig retning. Forbedringen som skimtes i *Historija*, er primært knyttet til fremstillingenes språkbruk. Det som nemlig skiller lærebøkene fra hverandre, er *direktheten* når det kommer til fremstillingen av krigen og ”de andre”. Med dette menes at begge lærebøkene formidler samme tolkning av krigen i Bosnia-Hercegovina til leseren, hvorav den ene gjør det direkte gjennom navnekalling og detaljerte beskrivelser, mens den andre gjør det indirekte og skjult. I så måte er det utydlig hvorvidt det kan kalles en forbedring, når samme grunnfortellinger og budskap formidles.

²³⁵ Torsti, 2003: 244. (min oversettelse: *ravnopravan*)

²³⁶ Torsti, 2003: 208.

²³⁷ Torsti, 2003: 209.

6.2.2. *POVIJEST*: SAMME HENSIKT ULIKE FREMGANGSMÅTER

Allerede innledende påpeker Torsti at krigen i Kroatia får forrang foran krigen i Bosnia, som forstås som en forlengelse av Kroatia-krigen. Av denne grunn gjør Torsti rede for Kroatia-krigen i beskrivelsen av krigen på 1990-tallet i Bosnia-Hercegovina, ettersom hun anser disse to krigene som parallell i sin grunnleggende karakter. Basert på dette, tar jeg utgangspunkt i at de drøftingene og sitatene Torsti legger frem som betydningsfulle når det kommer til krigen på 1990-tallet, er representative for fremstillingen av Bosnia-krigen.

I begge de kroatiskke lærebøkene leses storserbiske planer og ekspansjon som årsaken til krigen. Mens *Povijest* fra 2018, får det frem ved å fokusere på det ”politikken” bak -og etableringen av den serbiske republikken Bosnia, får *Povijest* fra 1999 det frem ved å direkte skrive det frem som krigens årsak, når de skriver ”they [i.e. Serbs] all talked openly about the creation of Greater Serbia, which would, as they imagined in their greed for foreign territories, include Bosnia and Herzegovina and large parts of Croatia”²³⁸ og følger opp med ”in their oppressor-like expansionism, Great Serbs got away with the politics of genocide in those areas stated for the creation of the ethnically-clean area.”²³⁹ I motsetning til *Povijest* (2018), adresseres krigen og dens hendelsene detaljer og med konstant referanse til bosniske-serbere gjennom begrepene ”Serbs,” ”Great Serbs” og ”Great Serbia”:²⁴⁰

Serb terrorists committed crimes, destroyed entire villages and towns and tried to kill as many Croats and destroy as many material goods as possible. They also pulled down cultural monuments, hospitals, schools, factories and residential and administrative buildings. They even attacked first aid vehicles. People were shot, massacred and transported to numerous collective camps. The attacks were ”uncivilised”.

Tilnærmingen skaper et tydelig fiendebilde av bosniske-serberne som ”de andre”. Språket som benyttes i beskrivelsen av bosniske-serbere kan karakteristisk som *fiendtlig, fargerikt og uttrykksfullt*. Bosniske-serbere portretteres som grådige ekspansjonister og terrorister med en lyst på mer territorier, sammenlignet med 2018 hvor de fremstilles som *knusere av nasjoner* til fordel for et stort Serbia som inkluderer alle serbere i tidligere Jugoslavia. Deres handlinger

²³⁸ Torsti, 2007: 84.

²³⁹ Torsti, 2007: 84.

²⁴⁰ Torsti, 2007: 81 – 82.

er presentert som barbariske og voldelige, samt uten hensyn til sivile institusjoner. Av Torstis drøfting går det frem at referansen til ”de andre” (bosniske-serbere) er omfattende og omtales neste like mye som ”viet” – som sin deltagelse i krigen, i likhet med *Povijest* (2018), portretteres som rent defensiv med intensjoner å beskytte ”independent and sovereign Croatia”²⁴¹ og ”kroatiske områder”.²⁴² I så måte er vi inne på et annet likhetstrekk, nemlig den utstrakt refereringen til ”kroater” og ”Kroatia” i omtalen av Bosnia-krigen. Den etnifiserende holdningen kommer blant annet til uttrykk i *Povijest* (1999) gjennom formuleringen: “Serb terrorists and the so-called ‘Yugoslavian people’s army’ committed many and more crimes in Croatia. [...] In their hatred towards everything which is Croatian, the Great Serbs tried to kill as many people and destroy as many material goods as possible.”²⁴³ Gjennom sitatet går det tydelig frem hvordan læreboken refererer til “Kroatia” i omtale av krigen i Bosnia, og i så måte gjør den historien til sin egen. Fremstillingen, til stor forskjell fra *Povijest* (2018), omtaler ikke bosnisk-kroatisk engasjement i Bosnia-krigen eller krigen utkjempet mellom bosniske-kroater og muslimer. Et interessant funn, ettersom at det har en sentral posisjon i fremstillingen av *viet* som offeret i den nye læreboken. Ved å unngå å beskrive krigen mellom bosniske-kroater og muslimer, poengteres ikke bosniske-kroaters skiftende holdning i krigen og deres rolle som tilrettelegger for krig mellom alle de tre motstridende partene.

En annen sentral faktor i fremstillingen i 1999, er presentasjonen av bosniske-serberes propaganda som ”jeopardized and unarmed” nasjon som ”consciously false”.²⁴⁴ *Povijest* (1999) understreker nettopp at ”those rebels [Serbs] were armed not only with light, but also with heavy arms which they had got from Serbia and from the so-called confederal ‘Yugoslavian people’s army’, which from then on actually became the Greater-Serbian army”²⁴⁵ og at serberne “on the contrary, [...] had jeopardized peace, order, security and the lives of others with their barricades, attacks, robberies, and assassinations.”²⁴⁶ Verken bosnisk-serbisk propaganda eller avvisingen av dette selvbilde eksisterer i den moderne læreboken som er i bruk i dagens samfunn. Sammen med uttrykksfulle språket knyttet til fiendebildene, kan en konkludere med en stor forbedring når det kommer til fremstillingen av ”de andre” og krigen. Sammenlignet med *Historija* synliggjøres flere forskjeller knyttet til

²⁴¹ Torsti, 2003: 180.

²⁴² Bekavac, Jareb og Rozić, 2018: 177

²⁴³ Torsti, 2007: 84.

²⁴⁴ Torsti, 2007: 84.

²⁴⁵ Torsti, 2003: 179 – 180.

²⁴⁶ Torsti, 2007: 84.

fortellingen som fortelles. Selv om begge lærebøkene anser bosnisk-serbisk ekspansjon som årsaken til krigen, går de frem på ulike måter for å formidle budskapet, hvorav den *Povijest* (2018) fremstår som en mer politisk vinklet og tildekket.

6.2.3. *ISTORIJA*: FRA INKLUSJON TIL EKSKLUSJON

Istorija fra 1999 anser krigene på 1990-tallet som synonymt med Jugoslavias fall, et funn som tydelig kommer frem gjennom dens beskrivelse av krigene som borgerkriger forårsaket av separatisme: “During 1991 and 1992 there was a civil war in Yugoslavia and the SFRJ [Social Federal Republic of Yugoslavia] fell apart. Slovenia, Croatia and Bosnia and Herzegovina separated from Yugoslavia with force and became sovereign countries.”²⁴⁷ For utenom poengteringen av `tvungen suverenitet`, blir det tydelig at krigen tolkes som en borgerkrig og fortelles fra et jugoslaviske perspektiv, som også i den nye læreboken er synonymt med det serbiske perspektivet. Ved å utdype den `tvungne suvereniteten` retter læreboken fokus mot det internasjonale samfunnet, som de i likhet med *Istorija* (2019), beskyldes for den Jugoslaviske krisen:

the independence of Slovenia, Croatia, Macedonia and Bosnia and Herzegovina was nothing more than a secession, that is a forced separation from a country that was internationally accepted, the fact was that the separation was supported by most of the European countries.²⁴⁸

Dodatak på den andre siden retter fokuset i større grad, slik det fremgår av Torstis drøfting, mot enkelt kriger i det tidligere Jugoslavia, hvorav krigen i Bosnia-Hercegovina beskrives under tittelen “Civil War in BH and the formation of the Serb Republic”.²⁴⁹ *Dodatak* vektlegger fremstillingen av serberne som et *truet og urettferdig behandlet* folk sammenlignet med ”oppressive Croats and Muslims”²⁵⁰ som sto sammen i en koalisjon etter det første flerpartivalget. Denne koalisjonen la grunnlaget for de til å ta alle avgjørelsene i landet og folkeavstemningen om Bosnia-Hercegovinas uavhengighet presenteres således som ”deres folkeavstemning” mot serbernes vilje.²⁵¹ *Dodatak* rettferdiggjør således etableringen av den serbiske republikken Bosnia i lys av serbernes *frykt* for at kroater og muslimer skulle separere

²⁴⁷ Torsti, 2003: 186.

²⁴⁸ Torsti, 2003: 186.

²⁴⁹ Torsti, 2003: 187.

²⁵⁰ Torsti, 2007: 87.

²⁵¹ Torsti, 2003: 187.

de fra sine brødre i Serbia og Montenegro: “facing the attacks by the Muslim fundamentalists and Croat Cleric-nationalists’, Serbian people had to organize themselves and defend their life, national identity, honor and human dignity with weapons”.²⁵²

Til tross for at ingen grunn presiseres for krigen i Bosnia-Hercegovina, men snarere fremstilles om en krig som kom og gikk, understreket *Dodatak* at krigen ble utkjempet av tre nasjonale hærer. Mens Bosnia-Hercegovinas hær betegnes som ”den muslimske hær,” refereres det til den serbiske hæren som ”den serbiske republikkens hær” – noe som foreslår at kun den sistnevnte hæren presenterer en statsformasjon.²⁵³ I tillegg underbygges fortellingens tolkning av Bosnia-Hercegovina uavhengighet som ikke ”rettmessig” og ’tvungen’. I kontrast til den ærverdige omtalen av den serbiske hæren, beskrives den muslimske hæren som:

They [Muslims] being afraid to step into an open and fair fight against the Serbian army (...) When they entered a village (if they managed), they would kill all the people in it and burn down the homes of the people. There was a shameful and horrible attack organized by Muslim and Croat leaders in May 1992 in Sarajevo and Tuzla. They attacked the troops of the Yugoslav army, which was, as had been agreed, retreating towards Serbia. During these horrible attacks (by the cowards), hundreds of innocent young men who were serving the army were killed and burnt in the trucks.”

Foruten navnekallingen “fundamentalists” og “nationalists,” svartmales muslimenes og kroatenes karakter direkte gjennom den detaljerte beskrivelsen om de ”skamfulle og grusomme angrepene” de organiserte. Torsti argumenterer imidlertid at det mest hatefulle språket knyttet til krigene på 1990-tallet brukes til å beskrive den religiøse nasjonalismen som utspilte seg blant kroatene i jakten på serberne:

The role of the Vatican’s politics in ’Yugoslav syndrome’ is also significant. The fight was led against the orthodox religion and against Serbs with the help of the Catholic Church and its fanatic followers. It seemed almost as though the situation from 1941 was repeating. Serbian people had to flee from Croatia. Serbs were tortured and innocent people were killed in the same horrible way as 50 years ago. Entire Serbian

²⁵² Torsti, 2003: 187.

²⁵³ Torsti, 2003: 187.

villages were robbed and burnt down, the Orthodox churches were destroyed, graves and sacred places desecrated (...) in August 1995, the Croatian army, with the help of NATO, forced 200 000 Serbs from their homes in which they had lived for centuries.²⁵⁴

Gjennom beskrivelsen tilskrives religion en sentral rolle i læreboken fra 1999. Krigen fremstilles som en krig ikke bare mellom etnisiteter, men også mellom religioner – nemlig den ortodoks –og katolske kirken. Grunnet sitatets funksjon som propaganda, ble det beordret fjernet fra læreboken i 1999. Den narrative forkortelse ”1941,” leses som parallell til *Istorijas* (2019) ”Jesenovac,” hvor begge refererer til serberne som offer gjennom historien. Selv om intensiteten og detaljene i språket skiller lærebøkene fra hverandre, er det største skille mellom dem imidlertid det faktumet at krigen i Bosnia-Hercegovina, som i *Istorija* (1999) får et eget underkapittel, ikke omtales i læreboken fra 2019. Etersom at de offentlige føringene har ilagt historieskrivingen i lærebøkene endringer de siste 20 årene, kan man stille spørsmål ved om disse føringene kan anses som en del av grunnen til at den bosniske krigen neglisjeres i de moderne lærebøkene. Med hensyn til at kapittelet i *Dodatak* ble beordret til å fjernes i læreboksjekken i 1999²⁵⁵, er det tenkelig at den tolkningen serberne har av krigen ikke sammenfaller med de offentlige føringene eller at de simpel ikke anser den som signifikant lengre. Fra et politisk perspektiv, kan stortingsvalget i 2018 i Bosnia-Hercegovina tilby en annen forklaring, hvor fraværet av Bosnia-krigen potensielt anses som fordelaktig inn mot valget. Til tross for at spørsmålet krever en utstrakt analyse av flere lærebøker opp gjennom årene med nettopp dette spørsmålet som dets primærfokus, er det interessant at mine funn antyder at nettopp de føringen som har til hensikt å forbedre lærebøkene, potensielt motarbeider dets faktiske mål.

Avslutningsvis argumenterer Torsti, for at *Dodatak*, i likhet med *Istorija* (1999), klandrer det internasjonale samfunnet, som ”thought, it [Serbs] was the main guilty party for the war in Bosnia and Herzegovina, which was untrue” for ”the unbelievable campaign in the world media judged the Serbs as the aggressors, and therefore Serbian people were attacked with weapons”²⁵⁶ og deres assistanse i ”a brutal offensive against the Serb Republic”.²⁵⁷ Utfra

²⁵⁴ Torsti, 2003: 187.

²⁵⁵ Torsti, 2003: 187.

²⁵⁶ Torsti, 2003: 187.

²⁵⁷ Torsti, 2003: 187.

funnene Torsti presenterer når det gjelder de bosnisk-serbiske lærebøkene, leses *Istorija* fra 1999 som *Istorija* (2019) første to kapittel *grunnlaget for det parlamentariske demokratiet, oppløsning og (eller) knusingen av Jugoslavia og konsekvensene av krigene for det jugoslaviske området*, mens *Dodatak* leses som kapitlene *krig i Kroatia og i historiske tekster*. I så måte er det ikke vanskelig å konkludere med at den nye utgaven av *Istorija* er en forlengelse av – og kombinasjon av begge lærebøkene fra 1999. Begge anser perioden 1992 – 1995 i Bosnia-Hercegovina som synonym med Jugoslavias og/eller Serbias historie, hvor serberne fremstår som et undertrykt og urettferdig behandlet nasjon som måtte forsvares mot ”alle”. I så måte er sentraliteten av vestens rolle i oppløsningen av Jugoslavia og det forvrengte bilde de skaper av serberne i media, uendret over årene. Språket og de detaljerte beskrivelsene på den andre siden, anses som faktorer som skiller lærebøkene. Den største forskjellen forblir imidlertid neglisjeringen av krigen i Bosnia-Hercegovina i den nye boken.

Vedlegg 3: Representasjon av hvordan krigen tolkes i 9 klasse historie lærebøker i Bosnia-Hercegovina over tid

	Historija 2012/13	Povijest 2018/19	Istorija 2018/19	Historija 1999/00	Povijest 1999/00	Istorija & Dodatak 1999/00
Mål, årsak, grunn	<ul style="list-style-type: none"> Serbisk angrep mot uavhengig stat Forsvar 	<ul style="list-style-type: none"> Serbisk ekspansjon Forsvar Frykt 	<ul style="list-style-type: none"> Undertykkelse Forsvar Frykt Uretferdig behandling 	<ul style="list-style-type: none"> Etnisk nasjonalisme 	<ul style="list-style-type: none"> Jeopardy av andre Etnisk ekspansjon Forsvar 	<ul style="list-style-type: none"> Undertykkelse Uretferdig behandling Forsvar Trussel
Andre karakteristikk	<ul style="list-style-type: none"> Nylig krig 	<ul style="list-style-type: none"> Agresjon Etnifisering 	<ul style="list-style-type: none"> Offerliggjøring Borgerkrig 	<ul style="list-style-type: none"> Lidelse Ødeleggelse Dreping Europas flasko 	<ul style="list-style-type: none"> Usivilisert ødeleggelse 	<ul style="list-style-type: none"> Skamfull og grusomme ødelegelser
Presentasjon	<ul style="list-style-type: none"> Indirekte svartmaling Kronologisk Bosnjakisk og multiperspektiv 	<ul style="list-style-type: none"> Indirekte svartmaling Kroatisk perspektiv 	<ul style="list-style-type: none"> Indirekte og noe direkte svartmaling Serbisk/jugoslaviske perspektiv 	<ul style="list-style-type: none"> Agresjon mot uavhengig stat 	<ul style="list-style-type: none"> Angrep startet uten grunn Navnekalling 	<ul style="list-style-type: none"> Fundamentalistiske separatiser truet enhet Fargerikt, brosjyreaktig språk
"Vi"	<ul style="list-style-type: none"> Manglende nasjonalt vi pan-nasjonalisme patriotisk-vi 	<ul style="list-style-type: none"> Manglende nasjonalt vi patriotisk-vi moralisk overlegenhet 	<ul style="list-style-type: none"> Manglende nasjonalt vi Offerliggjøring Pan-serbisk felleskap Uretferdig behandling Samlede føderalisme 	<ul style="list-style-type: none"> Pan-nasjonalisme Likeverd Menneskelighet 	<ul style="list-style-type: none"> Rett til en stat Moralisk overlegen 	<ul style="list-style-type: none"> Offerliggjøring Samlede føderalisme Uretferdig behandling
"De andre"	<ul style="list-style-type: none"> Bosniske-serbere og tidvis bosniske-kroater Fiendtlig 	<ul style="list-style-type: none"> Bosniske-serbere og bosnjaker, Fiendtlig 	<ul style="list-style-type: none"> Kroater og vesten, Fiendtlig Upålitelige 	<ul style="list-style-type: none"> Sporadisk 	<ul style="list-style-type: none"> Uretferdig Fiendtlig 	<ul style="list-style-type: none"> Grusomhet Religiøs nasjonalisme Upålitelig Fiendtlig

KAPITTEL 7: KONKLUSJON

Denne undersøkelsen viser at endringene i lærebøkene over tid i hovedsak er knyttet til språkbruken: Negativt ladede ord og begreper brukes lengre eksplisitt for å beskrive personer og hendelser. Det innebærer at til tross for marginale endringene i fremstillingen over tid og føringer for hvordan lærebøker skal skrive, skrives de samme kulturelle minnene frem i lærebøkene henholdsvis 12, 18 og 19 år etter hendelsene i 1992 – 1995. De offentlige føringene for hvordan disse hendelsene bør omtales i historieskrivingen kan altså ikke sies å ha påvirket lærebøkens fremstillinger slik som hensikten var. Kontinuiteten i fremstillingene som identifiseres i lærebøkene over tid, kastes et nytt lys over Batarilo-Henschen påstand om at utdanningen er et av de største hindrene for å skape varig fred og fremgang i Bosnia-Hercegovina, når nettopp utdanningen og lærebøkene, slik den er organisert, tillater – og fremdeles fortsetter å utdype etno-nasjonale skiller i samfunnet.

På bakgrunn av undersøkelsen av *hva slags kulturelle minner de bosniske historielærebøkene bidrar til å skape når de skriver om 'perioden 1992 - 1995' i Bosnia-Hercegovina*, konkludere jeg med at de kulturelle minnene som skapes er like i den forstand at de står i motsetning til hverandre og forteller en historie som nasjonaliserer den felles fortiden ut fra sitt utgangspunkt og til sin fordel. Det flerkulturelle felleskapet i Bosnia-Hercegovina vies ingen oppmerksomhet. De ensidige og etno-nasjonale forståelsene av krigen som lærebøkene har skrevet frem over tid, forstås som refleksjoner av utdanningssystemet og samfunnet som er delt etter etniske linjer. Lærebøkene bidrar altså til å forsterke de etniske skillene i Bosnia-Hercegovina, hvorav de beste delene av historien benyttes til å glorifisere egen folkegruppe mens de verste knyttes til ”de andre”. Lærebøkene er således instrumenter for å styrke kløften som allerede eksisterer mellom folkegruppene og i samfunnet, snarere enn å forsøke å forsone og binde samfunnet sammen. Dette betyr at skolelever som selv ikke har opplevd krigen, vil ta med seg disse nasjonaliserte og fiendtlige forståelsene av perioden 1992 – 1995 i Bosnia-Hercegovina, inn i hendelser som 9.januar 2022 tretti år senere. Som en avsluttende bemerkning trekkes derfor frem at nettopp Dayton-avtalen, som avsluttet krigen for nesten tretti år siden, skapte en evigvarende krig gjennom de tre parallelle utdanninger, som fremdeles den i dag så tydelig tjener etno-nasjonalistisk nasjonsbygging og vedlikehold av fiendtlige holdninger til ”de andre”.

I motsetning til Höpken som hevder at landet trenger tid, foreslå jeg umiddelbare endringer – på tretti år har vi sett minimale endringer i det kulturelle minnet i lærebøkene som har banet

vei for Dodiks militærparader og skapte frykt i verdensbildet for en ny krig i Bosnia-Hercegovina. Ettersom at utdanningsstrukturen er skrevet i konstitusjonen og et nytt moratorium trolig vil åpne for at etnisiteten behandler historien som de vil i undervisningen (uten lærebøker), foreslås innføringen av den samme fortelling om perioden 1992 – 1995 i alle lærebøkene, skrevet av en utenforliggende tredjepart i henhold til de tre etnisitetenes tolkninger og de offentlige styringsdokumentene ambisjoner. I så måte kan alle tolkningen side om side få en plass i lærebøkene, slik at elevene får mulighet til å selv kritisk vurdere historien fra ulike hold. Prosjekt krever imidlertid streng overvåkning og veiledning av undervisningen. Selv om vonde vaner er vanskelig å vende, anses etableringen – og innføringen av et nytt kulturelt minne som avgjørende for et flerkulturelt liv i Bosnia-Hercegovina.

KILDER

Offentlige dokumenter

Forente nasjoner. ”General framework agreement for peace in Bosnia and Herzegovina.”

Dayton, 1995. Hentet fra

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf

Framework Law on Primary and Secondary Education in Bosnia and Herzegovina.

Rammelov på grunn- og sekundærutdanning i Bosnia og Herzegovina. Hentet 26.05.2021

<https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/Framework-Law.pdf>

Guidelines for Writing and Evaluation of History Textbooks for Primary and Secondary Schools in BiH. Retningslinjer for skriving og evaluering av historiebøker for grunnskoler og videregående skoler i BiH. (131 – 137). Hentet 26.05.2021

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806513e6>

Recommendation 1454. Hentet 26.05.2021 <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16792&lang=en>

The Agreement on the Removal of Objectionable Material. Avtalen om fjerning av motstridende materiale. Hentet 26.05.2021 http://www.ohr.int/ohr_archive/meeting-of-the-conference-of-the-ministers-of-education-of-bosnia-and-herzegovina-agreement/

Læreplaner

Kunnskapsdepartementet. ”Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini za Kanton Središnja Bosna.” Travnik, 2009. Hentet fra <https://mozks-ksb.ba/hr/wp-content/uploads/2019/11/Nastavni-plan-i-program-na-hrvatskome-jeziku-za-devetogodisnje-osnovne-skole-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf>

Kunnskapsdepartementet. ”Nastavni plan i program (od VI do IX razreda devetogodišnje osnovne škole) za škole koje realiziraju nastavu na bosanskom jeziku.” Travnik, 2014. Hentet fra <https://mozks-ksb.ba/hr/wp-content/uploads/2019/11/Nastavni-plan-i-program-od-VI-do-IX-razreda-devetogodisnje-osnovne-skole-za-skole-koje-realiziraju-nastavu-na-bosanskom-jeziku.pdf>

LITTERATURLISTE

Ahonen, Sirkka. *Post-Conflict History Education in Finland, South Africa and Bosnia-Herzegovina*. Ph.D.-avhandling. Universitetet i Helsinki. 2013.

Aljazeera. «Bosnian Serbs hold nationalist celebration despite ban, sanctions.» 01.09.2022
<https://www.aljazeera.com/news/2022/1/9/bosnian-serbs-celebrate-statehood-day-defying-bans-sanctions>

Assmann, Jan. «Communicative and Cultural Memory». I *Cultural Memories* rediger av Peter Meusburger, Michael Heffernan og Edgard Wunder, 109 – 118. Dordrecht: Springer, 2008.

Baranović, Branislava. «History textbooks in post-war Bosnia and Herzegovina». *Intercultural Education* 12, nr.1 (2001).

Bartulovic, Alenka. «Nationalism in the Classroom: Narratives of the War in Bosnia-Herzegovina (1992-1995) in the History Textbooks of the Republic of Serpska». *Studies in Ethnicity and Nationalism* 6, nr. 3 (desember 2006): 51 – 72.

Batarilo-Henschen, Katarina. «Bosnia and Herzegovina». I *The Palgrave Handbook of Conflict and History Education in the Post-Cold War Era*, redigert av Luigi Cajani, Simone Lässig og Maria Repoussi, 113 – 127. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.

Bekavac, Stjepan, Mario Jareb og Miroslav Rozić. *Povijest: udzbenik za 9. razred devetogodisnje osnovne skole*. Mostar: ALFA, 2018.

Bukovica Gundersen, Selma. *Historieundervisning som erindringsarena. Brug af historie, sprog og religion til etnisk adskillelse og konstruktion af en umulighedsdiskurs i Bosnien-Hercegovina*. Ph.D.-avhandling. Universitetet i København. 2020

Christie, Nils. «The Ideal Victim». *Social Inclusion* 3, nr. 4 (februar 2015): 25 – 37.

Confino, Alon. «Memory and the History of Mentalities». I *A Companion to Cultural Memory Studies*, redigert av Astrid Erll og Ansgar Nünning, 77 – 84. Berlin/New York: De Gruyter, 2010.

Connerton, Paul. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Cupcea, Adriana. «History Teaching in Bosnia Herzegovina during the Conflict and Post-Conflict Era». *Revista Română de Studii Eurasiatice* 10, nr. 1-2 (2014): 133 – 146.

Eriksen, Anne. *Historie, minne og myte*. Valdres: Pax, 1999.

Erl, Astrid. «Cultural Memory Studies: an Introduction». I *A Companion to Cultural Memory Studies*, redigert av Astrid Erl og Ansgar Nünning, 1 – 15. Berlin/New York: De Gruyter, 2010.

Fairclough, Norman. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London & New York: Routledge, 2003.

Fischer, Astrid. "Integration or Segregation? Reforming the Education Sector." Ed: Fischer, Martina. *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina. Ten Years after Dayton*. Munster: Lit Verlag, 2006. 297-324.

Forić Plasto, Melisa. «A Divided Past for a Divided Future!? The 1992 – 1995 War in the Current History textbooks in Bosnia and Herzegovina». *Radovi; Historija, historija, umjetnosti, arheologija* 6, nr 1 (2019): 295 – 321.

Fund, Open Society. *Education in Bosnia and Herzegovina: What do we teach our children? Review of the Contents of the 'National Group of Subjects' Textbooks*. Sarajevo: Open Society Fund BiH, 2007.

Gundersen Bukovica, Selma. *Historieundervisning som erindringsarena: Brug af historie, sprog og religion til etnisk adskillelse og konstruktion af en umulighedsdiskurs i Bosnien-Hercegovina*. Ph.d-avhandling. Universitetet i Copenhagen, 2020.

haGalil. «Ex-Kommandant des KZ Jasenovac steht in Kürze vor Gericht: Anklage gegen Dinko Sakic erhoben.» 24.08.2022 <https://www.hagalil.com/archiv/98/12/jasenovac.htm>

Haider, Huma. "(Re) Imagining Coexistence: Striving for Sustainable Return, Reintegration and Reconciliation in Bosnia and Herzegovina." *The International Journal of Transitional Justice* 3 (2009): 91-113.

Karge, Heike og Katarina Batarilo. *Reform in the Field of History in Education Bosnia and Herzegovina: Modernization of History Textbooks in Bosnia and Herzegovina: From the Withdrawal of Offensive Material from Textbooks in 1999 to the New Generation of Textbooks in 2007/2008*. Braunschweig: Georg Eckert Institute, 2008.
http://repository.gei.de/bitstream/handle/11428/264/Karge_Batarilo_Reform.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lagrou, Pieter. *Legacy of Nazi Occupation: Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Maurice, Halbwachs. *On Collective Memory*. Oversatt av Lewis A. Coser. Chicago: The University of Chicago Press, 1992.

Melve, Leidulf og Teemu Ryymin. *Historikernes arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget, 2020.

Melve, Leidulf. *Historie: Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers, 2010

Moll, Nicolas. «Fragmented memories in a fragmented country: memory competition and political identity-building in today's Bosnia and Herzegovina.» *The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 2013, 41 (14.04.2013): 910 – 935.

Nora, Pierre. «Between Memory and History: Les Lieux De Mémoire». *Representations* 26 (1989): 7 - 24. <https://doi.org/10.2307/2928520>

Olick, Jeffrey K. «From Collective Memory to the Sociology of Mnemonic Practices and Products». I *A Companion to Cultural Memory Studies*, redigert av Astrid Erll og Ansgar Nünning, 151-61. Berlin/New York: De Gruyter, 2010.

Osmanbašić, Lejla. *Den (u)mulige forsoningen*. Masteroppgave. Univisitetet i Oslo. 2017

Perry, Valery. *Reading, Writing and Reconciliation: Educational Reform in Bosnia and Herzegovina*. Working Paper #18. Germany: European Centre for Minority Issues, 2003.

Pilvi Torsti. «About me». 08.08.2022 <https://www.pilvitorsti.com/about>

Pingel, Falk. «Can Truth Be Negotiated? History Textbook Revision as a Means yo

Reconciliation». *The Annales of the American Academy of Political and Social Science* 617, (Mai, 2008): 181 – 198.

Ryymin, Teemu. «Historiebruk I norsk politikkutforming etter 1945», redigert av Ryymin Teemu, 9 – 32. Norge: Universitetsforlaget, 2017.

Šabotić, Izet og Mirza Čehajić. *Historija: udzbenik za deveti razred devetogodisnje osnovne skole*. Tuzla: NAM Tuzla, 2012.

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. «1992 – 1995 Bosnia-Hercegovina.» (02.10.2021). Hentet fra https://folkemord.no/#/folkemord/54/sak/445?_k=grhurx
The Free Dictionary. «Såkalt». 08.08.2022. <https://no.thefreedictionary.com/s%C3%A5kalt>

Tolomelli, Alessandro. «"Two schools under on roof". The role of education in the reconilliation process in osnia and Herzegovina.» *Ricerche Di Pedagogia E Didattica. Journal of Theories and Research in Education* 10, nr.1 (Februar 2015): 89-108.

Torsti, Pilvi. «How to deal with a difficult past? History textbooks supporting enemy images in post-war Bosnia and Herzegovina». *Journal of Curriculum Studies* 39, nr. 1 (mars 2007): 77 – 96.

Torsti, Pilvi. «Segregeated education and texts: a challenge to peace in Bosnia and Herzegovina». *International Journal on World Peace* 26, nr. 2 (juni 2009): 65 – 82.

Torsti, Pilvi. *Divergent stories, convergent attitudes: a study on the presence of history, history textbooks and the thinking of youth in post-war Bosnia and Herzegovina*. Helsinki: Taifuuni, 2003.

Utdanningsdirektoratet. «Historie (HIS01-03) Fagets relevans og sentrale verdier.» 24.08.2022 <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/fagets-relevans-og-verdier?lang=nob>

Warring, Anette. «Erindring og historiebrug: Introduktion til et forskningsfelt.» *Temp - tidsskrift for historie* 1, no. 2 (2011): 6 – 35.

Wikipedia. «Žepa.» 01.08.2022 <https://en.wikipedia.org/wiki/%C5%BDepa>

Васић, Драгиша Д. *Историја: за 9. разред основне школе*. Istočno Novo Sarajevo: ЈП
”завод за уџбенике и наставна средства” а. Д. Источно ново Сарајево, 2019.

Karge, Heike. *20th Century History in the Textbooks of Bosnia and Herzegovina: An analysis of books used for the final grades of primary school*. Germany: the Georg Eckert Institute for International Textbook Research, 2008.

Vedleggsliste

Vedlegg 1: Kart over Bosnia-Hercegovina

Vedlegg 2: Representasjon av hvordan krigen tolkes i 9 klasse historie lærebøker i Bosnia-Hercegovina

Vedlegg 3: Representasjon av hvordan krigen tolkes i 9 klasse historie lærebøker i Bosnia-Hercegovina over tid